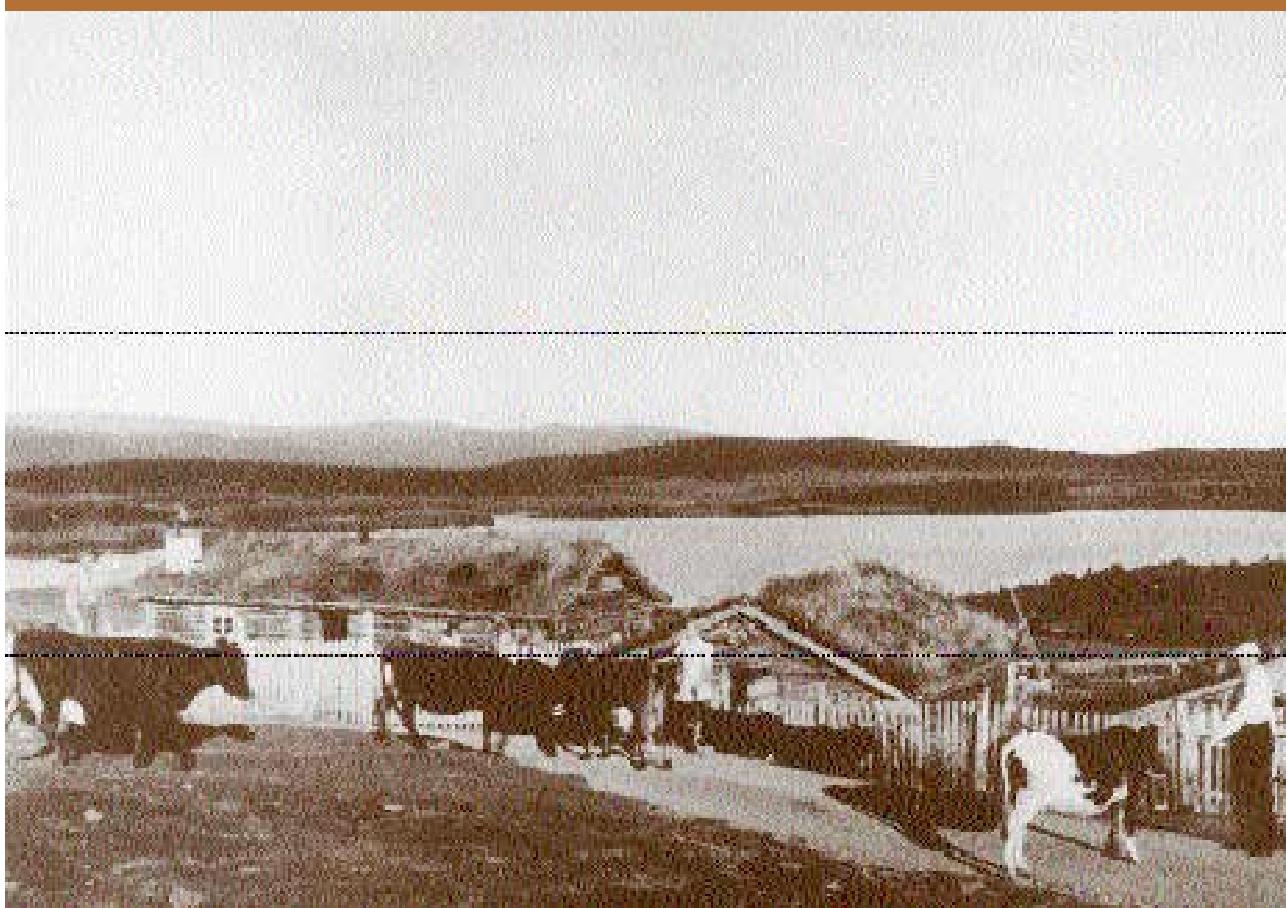

I gamle fotefar

ØYER OG TRETSEN HISTORIELAG 2003

I gamle fotefar

Redaksjon:

Lars Holmen Oddvar Stensrud
Geir Korslund

ØYER OG TRETTEN HISTORIELAG
2003

Dale-Gudbrands Trykkeri a.s, Tretten.
ISBN 82-7275-127-5

Innhold

Kjære lesar	7
Gunnar B. Styve	12
Oddvar Stensrud	15
Asbjørn Dahl:	18
Lars Holmen:	21
Kjell Elvestad:	25
Red:	28
Oddvar Stensrud:	33
Lars Holmen:	35
Christel Rønning:	40
Kjell Haugerud:	52
Red:	62
Lars Holmen:	65
Red:	72
Bøker og hefter til sals	79

Omslagsbilde:

Botrudsetra på Hornsjøen ca. 1935. Kubølingen kjem heim til kvelds. Lars Botrud til venstre på bildet. Dei andre er ukjende. Fotograf: H. Grone. Ottar Moe, Øyer, eig bildet.

Kjære lesar!

Så er vi her igjen med enda ei utgave av "I gamle fotefar". Det er like spennande kvart år om det lykkast, og det har det gjort, også i år. Som du vil sjå av innholdslista, er det svært variert stoff, og vi har tru på at du vil finne noko av interesse.

Og vi er støtt takksame for bidrag. Trur du deg ikkje til å skrive sjølv, så kan du ta kontakt med ein av oss, så kan *du* fortelja, og *vi* skrive. Målform vel du sjølv!

Så til slutt: Hjertereg takk til alle som har gjeve oss bidrag med tekster, bilder og opplysningar av ulike slag!

Øyer/Tretten vinterdagen 2003

Helsing frå oss i redaksjonen

Gunnar B. Styve:

Skulegardar og lærarjord i Øyer

Dei gamle folkeskulane i Øyer slik me kjenner dei, lat oss seia før og etter midten av førre hundreåret, hadde husvære for læraren med familie i eller ved skulen. I tillegg var det dyrkjingsjord, mykje eller lite, anten eit bruk der ein m.a. kunne halda husdyr, eller berre ein hage der det var råd å dyrka poteter, grønsaker, frukt og bær. I jordbrukslandet Norge var det liksom utenkjeleg å ikkje dyrka jorda dersom ein budde slik til. For mange er det vel slik den dag i dag.

Her i bygda kjenner me til klokkgarden i Øyer, klokkgarden på Tretten og skulegardane Dulven og Vik. På desse stadene har det vori drivi allsidig jordbruk i lengre tid. Både på Dulven, Vik og på Solberg klokkgard på Tretten har det i tillegg vori skogteigar der ein kunne hogga både ved og tømmer. Ved dei andre skulane i Øyer var det større eller mindre hagar.

Denne samanhengen mellom husrom og dyrkjingsjord for klokkar og lærarar i bygda er så og seia nedfelt i lovs form, m.a. i Lov om Almueskolevæsenet på Landet frå 1860. I § 24 i denne lova heiter det: ”I enhver Skolekommune skal der, med eller uden Bidrag af Amtsskolekassen, i det mindste til en af Lærerne anskaffes Familiebolig med hosliggende Jordvei af saadan Størrelse, at derpaa mindst to Kjør kunne fødes og en Have anlegges.”

For klokken og klokkarstillingen seier den same lova: ”Er skolelærerbestilling forenet med en Kirkesangerpost, kan ovenstaaende Bestemmelse ansees opfylldt ved den Klokkergaard, som enten haves, eller i Overeensstemmelse med (.....) udlägges, eller hvor der ikke er Adgang ved den Jord, som af Præstegaarde i saadant Øiemed er eller bliver afgivet.”

Før 1860 var omgangsskulen den vanlege skuleformen i Norge. I 1840 var 92 % av skuleborna knytta til omgangsskulen. I 1853 hadde berre omlag 16 % av skuleborna ein fastskule å gå til. Men det var stor skilnad frå prestegjeld til prestegjeld på skuletilboda. Sentrale politikarar på denne tida tok til orde for at prestegjelda skulle ta ansvar for å greia minimumskrava i skulelova – og at staten etterpå skulle støtta opp med tiltak. Dei folkevalde kommunestyra, formannskap og skulekommisjon måtte få større ansvar og med det skapa større interesse for skuleutviklinga. I mange bygder veit vi at ivrige sokneprestar var viktige pådrivarar i denne prosessen. I Øyer var det ein slik – sokneprest Niels Christian Nissen (1803-1869).

Øyer klokkgard

Skulelova av 1827 bestemte at det i kvart prestegjeld skulle vera minst ein fastskule der klokken samstundes var lærar. I Øyer kom det til å bli ein lang og hard strid før dette vart gjennomført. Tor Ile seier det slik. ”Det er full ingor kommunesak som har vekt større røre i bygden hell den om fastskulen” Sokneprest Nissen, ”ein varm skulevenn, kunnog og dyktig –” arbeidde ivrig

Klokkgarden i Øyer etter at den vart privat eide.

for at fastskulen skulle innførast. Tor Ille skriv om ein omfattande prosess over lang tid – om møte, innstillingar, protestar ”frå gardbrukere i Øyer prestegjeld - ”og til og med om rettssak . –”ein lang og beisk strid, som drog ette seg soksmål og anna vondt –” Bakgrunnen for dette var m.a. lovpåbodet om at folket i krinsen der fastskulen låg, skulle ha det økonomiske ansvaret for fastskulen.

Resultatet vart likevel at fastskulen vart innført i Øyer sokn, klokkar og lærar fekk hus og heim og jord. Husa høyrd til klokkaren, Johannes Arnesen. Han selde dei til Øyer kommune i 1863, og jorda var leigd unna prestegarden av sokneprest Nissen, eit jorstykke som kyrkjeministeren i 1847 karakteriserte slik –”det omhandlede Jordstykket indeholder 4 Mål Ager, og at det Engeland, der vel er af temmelig Ustrækning, men klippefuldt, i det høieste har afgivet 2 Vinterlæs Hø om Året.”

I 1946 fekk skulestyret eit stort problem.

Arne Opheim, mangeårig lærar ved Vidarheim skule og klokkar i Øyer kyrkje, sa opp stillinga både som lærar og som klokkar. Heilt sidan klokkgarden vart til, hadde lærar og klokkar vori same person. No var det ei ny tid og ein ny situasjon. Soknepresten gjorde framlegg for skulestyret om å lysa ut både stillingane samstundes, men saka vart utsett. Så vart det tilsett ny klokkar – Rolf Tellander. Men han er ikkje lærar, og skulestyret er redd for at klokkgarden ikkje lenger skal vera skulestad for Vidarheim krins. Det vitnar i ettertid nesten som panikk når skulestyret lagar skriv til Kyrkje- og Undervisningsdepartementet og seier at skulestyret ikkje går med på at Øyer klokkgard fyrst og fremst blir lagt til klokkarposten ved Øyer hovudkyrkje. Garden har vori skulestad og lærargard så lang tid at ei anna ordning ville vera unaturleg. Skulestyret seier vidare at lærarposten framleis ikkje er tilsett, og at skulestyret vil søkje å ordne dette på beste måte både for skulen og kyr-

Klokkgarden på Tretten vart oppattbygd i 1941.

kja

I oktober 1948 kjem svaret frå departementet. Det er Kyrkjedepartementet som har rådvelde over Øyer klokkgard, og garden skal disponerast som klokkgard, står det i brevet. Skulestyret finn å måtta bøya seg for departementet si avgjerd, og søker om å få løyve til å disponera skulesalen i Klokkgarden. Slik løyste saka seg til beste for alle partar, ikkje minst for dei mange elevane som fekk gå dei fyrste skuleåra på Klokkgarden i ein heimleg atmosfære der det alltid var nokon som stod ferdig med hjelp til å løysa små og større problem.

Aslaug og Rolf Tellander flytte inn i klokkgarden i 1947 då Tellander vart tilsett som klokkar. Den tidlegare klokkaren, Arne Opheim, hadde husdyr på garden, både ku og høner. Aslaug og Rolf Tellander hadde også husdyr: ku, sau, grisar og høner i ulike periodar.

Tretten klokkgard

I bygdeboka seier Tor Ile at skulestyret i 1862 prøvde å finna ein høveleg skulegard i nærliken av kyrkja på Tretten. I 1867 og 1874 var det både salg og attendekjøp av ein del av eigedomen. Men bygging av læ-

rarbustad vart sett i gang. Etter ”kluss og klage” vart det heile nedrivi og oppattbygd, og i 1869 vart både hus og hage tekne i bruk.

Bygdeboka nemner elles at seterbolet på Holmsetra vart unnaselt i 1896. Den 22.april 1940 vart våningshuset og stabburet på klokkgarden skoti i brann av tyske tropper som rykte inn i Tretten sentrum medan folk måtte røma til skogs .

6. juli 1940 drøfta skulestyret oppattbygging av

husa. Byggenemnd vart vald, og i oktober same året vart planar og teikningar godkjende, og arbeidet igangsett. ”Norske gardsbruk” frå 1953 seier at Solberg skolegård hadde 10 da mold og sandjord, 15 da anna jordbruksareal, 30 da skog, 30 da utmark. Av husdyr var det 2 kyr, 1 ukse, 2 ungdyr, 1 gris og 8 høns.

Dulven skulegard

Tor Ile seier at Dulven var den fyrste kringen på Tretten som fekk eigen skulegard. Kommunen kjøpte garden for 550 spd. lånt av Opplysningsvesenets fond. Skulegarden vart teken i bruk i 1876. Læraren Jakob Iversen fekk årsavgifta nedsett som ”et erkjentlighetsbevis for hans fortrinlige bruksmåte av skolegårdens jordvei”. Tor Ile nemner også at husa på Dulven skulle setjast i stand med tømmer hoggi i Vik skuleskog, og at ny skulebygning med lærarbustad vart sett opp i 1897-98.

Berre to lærarar til kom til å bruke Dulven skulegard. Den eine var Gudbrand Nordtorp som var lærar ved skulen i 44 år – frå 1877 til 1921. Den andre var Ingvar Hylen som tok over etter Nordtorp og heldt på

Skuronn på Dulven med skyru, band og rå. Frå v: Agnes Hong, (Haugen) (1910-1999), læraren Ingvar Hylen (1894-1971) med borna Ivar, f. 1926 og Magni, f. 1924. Biletet er frå 1930.

Det er utlånt av Liv Halstenstad.

til 1961.

Vik skulegard

Bygdeboka for Øyer fortel at kommunen kjøpte Vik til skulegard for ”Nord-medlin” for 850 spd. i 1872., at garden føder 5-6 kyr og har bra skog. Garden har seterhus på Roåker.

Einar Høistad kom som lærar til Vik i 1937 etter Jakob Haraldseid. Marie og Einar Høistad dreiv også skulegarden den tida dei var der. Aud Gjengedal, dotter deira, fortel at ho minnest Vik som eit lite småbruk med skrinn jord. Fjøset hadde plass til 4 båsar, kalvar, gris og høner.

Det hadde truleg og vori sauer der tidlegare. Dei hadde ikkje hest, det måtte dei låna når det var nødvendig. Elles var det å bera og brukha handemakt til alt arbeid. Aud hugsar at dei hadde innejente og leigd sommarhjelp. Der var ein stor hage med potetstykke og bærbusker. Ei tid dyrka dei og korn som dei skar med skyru og treskja med

eit gammalt treskeverk. Halm og agner vart bløyte til for. Dei mjølka med hand og mjølka vart sendt til Ysteriet med mjølkebilen. Kyrne beitte på begge sider av jernbananelina. Nedanfor lina stod det ein gammal låve.

Aud hugsar Vik som ein stille plass. Det var ikkje så mange å leika med utaom skulelevane, så det var ofte naturleg å fylgja ein eller annan av elevane heim att etter endt skuledag. Ho hugsar ein del frå krigsåra, serleg har eitt minne festa seg. Seint ein kveld banka det på glaset utafor glasverandaen. Der stod ein tyskar i uniform. Dei skvatt, men så var det berre det at dei måtte sløkkja eit lys som dei ikkje hadde hugsa å blenda for.

” --- anskaffe Familiebolig og en Have anlegges.”

Etter landsskulelova frå 1860 vart det eit hovudkrav til kommunane å byggja faste

Vik skulegard 1952. Foto: Widerøe.

skular. Frå slutten av hundretalet og fram 1920-talet vart det bygd fleire barneskular i Øyer: Torsheim 1898, Engelund 1900, Vestlund 1900, Solvang, Vidarheim og Aurvoll stod alle ferdige i 1915. Ved dei fleste skulane vart det kjøpt tomt til hage, om det ikkje alle stader var like god grunn.

Jord og hus til lærarane

Det er interessant at me her i Øyer har 2 skulegardar utaom klokkargardane. Tanken om ei ordning med jord og hus til lærarane i bygda finn me ikkje berre i skulelova av 1860, men og i dei drøftingane som gjekk føre seg lenge før. For styresmaktene var spørsmålet om lærarløn eit sentralt tema alt i byrjinga av 1800-talet, ved sida av spørsmålet om fastskule kontra omgangsskule. Skulestellet utover landet gjekk på sitt vis, men det var svært store skilnader, alt etter kva midlar dei ulike bygdene hadde og kva syn som var avgjerande i folket. Mange prestar som såg framover, tala sterkt for auka lærarløner, og hevda at "...en Gaard-

skarl har nu omstunder paa mange Steder større Løn end en Skoleholder".(Torstein Høverstad: Norsk skulesoge s.336) Staten burde ta pengar av Opplysningsfondet og kjøpa ein liten lærargard. Ein slik skulegard vert staten si eige – han måtte ha høvelege hus og foring til eit par kyr, 3-4 sauер og hamn. I tillegg skulle læraren ha løn i pengar. Slik ville læraren koma i ein mykje friare stilling, kjenna seg som bonde mellom jamlikar, og heile skulearbeidet ville gå betre.

Avsavn for jord og hus

Det er grunn til å tru at desse tankane om hus og jord til lærarane har gjevi seg praktiske utslag, både gjennom skulelova av 1860, som alt er nemnt, og dei skulegardane som me har her i bygda og som finst i andre bygder.

I 1897 hadde Øyer Lærerforening møte i klokkargarden i Øyer. Av sakene som var oppe, hadde dei m.a. eit tilsendt rundskriv der medlemmene skulle svara på "Spørsmål vedkommende Lærernes Kaar." I

svara som Lærerforeningen kom fram til, står m.a. dette: "Af Kommunens Lærere har de 6 Bolig og Jord. Af de øvrige har 3 Afsavnsgodtgjørelse paa 40-50 kr, hvilken Godtgjørelsen ansees at være forliden. Smaaskolelærerinden har ingen af Delene. Lærere med Skolejord betaler den paa Jorden hvilende Matr.Skat."

Hoppar me fram til 1935 og ser på skulestyret sitt framlegg til "fylkesskulekassa" for 1935-36, får 5 lærarar (mannlege) avsavn for jord med 300 kroner på kvar. På det same budsjettframlegget er 2 kvinnelege lærarar sett opp med kr 200,- og kr 33,67 som "avsavn for hus". Fylket dekkjer 50 % av dette, både når det gjeld jord og hus.

"Avsavn" er eit slags vederlag eller tilskot. I Norsk Riksmålsordbok for 1983 står denne definisjonen: "avsavn "(gno.atsakni) tap som eier (ell. bruksberettiget) lider ved at han überettiget hindres fra å tilgodegjøre seg sin eiendom ell. sin bruksrett", og "avsavnsgodtgjørelse: godtgjørelse for lidt avsavn".

Ordningen var slik at det var dei lærarane som sjølvve hadde hus eller som leide hus som fekk (eller burde få) "avsavnsgodtgjørelse". Det er ikkje klårt, men det er grunn til å spørja om denne løyvinga som den ein skilde læraren fekk, var ei slag "erstatning" for hus og/eller jord som kommunen burde stå for, men som lærarane ikkje fekk? Vidare er det grunn til å merka seg at det var dei mannlege lærarane som fekk "avsavn for jord", dei same lærarane som hadde post ved dei "store" skulane med hus og hage til. "Lærarinnene" leide ofte hus utanom skulen, dei hadde "småskulepostar" med mindre timetal og med det mindre løn - eit underleg og urettferdig system etter våre dagars måte å vurdera på. Med små endringar heldt dette mønsteret seg, både til og etter krigsåra. I 1940 vart "avsavn" endra til "ve-

derlag". Eit nytt lønnssystem vart innført i 1948 da lærarane gjekk over på Statens lønsregulativ. Med det fall denne ordningen med det gamalmodige namnet "avsavn" bort.

Skulegardar og skuleskog

Dei lærarane som budde på skulegardane og klokkgardane, fekk ikkje noko "avsavnsgodtgjørelse". Skulegarden eller lærargarden var ein del av lønnssystemet. Dei som dreiv desse brukta, måtte betala jordleige til kommunen. Frå skulestyreprotokollen for 1951 finn vi ei slik sak. "Referert utskrift av møteboka til Øyer kontrollnemnd, avd. fast eigedom om fastsetting av høgste lovleige jordleige for Dulven, Vik og Solberg lærargardar. Dulven kr 180,- pr. år, Vik kr 475,-, Solberg kr 290,- pr år. Saka blir utsatt. Når det gjeld Dulven skulegard blir saka sendt attende til kontrollnemnda som blir bedd om å fastsette leiga med full vedrett også i skulegardsskogen".

Men sjølv om ein hadde "full vedrett", var det strenge reglar for tømmerhogst i skogen. I 1935 seier skulestyreprotokollen: "212 st. trær utblinket i Tretten klokkgards skog blir, med forbehold av herredsstyrets godkjennelse, aa utdrive i vinter". Og vidare: "Kretstilsynet ved Aurvoll skole bemynndiges å forestå driften av utblinket tømmer i Tretten klokkgards skog"

Også ved Dulven vart det tømmerhogst. Frå 1945 heiter det: "Kretsformannen blir pålagt å få i gang blinking og hogging av tømmer og ved i Dulven skog". Og i Vik vart det i 1946 bestemt "...å hogge tømmer i Vik skuleskog til låve på setra - og salg av overskytande". Kretstilsynet får fullmakt til å ordne dette. Krinstilsynet hadde ikkje berre fullmakt og plikt til å stå for tømmerhogsten, men dei måtte også leggje fram rekneskap for drifta. Overskytande for evt. salg vart sett inn på det såkalla gardsfondet. Det

ser ut til at dette fondet skulle eller kunne nyttast til beste for garden etter søknad til skulestyret. I 1950 får skulestyret skriv frå formannen i tilsynsnemnda for Dulven skule om midlar til grusing av skulevegen og gjerde langs vegen. Vedtaket lyder på at formannen får pålegg om å få grusa vegen. Pengane blir å ta av Dulven skules gardsfond. Spørsmålet om gjerde står ut til seinare, heiter det i vedtaket. Så gardsfondet var ikkje nokon pengebinge for frie valg.

Tor Ile seier at ”Skogen er ei herlegheit å Vik, vekstleg og god gje han flust å garda og enda någå attpå. Somme då skulhusom i Trette er det hoggje temmer åt i Vik skuleskog” Korleis gardsfondet vart nytta får ein eit godt bilet av i ei sak frå 1952 der det var søkt om løyve og midlar til ombygging av fjøset på Vik skulegard. Vedtaket seier at ”Skulestyret rår til at det blir gjeve løyve til å byggja etter alternativ I. Utgiftene blir tekne av gardsfondet ved Vik skulegard så lenge dette rekk. Restsummen blir førebels teken av post (.....) og blir seinare å føre attende over budsjettet ved sal av tømmer frå Vik skulegard neste vinter. Ein føreset vidare at jordleiga blir sett opp tilsvarande verdiaukan av garden. Saka blir sendt Øyer heradstyre til avgjerd.”

Ny tid og nye krav. Den gamle garde sluttar At jorda og bruk av jorda er av verdi for velferd og trivsel og avgjerande for det dagleg brød, kan alle som opplevde siste krig og tida før, skrive under på. Små og store bruk, åkerlappar og hageflekker vart utnytta med fantasi og skjønsemd. Når det gjeld skulegardane og hageflekkene som høyrd til skulane, gjeld mørnsteret også sjølsagt desse.

Frå 1945 vart livet lettare på mange måtar. At bruken av jorda ikkje lenger fekk same verdi som tidlegare, er eit anna og større emne som ligg utafor denne artikkelen.

Mellom 1945 og 1965 slutta så mange av den eldre lærargenerasjonen i Øyer, at ein kan nesten kalla det eit generasjonsskifte. Jordbruket på dei små skulegardane gav vel heller ikkje inspirasjon til å driva på lenger enn nødvendig. Alt frå 1953 er det år for år likelydande saker i Øyer skulestyre: ”Bortleige av jord. Forpakning av jord”. Og søknadene vart år for år alle godkjende mot at vedkomande lærar betalte den jordleiga som var fastsett. Dette galdt Dulven skulegard, Solberg klokkar- og lærargard og etter kvart også Vik skulegard. Då Einar Høistad tok mot lærarpost på Aurvoll skule, og Vik skule vart slegen i hop med Aurvoll, vart det også aktuelt å leige bort husa på Vik.

Vik blir fyrst leirskule – nå private bustader I 1964 vart Vik kjøpt av Oppland Skogselskap som sette husa i stand til leirskule. Det vart gjort berre små endringar med hovudbygningen. To rom vart til eitt i første høgda, eit stort rom i andre høgda vart sovesal, resten var uendra. I fjøset vart det mellom anna også toalett og dusjar. Fjøstrevet vart til ei stor peisestove og eit par sengerom. Det gamle stabburet vart soverom med plass til 16 koyer i alt – 8 i kvar høgd, og eldhuset fekk også 6-8 sengeplassar.

Leirskulen kom i gang i 1967, og vart driven nokre år. Men sist i 1970-åra gav Skogselskapet skulegarden Vik attende til Øyer kommune, utan vederlag, mot at det framleis skulle drivast leirskule der. Marta Skjellhaugen vart tilsett som husmor alt frå starten og hadde denne stillinga i alle dei åra leirskulen var i drift.

Men etter nokre år gav også Øyer kommune opp denne aktiviteten, og i 1989 vart husa selde til private. I dag er leirskulen ombygt til to bustadeiningar: Det som opphaveleg var fjøset, vart ei eining, hovudbygningen, stabburet og eldhuset ei annan. Den siste er nå feriebustad.

Dulven blir barnehage og grendehus

Også på Dulven er det framleis kommunen som eig skogen som høyrd til skulegarden. Jorda er bortleigd til naboar, men inne i den gamle skulebygningen er det framleis ungar som syng og skrålær. Det er Dulven barnehage A/L som har leigd skulebygningen som ellers fungerar som grendehus for Dulven krins.

Solberg blir bustadomter

Av den gamle Solberg klokkgard er det lite att av sjølve garden, det meste er selt til private hustomter. Også hovudbygningen er seld. Einast ein liten skogteig er framleis i kommunen si eige

Øyer klokkgard blir seld til private

I Øyer klokkgard er det slutt på husdyrhaldet. Aslaug og Rolf Tellander kjøpte husa i 1971, og har seinare betalt tomteleige til kommunen. Jorda er det Staten som eig, og den er bortleigd til jordbruksføremål.

Og dei gamle hagane ved skulebygningane i Øyer, med sine bærbusker, gulrotsenger og andre hagevekster, er borte. Behovet for utviding av leikeplass og nye skulebygningar har gjort kort prosess med ein del av det som var tidlegare lærargenerasjonars glede og sorg innan hagedyrkingens kunst. Men den gamle Solvang-skulen har teki det store steget inn i ei ny tid med nye utfordringar i teneste for sport og friluftsliv. Ein ny Solvang skule har vaksi fram på nye tomter lenger nord.

Hundre og femti år er ein lang periode når det gjeld samfunnsendringar. Undervisningsformer og -tilbod har skifta svært på denne tida. Det same har og arbeidstilhøve og lønsvilkår for lærarane, til det betre, får ein tru. Det var kanskje ein "romantisk" ide som låg bak lovparagrafen av 1860 om at

det burde – ”anskaffes Familiebolig med hosliggende Jordvei –” til læraren. Læraren som ” - bonde mellom jamlikar ” som nokre av dei styrande fyrst på 1800-talet såg som eit ideal – eller læraren som offentleg tene-stemann på Staten sitt lønsregulativ,- tja , kva skal ein seja ?

Skriftlege kjelder:

Protokollar for Øyer skulestyre

Høigård/Ruge. Den norske skoles historie

Torstein Høverstad: Norsk skulesoga/ Det store interegnum 1739-1827

Lov om Almueskolevæsenet paa Landet 1860./

Faksimiletrykk.

Protokoll for Øyer lærarlag.

Tor Ile : Bygdabok for Øyer IV

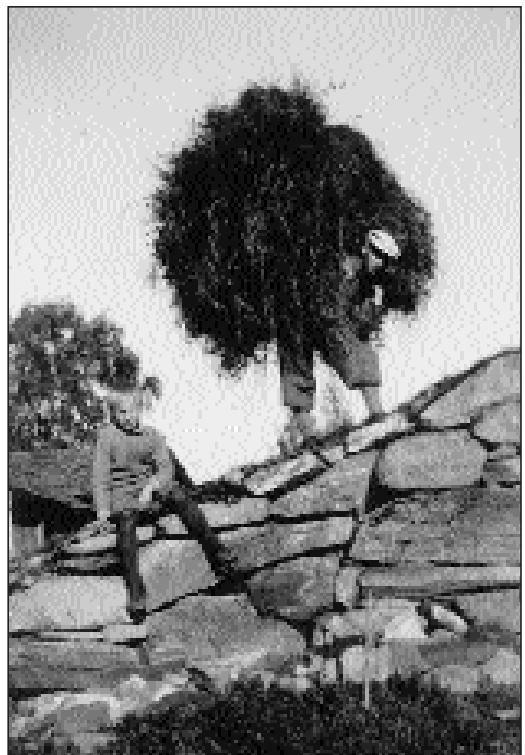
Ola Rybakken: Øiers folkeskole i 1890-åra (I gamle fotefar 1996)

Liv Halstenstad: Dulven skole - en fin voksepllass

(I gamle fotefar 1996)

Jorunn Bjørnstad Sjøli: Oppvekst på Tretten 1928-46

(I gamle fotefar 2002)

Ingvar Hylen med høybør på lavebrua.

Jørgen Stensrud sittende. (Ca. 1937).

Oddvar Stensrud:

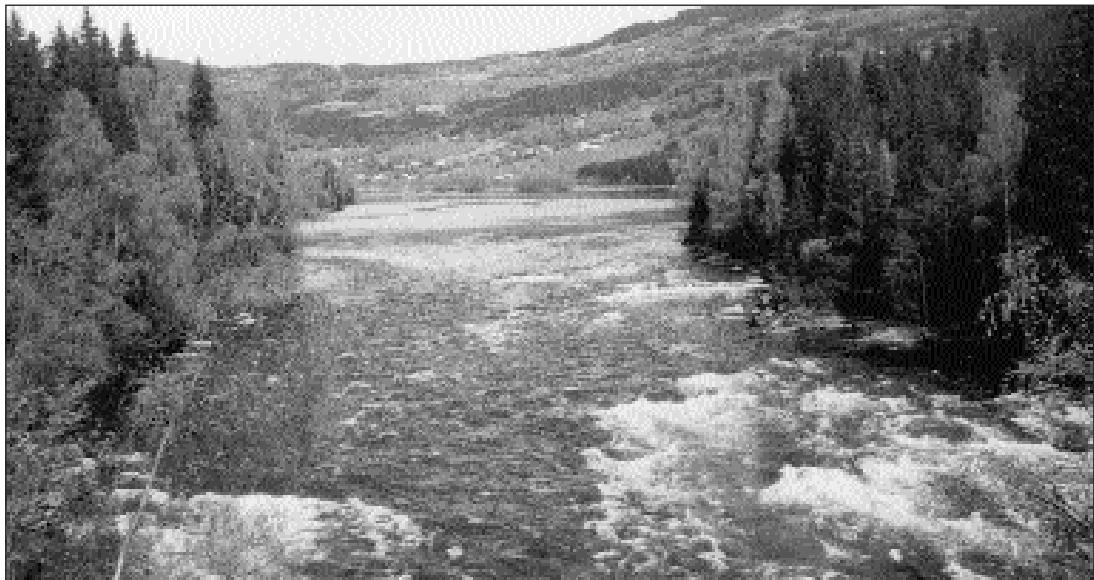
Dødsulykke i Veslefossen høsten 1944

På ettermiddagen den 16. oktober i 1944 var Marie Mosveen og far hennes, Anton Haug, fra Roterudbygda i Fåberg, ute og fisket med oter i Lågen like opp for Hovdeøya. Marie var gift med Thorleif Mosveen, og de bodde da i Kampen, ei stue som ligger nede ved Lågen på østsida litt ovenfor Hovdefossen. Denne fisketurten endte med tragedie.

Det var nokså stor vannføring i Lågen på denne tida. Under otringen hadde de kommet seg over på vestsida av Hovdeøya og sluppet seg ned i strømdraget ved Veslefossen. Trolig hadde de kommet så langt ned i strømmen at de ikke klarte å ro båten oppover igjen, men ble ført med strømdraget ned mot Veslefossen. I øvre delen av fossen var det den gangen en stor stein som stakk opp av vatnet. Båten drev inn mot denne steinen, og de to kom seg opp på den.

Forsøk på redning

Arne Bjørnhaug som var tjenestekar på en av Hovdegardene, hadde sett at båten ble tatt av strømmen og varslet andre. Derfor kom det folk til hjelp forholdsvis fort. Ole Mæhlum var en av dem. Han var på den tiden kontrollassistent i Musdal, og denne dagen var han på en av Hovdegardene. Ole Holmen som da var 19 år, var denne dagen i Lågåton. Han og Ottar Stende, brukeren på garden, var også av de første som kom ned til fossen.

Veslefossen 2003. Foto: Oddvar Stensrud.

De prøvde først å sette ut ei åfløye for å redde de to ute på steinen. I forstavnen av denne ble det festet et tau for at mannskaper inne på land kunne holde igjen så båten ikke skulle bli ført for langt ned i strømmen. Ole Holmen som hadde en del erfaring med å ro, sa seg villig til å ta den jobben. Ole Mæhlum var også med i åfløya. De rodde utpå til de var midt opp for steinen, og så ble åfløya sluppet med strømmen ned mot steinen.

Men det viste seg at når tauet ble strammet fra land, ble forparten av åfløya presset ned i strømmen og gikk full av vatn. De to i båten måtte da hoppe ut. Ole Mæhlum som kunne å svømme, hoppet først. Ole Holmen var ikke svømmedyktig, og da han måtte hoppe ut av båten, prøvde han å klamre seg til Ole Mæhlum. Begge holdt da på å gå under i vannmassene. De som var på land, sleppte da etter mer tau, slik at både åfløya og tauet drev med strømmen nedover. Ole Holmen fikk tak i tauet med ene handa og hengte seg fast i det. Dette var nok i siste liten, for da han ble dradd i land, var han bevisstløs. Men handa han holdt i tauet med, hadde et så fast grep at de fikk den nesten ikke løs.

Ole Mæhlum klarte av egen hjelp å karre seg i land lenger nede i fossen.

Nytt mislykket redningsforsøk

Etter dette mislykkede forsøket forstod hjelpeemannskapene at de måtte prøve andre måter for å redde de to ute på steinen.

Det ble da rodd over et tau som ble festet med ene enden inne på land, og den andre enden ute på øya. Tauet ble plassert slik at de to ute på steinen nådde i tauet. Hensikten var da at de med å holde i tauet med hendene, skulle prøve å dra seg i land. Faren var den første som skulle prøve dette.

Men det viste seg at med det lange spennet på tauet, ble dette for slakt, og da man-

nen ble dradd overende i strømmen, og tauet ble strammet til, kom det ned i vatnet. Følgen ble at mannen ikke klarte å holde seg fast i tauet, men måtte slippe dette. Han ble da ført nedover i fossen og ble borte.

Tysk hjelp!

Det begynte nå å bli hektisk for hjelpeemannskapene. Det hadde begynt å regne så det var fare for at elva ville vokse. I tillegg ble det mørkt. Det ble da gjort opp bål, både inne på land og ute på øya slik at en kunne skimte steinen og ho som fremdeles satt der ute. Disse bålene ble sett både oppover på Sør-Tretten og i Musdalsbaksida utover kvelden og natta.

Tauet som ble brukt, var krisevarer - det var papirtau! Det hadde derfor bløtnet helt opp. Det ble da hentet en stålvaijer fra det tyske lageret på Smedstadmoen, og en del tyske mannskaper, både militærpolitit og andre militære, kom også til stede. Stålvaiieren ble trukket over til øya, strammet og festet både inne på land og ute på øya. Med kjettinger og stropper ble en båt festet til vaieren slik at en med et tau kunne dra båten ut etter vaieren.

Reidar Formo som da var 24 år, bodde hjemme på Formo. Telefonsentralen i bygda var der på Formo, og slik fikk Reidar rede på hva som foregikk nede i Veslefossen. Og han drog da ned dit. Det var da blitt sent på kveld og helt mørkt, men en god del folk var kommet til, både på land og ute på øya. Det ble spørsmål om noen ville prøve på nytt og være med utpå i båten. Reidar meldte seg til dette.

Vaieren var nå trukket slik at den kom på utsiden av steinen, for der var det ikke så stri strøm. Hensikten var da å prøve å få dradd båten dit ut og prøve å få Marie over i båten.

Reidar foretalte at det var en nesten uhhyggelig og nifs stemning da han gikk i

båten. I det flakkende lysskjæret fra bålene kunne han skimte det hvite ansiktet til Marie ute på steinen. Ho hadde sittet der i flere timer, i en tynn kjole i regnværet og mørket og sett sin far bli borte i fossen.

Redning for Marie

Det viste seg at den stramme vaieren klarte å holde båten oppe i strømmen. Å få dradd båten til utsiden av steinen, gikk forholdsvis greitt. Der var det ikke dypere vatn enn at Reidar kunne gå ut av båten og få slengt et tau til Marie som hun fikk festet rundt seg. Reidar fikk da hjulpet henne opp i båten, og de ble begge dradd inn til land. Vel inne på land segnet Marie om - av utmattelse og spenning etter å ha sittet på steinen i fossen i mange timer. Dr. Hekneby var kommet til stede og tok seg av henne.

En dramatisk kveld ved Veslefossen var over. Klokken var da nærmere halv to om natta.

Faren til Marie, Anton Haug, som var fra småbruket Høstmælingshaugen i Roterud-

bygda i Fåberg, ble funnet dagen etter. Han var drevet opp på en stein i nedre delen av Veslefossen. Anton Haug var 64 år da han omkom.

Jeg spurte Reidar om han hadde fått noen ”påskjønnelse” etter denne redningsbragden. ”Nei, det hadde e eiller venta heill,” svarte han, men han hadde truffet Thorleif Mosveen, mannen til Marie, ei tid etterpå. Han hadde da kommet bort til Reidar og tatt han i handa og sagt: ”Du fær ha takk da gut! Du veit vel å e takke deg for?”

Steinen som stakk opp i Veslefossen som de to ble sittende på, er senere skutt bort. Dette ble gjort fordi tømmeret under fløtingen ofte stuket seg opp på denne steinen.

Kilder: Samtale med Ole Holmen, Ole Mæhlum og Reidar Formo.

Oppslag i avisene ”Laagen” 17. og 18. oktober 1944

Egne minner om det lærer Hylen på Dulven skole fortalte oss elevene dagen etter denne hendingen. Han var også med på redningsaksjonen.

Asbjørn Dahl:

Fåbergkvinne med oppvekst i Øyer

Her skal det fortelles om Elisabeth Torgersdatter Dal, født i Fåberg, vokste opp i Øyer, men kom som nygift tilbake til fødestedet og levde der resten av sitt lange liv. Hun døde 87 år gammel. Hun fikk en skjebne langt utenom det vanlige – både på godt og vondt.

*Elisabeth Dal, f. 1826, oppvokset på Bø,
gift til Nerdalen i 1845*

La oss begynne enda en generasjon lenger bak: Elisabeth Johannesdatter Bø fra Øyer giftet seg i april 1825 med Torger Arnesen Dal fra Fåberg. De var henholdsvis 20 og 21 år gamle. Han var da bruker på Nedre Dal – i bygdemålet kalt Nerdalen, og Elisabeth flyttet dit. Disse to var artikkelforfatterens tippoldeforeldre.

Lønnetrær fra Nerdalen til Bø

En sommerdag, trolig samme året, fikk de besøk av Ole Bø, bror til Elisabeth. Han hadde med seg sønnen Johannes som da var i konfirmasjonsalderen. De må ha gått eller ridd den dryge veien til Fåberg for å se hvordan ungfolka i Nerdalen hadde det. Der så Johannes at det vokste store lønnetrær, et treslag som ikke er naturlig utbredt så langt nord og så høgt opp som til Bø i Øyer, om lag 425 m.o.h. Han fikk med seg to ørsmå lønnetrær med jordklump som han la pent i topplua si og tok med seg heim. Disse ørsmå lønnetrærne plantet han på sørsida av hovedbygningen med ca 30 meters avstand. Og der står de den dag i dag, store og ruvende tuntre, snart 180 år etterpå. Alderen begynner likevel å vises nå.

Kortvarig lykke

Men lykken ble kortvarig for det unge paret i Nerdalen. Juledagen året etter bryllupet, fødte Elisabeth ei datter, men den unge kona døde bare tre dager senere. Den nyfødte fikk samme navn som mor si. I kildematerialet finner en at både Elisabeth og Lisbeth er brukt om både mor og datter. Det siste var trolig brukt i dagligtalen. Elisabeth Johannesdatter fikk bare to somre i sin nye heim.

Det var selvsagt ikke lett for den unge enkemannen å ta seg av det nyfødte barnet,

Her er vi på Bø i Øyer og ser ett av de to lönne-trærene fra Nerdalen i Fåberg. På bildet sees nåværende eier, Ole Johannes Bø, oldebarn til Johannes Bø som plantet dem, sammen med artikelforfatteren.

så han overlot henne snart til besteforeldrene hennes på Bø, og hun vokste opp der.

Hvordan gikk det så med Torger, far hennes? Samme året som han opplevde sitt livs store tragedie, hadde han overtatt garden etter mor si, Kari Olsdatter, som var kommet fra en av Brynsgardene i Øyer. Hun var blitt enke 6 år før. Mannen hennes, Arne Dal, døde bare 43 år gammel.

Torger ble nok en knekket mann, både fysisk og psykisk, så i 1835 solgte han garden, og 7 år senere ble den solgt videre til Erik Engebretsen Nordhove. Torger levde som føderådmann i Nerdalen til han døde i 1877, 73 år gammel.

Erik går på frierfötter

Erik Engebretsen var ungkar da han kom til Nerdalen, født i 1820. Han begynte snart å tenke på at han kunne trenge ei kjerring på garden. Kanskje hadde han fått et tips av føderådmannen Torger, om at det ikke hadde vært så ueffent å dra opp til Bø i Øyer på frierferd? Kanskje hadde han ved selvsyn sett at den morløse Elisabeth kunne være noe å satse på? Hun hadde saktens vært på besøk i Nerdalen hos far sin.

Som tenkt så gjort. Da Erik var ferdig med sik- og lågåsildfisket høsten 1843, drog han opp til Bø for å forhandle med besteforeldrene hennes om giftermål. Hun var da snautt 17 år, og det kan nok hende at både besteforeldrene og hun selv syntes det var vel tidlig å binde seg til mannen og den garden der mor hennes fikk et så sørgetlig endeligg. Erik, min oldefar, måtte dra heim med uforrettet sak

Men den gode Erik – som for lengst hadde tatt navnet Dal som etternavn – gav ikke opp så lett. Da sild-tida var over neste høst, tok han med seg et kvartel med salta lågåsild til besteforeldrene og prøvde igjen med friskt mot. Og nå sa besteforeldrene JA! Elisabeth nikket forhåpentlig samtykkende. Dermed ble det bryllup - 25. november 1845 – en måned før bruden fylte 19 år. Om det var lågåsilda som gjorde utslaget, skal være usagt! Kanskje var det føderådmannen, Torger, som var den aller gladeste i det bryllupet? Det måtte være overmåte hyggelig for ham at hans egen datter og eneste barn var tilbake på garden som husmor.

Elisabeth og Erik fikk sju barn, herav to gutter, Engebret og Tobias. Engebret fikk tilbud om å ta over Sørhove der hans barnløse tante var gardkjerring. Tobias tok over Nerdalen i 1887. Han giftet seg med Rønnaug Torgersrud fra Rudsbypgda, f. 1865.

Men bestefar Tobias fikk heller ikke noe langt liv – han døde av kreft, 50 år gammel.

Begge foreldrene overlevde sønnen – faren med tre år og moren med åtte. Bestemor Rønnaug satt att med en tungvindt gard og 9 barn - det yngste var enda ikke årsgammelt.

Urimelig føderådkjerring?

En episode etter gravølet til Tobias, tyder på at oldemor Elisabeth ikke var så grei bestandig. Som skikken var, ble gravølet feiret tre hele dager til ende, der alle som hadde hjulpet til, møtte tredje dagen. Elisabeth og Erik hadde stor føderåd, bl. a. en viss mengde innkjøpt vevgarn. Fjerde dagen etter gravferden kom Elisabeth inn på kjøkkenet til bestemor Rønnaug som hadde tatt kampen opp med hverdagspliktene igjen. Da sa føderådkona i en myndig tone at nå måtte

hun ha vevgarnet sitt, slik at hun kunne komme i gang med veven! Bestemor tok en rask tur ned i fjøset for å se om det var noe igjen som kunne slaktes etter gravølet. En rempling, dvs. en årsgammel kalv, fant hun å kunne ofre, slik at svigermors tålmod ikke behøvde å tøyes lenger.

Når bestemor Rønnaug kom gjennom så bra som hun gjorde, med alle barna og en krevende gardsdrift, tror jeg det skyldtes flere forhold. Hun la dagen og framtida i Guds hender, – hun hadde god hjelp av bror sin, Ole Torgersrud og den dyktige husmannen, Lars Haugen. Og ikke å forglemme lågåsilda som hadde bragt hennes svigerfar ut av ei lei knipe. Den var også god mat for en stor ungeflokk.

Utstyrskista til Elisabeth Johannesdatter Bø. Den står nå i Lisenga i Lismarka hos tippoldebarnet Einar Stensrud. På kista står det: Lisbeth Jehansdatter Bøe 1825

Lars Holmen:

Barnedrap i Midtbygda i 1724

12. september 1724 var det bygdeting på Jevne. Lagretten var set saman av åtte menn frå bygda. Det var Halvor Bergum, Lars Revolden, Berger Kramperud, Halvor Søre Skåden, Johannes Jonsen Lunke, Johannes Johansen Lunke, Ole Hunder og Knut Vasrud. Likeså var futen, Svend Stenersen, bygdelensmannen Johannes Jevne og ”menige tingsøgende almue” tilstades i tingstua.

Beret Johansdotter er stemna for retten

Tre dagar før dette rettsmøtet, hadde Beret Johansdotter, tenestejente på ein av Skåeggardane, vorte arrestert og var nå stemna for retten. Bagrunnen for stemninga var eit rykte i bygda om at ho skulle ha ”*laget sig til barsel*” som det heitte, men at det ikkje hadde komme noko barn. Det var likevel eitt og anna som kunne tyde på at det her hadde skjedd svært alvorlege ting – at ho hadde fødd barn i dølgsmål, men kvar var barnet?

Det var innstemna i alt ni vitne til rettsmøtet. Det var løytnant Fredrik Iversen, tidlegare eigar av garden og losjerande på Skåe, Lisbet og Samuel Skåden, som var husmor og husbond på garden, Sigrid Skåden, føderådsenke på Skåe, Mari Gundersdotter, tenestejente på same garden, Berets eiga mor, Eli Jensdotter, Anne Gutormsdotter Vedum, Mari og Jon Bollviken. Vitna får formaning om å vitne sannferdig, fortelja det dei veit, har sett og høyrt, og dei må sverje eid på at dei vil gjera det.

Alle vitna vedgjekk at dei hadde høyrt dette ryktet, og dei fleste hadde også sjølv sett at det såg ut som at ho Beret var med barn. Mor hennes hadde også spurt henne om dette, men ho hadde nekta for det. Eit

par av vitna hadde også høyrt at det var hennes eigen husbond, Samuel Skåden, som var barnefaren. Sjølv nekta han blankt for det og baud seg til å sverje eid på at han var skuldlaus, om det vart kravd. Ettersom dei innstemna vitna blir spurde, og dei fortel, kjem dette fram:

Den 10. mars dette året hadde ho Beret vore sjuk og hadde lege inne i stua på garden der også dei andre folka på garden oppheldt seg. I kveldinga hadde ho gått til fjøset der ho og eit par andre tenestefolk hadde soveplassen sin. Da ho gjekk ut av stua, hadde ho kasta opp. Mor hennes Beret hadde fått høyre at ho var sjuk, og i kveldinga kom ho til Skåe. Mora og den andre tenestejenta, Mari Gundersdotter, 28 år, hadde da gått ned i fjøset til Beret. Ho var da oppe på fjøshjellen, der ho vekselsvis sat og låg, og dei såg at ho var sjuk.

Dei gjekk mellom fjøset og stua eit par gonger om kvelden, og siste gongen hadde dei lys med. Da såg dei at høgre armen hennes Beret var blodete opp til olbogen, og at fingrane på venstrehanda også var blodete. Likeså at det var blod på skinnfellen hennar. Mari hadde da spurt: Åssen er det du ser ut? Og mora hadde sagt: E tru du har slakta, e, Beret? Til dette svara ho: E ha det

da, vett' e! Mora og Mari gjekk opp i stuatt, og det var da seint på kvelden. Mari gjekk seinare nedatt i fjøset der ho også hadde sin soveplass, men på ein annan hjell enn Beret. Ei 10 år gammal jente og ein 17-18 år gammal gut hadde også sove i fjøset denne natta, men på ein annan hjell enn Beret. Ingen av dei hadde merkt noko uvanleg.

Dagen etter, etter at dei andre på garden hadde stått opp, hadde også ho Beret stått opp, og alle som såg henne da, synes ho var smalare enn ho hadde vore den seinare tid. Til kona på garden hadde ho sagt at ho hadde si naturlege tid, dvs. ho hadde menstruasjon. På same vis hadde ho også forklart blodspor mellom fjøset og låven og blodet på hand, arm og skinnfeld som dei to førre vitna hadde sett. Husbonden sjølv var på Grundset-marknaden da dette stod på, og kom ikkje att før 3-4 dagar seinare.

Eitt av vitna, Anne Gutormsdotter Vendum, 50 år, fortalte at ho skulle til Jevne sist det var ting der for å betale noko skatt for mannen sin. Det var i juni. Beret hadde da spurt henne om ho var stemna dit, noko ho ikkje var. Beret hadde tenkt at Anne skulle dit for å fortelja om henne. *Om så er, så legg du ingen ord til verste!* hadde ho Beret sagt til henne.

Meir skjedde ikkje på dette tinget i denne saka.

Rømingsplaner

Like etter dette rettsmøtet, hadde ho greid å røme frå arresten på Jevne. Ho og Samuel Skåden hadde da tenkt å røme til Sverige. Men da dei kom så langt som til nokre setrar på Østerdalssida, hadde Samuel ombestemt seg, og dei gjekk attende til bygda. Beret hadde da atter vorte arrestert, og det var den 19. september.

Nytt rettsmøte

Den 25. oktober same året kom saka opp att

på nytt rettsmøte på Jevne – med same lagrett og fut, og bygdefolket hadde også høve til å møte opp. Beret Johansdotter, Samuel Knudsen Skåden og Eli Jensdotter, mor hennes Beret, var stemna, men ingen vitne var innkalla. Beret hadde opna seg for Marte Jevne, lennsmannskona, i arresten, og hadde lagt alle kort på bordet. Det same hadde Samuel Skåden gjort. Nå blir dei formante å fortelja den fulle og heile sanning. Beret blir utsputt om seg sjølv: Ho fortel at ho er 21 år, og var født utanfor ekteskap. Faren var husmann i Gausdal, men var frå ein gard i Øyer. Mora tente nå på ein Lunkegard, men budde på ein plass som høyrd Kramprud til, der Beret også var født.

Av kyrkjeboka går det fram at Samuel Knudsen hadde ein Skåe-gard. Han er 29 år, gift for fire år sidan og har to born. Han er også soldat i Kongens teneste.

Beret hadde tent på femte året på garden. For to år i sommar sidan hadde ho første gong hatt ”legemlig omgiengelse” med sin eigen husbond, og hadde jamnleg hatt det sidan. Så hadde ho vorte med barn. Ho vedgår nå at ho om kvelden den 10. mars dette året hadde født eit gutebarn på fjøshjellen. Da ho såg at det var liv i barnet, hadde ho stypt det og lagt det under hovudgjerda si. Neste dag hadde ho lagt barneliket i si eiga kleskiste, og der hadde det lege i 3-4 veker til ho sjølv grov det ned i ein bås i fjøset.

Samuel hadde vore på Grundset-marknaden på denne tida og kom heim nokre dagar etterpå. - *Eg høyrer du har fått barn medan eg var borte*, sa han. - *Ja, seier dei det, så er det vel sant*, svara ho. Men da han spurde kvar det hadde vorte av det, bad ho han teie, og ville ikkje fortelja han korleis det hadde gått til, eller kvar barnet var lagt. Han skjønte da kva som hadde skjedd.

Før på vinteren hadde han spurt henne om ho var viss på at ho var med barn. Han skulle ein tur i Trondheim, og der ville han

kjøpe noko som skulle få henne til å abortere. Han hadde da også med ein drykk til henne som ho hadde drukke. Den hadde smakt som brennevin, fortalte ho. 8-10 dagar etterpå var det at ho fødte. Barnet var neppe fullgått.

Beret tilstår vidare at dei ofte hadde hatt samleie seinare, sist to gonger på fjellet da dei var på rømmen, og ho visste ikkje sikkert nå om ho var med barn igjen! Samuel hadde sagt til henne at dersom det var slik, skulle ho berre budsende han, så hadde han råd mot det.

Lensmannen, Johannes Jevne, Torger Bøe og Hans Trondsen Skåden som var bror til lensmannen, viste fram for retten ei lita kasse med skjellettet av barnet som dei hadde funne i fjøset på Skåe. Beret hadde sjølv synt dei kvar det låg. Det var da 7 månader sidan fødselen.

Eli Jensdotter, mor til Beret, hadde avgjort eid og vart formant om å fortelja det ho visste om at dotter hennes hadde født barn i dølgsmål. Ho svara at ho visste ikkje noko meir enn på førre rettsmøtet, og at ho var helt ukjent med dottera si misgjerning.

Samuel Skåden kom så for retten, og han berre stadfesta det som Beret hadde fortalt. Ettersom han var soldat, ville futen sende saka hans over til sjefen for det regimentet han tilhørte. Men han vart likevel dømd på bygdetinget.

” - - hun bør efter Loven miste sin Hals og hendis Hoved settes paa en Stage.”

Same dagen fall domen - her attgjeve slik den står i tingboka:

Deliqventen Beret Johandaatter, har etter Agtens forklaring, Fredag Aften d. 10 Martij sistleden, fød Barn i Dølgsmaal, og samme forsetlig ombragt. Thi bør hun etter Lovens 6te Bog 6 Cap: 7 og 8 art: *miste sin Hals og hendis Hoved settes paa en Stage.*

Deliqvent Beret Johansdaatters Barnefader

Samuel Knuds: Skaaden som selv for Retten har tilstaaet, ei allene at vere fader til det ombrakte Barn, Men endog siden i Sommer, ofte hatt legemlig omgjengelse med hende, efter hvilken omgjengelse Deliqventen selv staar i tvivl, nu at vere med Barn. Bør som en ægte Mand der har sin ægte hustrue levende, efter Lovens 6te Bog 13 Capit: 25 Art: bøde til deris Kongel: May: ts hans gods og penge etter yderste formue. Hvad straf bemeldte Samuel Knudsen ellers paa hans Person kand fortjene, og hvorvit hand som en Medviider udi hans Bolerskes Mord kand vorde anseet eller icke, sligt remitteres til Regimentet Krigsretten at paadømme i følge Deris Kongel: May:ts allernaad: forordning af 8de Juli 1690 efterdi hand er Virckelig Soldat udi deris May:ts tjeneste, og sagen efter omstendighederne hans liv og ære Confererer.

Over Deliqventens Moder, Eli Jensdaatter, føres ingen beviis, som kand gjøre hende sagskyldig udi Mordet at have veret medviider, thi hjem findes hun sageløs.

Dødsdomar gjekk automatisk til høgare rettsinstansar. I februar 1725 kom saka opp for Lagtinget. Der kom det ikkje fram noko nytt, og domen frå bygdetinget vart ståande. Saka gjekk vidare til Høgsteretten, men der også vart domen frå bygdeting og lagting stadfesta.

17. juni 1726 var det atter bygdeting på Jevne, og i tingboka frå dette tinget står det m.a. slik:

Kongl: May:ts Foged Sr: Svend Steener-sen eskede lagrettets og almuen sandferdige tilstand om Beret Johansdaatter, som den 9 sept: 1724 blev arrestert, og i dag d: 17 Junii 1726 efter høyeste retts Dom, henrettet, formedelst hun havde fød Barn i Dølgsmaal og ombragt samme, noget er eiende, hvorefter baade Lagrettet og almuen svare-

de enstemmig at Beret Johansdaatter var et Lockebarne, og fattig tieneste Pige, som intet eiede uden de ringe Kleder hun havde paa Kroppen, som i arresten blev opslidt, og el-lers nedlagt med, i dag hun blev henrettet, hvilchet de siger, i ald sandhed befindes, hvorom Fogeden da var tingsvidner begie-rendis under Rettens betenkning.

Det står ingen ting om kor rettarstaden var. Heller ikkje kvar hovudet hennes vart set på stake. Ettersom dette skulle tene til skrämsel og åtvaring, er det grunn til å tru at det var på kyrkjebakken, der mange måtte sjå det, framfor den nybygde Øyerkyrkja.

Ordforklaringar:

- **boles** og **bolerske**, mann og kvinne i eit ulovleg seksuelt forhold
- **miste sin hals**, halshoggast
- **Sr.**, Senor
- **lockebarn**, truleg ei jente som hadde eit ”lettvint” forhold til menn.

Kjelder: Tingboka for Øyer 1724 og 1726
Lagtingsprotokollen for 1725
Kyrkjebok nr 1 for Øyer prestegjeld.

Kjell Elvestad:

Noen krigsminner

Fra v: Gustav Formo, Tormod Pålsrød, Asbjørn Øvergård, Arne Blomberg, Oddmund Øvergård, Leiv Formo, Iver Nygård, Kjell Elvestad (bare lua er synlig) Magne Hovdsveen, Tormod Formo, Ole Holmen, Sverre Langsveen, Håkon Langsveen, Johan Haug, Iver Elvestad, Nils Blomberg, Reidar Formo, Kåre Hansen, Alv Formo. Sistemann var fotograf. Bildet er utlånt av Kjell Elvestad.

Dansemoro i Eriksrud

Den 6. april 1942 var 39 ungdommer - 19 gutter og 20 jenter - samlet i den gamle kafestua i forsamlingslokalet Eriksrud der de danset og hadde det morsomt. Den som skriver dette, var en av dem. Jeg tror det var etter et møte i avholdslosjen "Varsko" at vi samlet oss der. Hva slags musikk vi hadde, kan jeg ikke huske, men det var vel helst en grammofon. Det var ikke nydt en eneste dråpe alkohol der.

Offentlige fester med dans og sammenkomster uten myndighetenes tillatelse var forbudt, men avholdslag fikk holde på. Folkedans var lovlig. Denne sammenkomsten var helt tilfeldig, og selvfølgelig ikke gitt tillatelse til. Et NS-medlem hadde anmeldt denne til lensmannen, og fire måneder senere fikk alle de 19 unge mennene i flokken denne innkallingen, men ingen av kvinnene.

De er anmeldt for å ha deltatt i ulovlig dans i Eriksrud
den 6/4 6.3. De innkalles herved til å møte i Bjørkholt fredag
den 11. september 1942 kl. 12,30 for å gi forklaring i saken.

Øyer den 9. september 1942
Lensmannen i Øyer
Ingvar Huuse

Som det går fram av innkallingen, var det lensmannen i Øyer, Ingvar Huuse, som hadde underskrevet den og som forhørte oss. Han kunne ikke annet gjøre ettersom det var innlevert anmeldelse på saken. Han hadde sikkert med vilje trukket det ut i det lengste ettersom det gikk så lang tid før innkallingen kom.

Lensmannen var også heimefrontmann, og hadde gått inn i Nasjonal Samling etter avtale med Heimefronten. Han var således en svært verdifull mann for Heimefronten, men hadde en ytterst vanskelig og farlig

doppelbelønning. Hadde det blitt oppdaget, hadde hans dager vært talte!

Det var ikke vanskelig å bli forhørt av lensmann Huuse. Jeg kan ikke huske annet enn at vi ble sagt at dette var ulovlig og en mild formaning om å la være å holde slike sammenkomster. Og da hadde jo han gjort sin plikt. Hver av oss fikk kr. 25,- i bot.

Dette var et eksempel på hvordan tyskerne og Nasjonal Samling prøvde å kontrollere og kneble det norske folket, og vant selvfølgelig ingen sympati med slikt, snarere tvert imot!

I forgrunnen: Forsamlingshuset Eriksrud i 1953. Foto: Widerøe.

Demonstrasjon for kong Haakon

Det var flere måter å demonstrere for landets lovlige myndigheter på, blant annet med å skrive kong Haakons monogram på oppslagstavler, grinder, husvegger, mjølkeramper og ellers der det kunne bli sett av folk flest, gjerne inne i en stor V. Stor V står for Victory, altså seier, men jeg tror ikke vi var klar over betydningen. Med å sette H-7 inne i denne, ville en si: Kong Haakon den 7. og det han står for, vil seire!

Koppermyntene som var laget før krigen, hadde kong Haakons monogram på ene siden. Disse kunne en lett lage luermerker og brystnå-

ler av ved å lodde på ei nål på baksiden. og ellers file bort alt annet enn konge-monogrammet. Artikkelforfatteren gjorde det, og fikk en bot på 10 kroner! Boten ble vedtatt!

3. august 1942 var kong Haakons 70-årsdag. I mange byer her i landet, også på Lillehammer, markerte folk dagen med å sette en rød blomst i knapphullet. Og det ble det voldsomt spetakkel av. Folk ble arresterte og bøtelagte.

Å gå med erteblostmønstre var også ansett som demonstrasjon. Blomsterslaget var selv sagt ikke tilfeldig.

Likeså en uskyldig binders på jakkeslaget. Bindersens oppgave er som kjent å holde sammen, og en binders på jakkeslaget var en påminning om samhold mot okkupantene og deres støttespillere.

y
Bot nr.
Gudbr. politid 1941

FORELEGG

Kjell Elvestad, født 22/12-1924, m/ varje,

Tretten,

forelegges herved for forseelse mot
lov nr. 6 av 29/1-1918 § 5 jfr. § 1
for å ha overtrådt bestemmelsen om at innsmelting, eller annen omdannelse av norsk skillemønt er forbudt,
ved at han høsten 1940 på Tretten omdanna et norsk 1-søre
til en nål, som han brukte som luermerke,
å vedta en bot av kr. 10,00 -ti kroner-
til statskassen eller, hvis boten ikke erliegges, en straff av fengsel i 6 -sekunder- dager:

Vedkommende oppfordres til innen 3 - tre - dager etter mottakelsen å erklare om foretaket vedtas. Hvis dette ikke vedtas, oppfordres han til innen samme frist å oppgi hvilke vitner ønskes avhørt. Vedtakelsen av forelegg kan skje til underliknende eller til lensmannen, enten muntlig eller skriftlig ved påteking og tilbakessending av dat øne eksemplar.

Gudbrandsdal politikammer 6. januar 1941.

Forelegget vedtas:
Kjell Elvestad 7/1 1941.
Joh. Kjærstad
Gudbrandsdal

Red:

Farmere i Wisconsin med røtter på Nord-Tretten

På husmannsplassen Glomstadhaugen bodde det rundt forrige århundreskifte en familie på 11: mor Anne, far Edvart og deres ni barn: Kristian, Marie, Johan, Agnete, Johanne, Sigurd, Ivar, Trygve og Egil. Disse ni barna var født i tidsrommet 1889 - 1906.

Amerikafeberen var sterkt i disse tider som den hadde vært i flere tiår. Amerika stod som det store og forlokkende landet, kanskje spesielt for folk som hadde mye å vinne, men lite eller ingenting å tape. En nabo, Jakob Klemetsen, hadde emigrert alltid i 1873 og var omkring 1905 på besøk i gammelandet. Det han hadde å fortelle, var interessant og spennende. Eldstegutten Kristian var spesielt interessert. Han opprettet en kontrakt med Jakob: Jakob skulle forskuttere billetten hans, og Kristian skulle arbeide hos ham til utleget var tilbakebetalt. I 1906 – bare 17 år gammel – reiste han alene til Amerika. Han hadde også to morbrødre i Coon Valley som hadde farm, Ole og Mathias Brenna.

Faren, Edvart, virket blant annet som slakter i tillegg til husmannspliktene. I dette arbeidet var han så uheldig at han skar seg og fikk blodforgiftning. Han døde av det, bare 51 år gammel. Anne satt att med åtte barn i alderen femten til fem år.

I 1912 reiste Agnethe og Johan. Johan forandret navnet sitt til John. Han tok med årene over farmen etter de to morbrødrerne sine, Ole og Mathias Brenna. Marie og Johanne reiste i 1914. Alle slo seg ned i Coon Valley. I 1916 reiste så Anne med de fire yngste ungene, minstemann var ni år gammel.

Glomstadhaugen er for lengst borte, for jorda er dyrka opp. Ikke engang tomtene etter husene er synlige. Flere av familiene har vært på besøk på gamle tomter, og folk fra Nord-Tretten har vært i Coon Valley – til gjensidig glede. *Hauga-ongan* kalles de enda på Nord-Tretten disse barna og ungdommene som utvandret fra Glomstadhaugen da det 20. århundret var ungts.

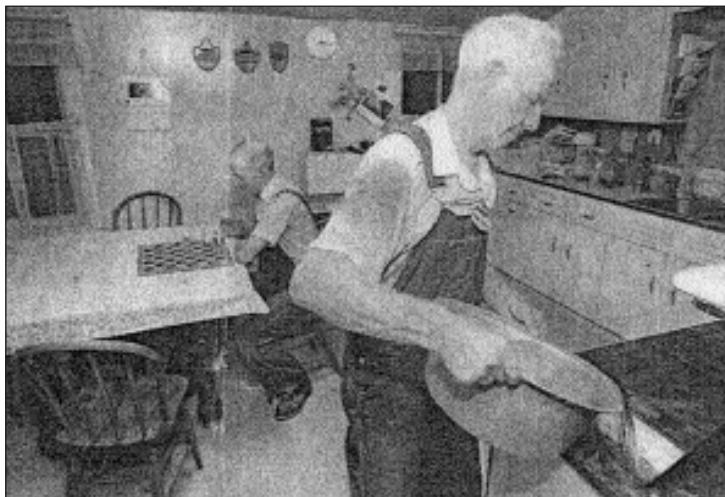
Denne artikkelen stod i *La Crosse Tribune*, Wisconsin, søndag den 8. september 1996. Her får vi høre om to sønner til Johan, Ernest og Joseph. De er nå rundt 80 år gamle, men er fremdeles i fin form og aktive farmere.

Brødre for livet

av Ken Brekke

Tiden har stått stille på en farm nær Coon Valley, hvor brødrene Ernest og Joseph Haugen har bodd, arbeidet og holdt ut i alle sine dager. Hit kom de i 1925 sammen med foreldrene sine, John og Amanda Haugen.

De to brødrene overtok farmen etter foreldrene, og har aldri reist derfra. Farming falt dem naturlig, og de vedgår at de liker landlivet. Farming er en heltids beskjæftigelse. Farmen er på 160 acres (647 da), fordelt no-

Mens Joseph steller med sjakkbrettet, fyller Ernest vann på tanken i den vedfyrt komfyren for oppvarming til neste morgen.

enlunde likt på skog og dyrket mark. De deler arbeidet på farmen som fortjenesten, og har bare en hovedklage: Det trengs mye mer melk nå for å få kjøpt en picup enn det gjorde før!

Hjort og kalkun streifer rundt i skogene som skråner ned fra utkanten av de godt markerte jordene på farmen på toppen av den bratte lia, nær Coon Valley.

Utsikten strekker seg 15 til 20 miles (25 til 30 km) i de fleste retninger, sier Ernest Haugen, der han står i sin noe gammeldags overall til knes i den tredje avlingen av alfalfa dette året. Vi ser siloene fra nabofarmene som rager mot himmelen på toppen av åsene i det fjerne, mens han snakker om de forandringerne i jordbrukslandet han har sett med årene. - Men vi har ikke forandret oss mye, sa hans bror, Joseph, som sprader rundt i et par dongeri-bukser som går bare til midjen, noe som antyder at han er den yngste av de to brødrene.

De nekter å snakke om hvor gamle de er, men erkjenner ivrig at de har holdt det gående ganske lenge nå. De sivile naturvernarbeiderne (the Civilian Conservation

Corps) bygde terrasser ibakken da de kom tilbake fra skolen i 1934.

De gikk på Erickson School, som er ca 1,5 miles (ca 2,5 km) borte, langs Sveum Ridge Road, hvis du går gjennom jordene til Haugen – noe Ernest sa han gjorde til han sluttet på skolen i 1936. Da var han ferdig med 8. klasse.

Stålringler stikker fram fra grunnmuren til uthuset som ble bygd i 1913 og kostet 800 dollar. Man brukte å feste tømmer til disse ringene. -

Her brukte det å stå mange hester, minnes Joseph. Brødrene mistet sine siste hester i sovesyke i 1959.

- Begge to døde på samme dag, minnes Joseph.

- Det var en trist dag, husker Ernest.

Men det er hyggeligere ting å se på Haugens farm i disse dager:

- slik som de tre kalvene i det reine fjøset deres. De vil kanskje vokse til og slutte seg til bølingen på 30 melkekyr av rasen Jersey, alle alet fram av brødrene Haugen.

- slik som Blackie, den vennlige kjøteren som noen forlot på deres område i 1989. Da veide den 24 pund (litt over 10 kg), men etter å ha spist middagsrester i 7 år har Blackie blitt nesten dobbelt så tung.

- slik som de 18 terrassene på markene til Haugen som har holdt seg gjennom tiårene. De holder fortsatt bedre på regnet, og forhindrer erosjonen som truet eksistensen til farmene på høydedragene rundt i Coon Valley-områdene, helt til budskapet om terrassejordbruk kom i 1930-årene. Et stort elvefar arbeidet seg vei ut av skogene og inn på jordene før terras-

Ernest holder seg fast i traktorsetet mens Joseph kjører ut for å arbeide på havreåkrene.

sene ble bygget, minnes Ernest. Men de sivile naturvernarbeiderne (the CCC) fylte igjen dette elveleiet og andre og stoppet erosjonen. – Vi har ikke hatt problemer siden, sa Ernest.

- slik som det gamle huset som fremdeles gir husly til brødrene, akkurat som det har gjort siden det ble bygget i 1864. Hjemmets originale vinduer virker bra, rapporterer brødrene, mens de nye som ble installert for en ti år siden, alt har begynt å råtne.

Erfaringer som de med vinduene, har overbevist Haugen-brødrene om at det som er nytt, ikke alltid er bedre.

Det er ikke nødvendig for dem å kjøpe ny

traktor, antyder de, for de tre de har, gjør en bra jobb. Den *John Deere B*-traktoren de har fra 1941, må for eksempel trilles i gang før den vil starte. – Men da går den perfekt, sa Ernest

Denne traktoren, og de andre to, en 1953 *John Deere 50*, og en 1953 *John Deere MT*, er små sammenliknet med dagens hestekraft-standard. Men de passer perfekt til Haugens øvrige utstyr og småskalajordbruk. Dette utstyret innbefatter en høylesser fra 1940-årene, som ville virket mer hjemme bak en vogn trukket av hester. Brødrene brukte høylesseren litt i sommer da de bestemte seg for å spare utgifter til snøre til maskinen som lager høyballer.

Det ble imidlertid laget baller av den sis-

te høyavlingen, og ballene ble plassert i et skur som tidligere ble brukt som lagerskur for tobakk. Ernest, som roser seg selv som en flink snekker, bygde dette skuret i 1950. - Det er det største skuret jeg har satt opp, sier han, idet han peker på de rette linjene og bærekablene som retter seg etter varmen og kulda i de skiftende årstider i Wisconsin.

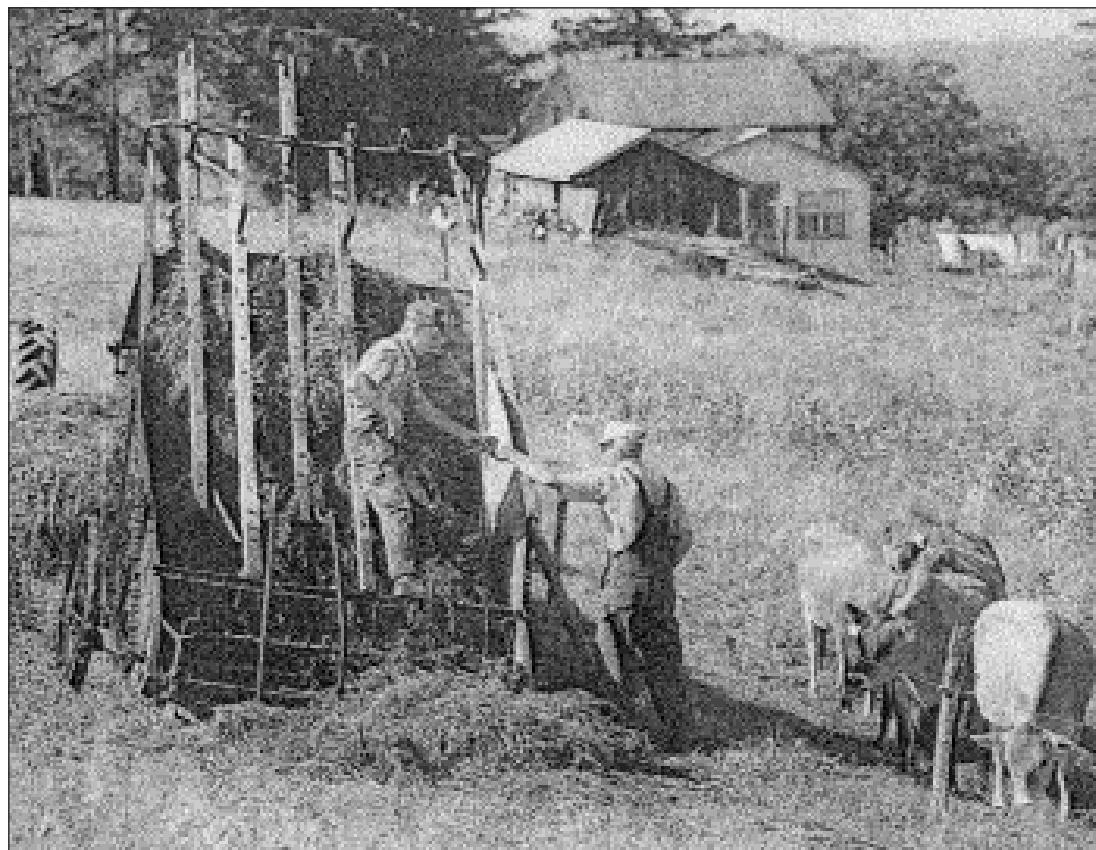
Brødrene har alltid vært gode naboer, sa Evelyn Sveum som bor på neste sted langs Sveum Ridge Road. - De er snille gutter som vanligvis holder seg for seg selv. De virker fornøyde, og de har ganske visst gjort det bra, sier hun.

Brødrene deler på arbeidet på farmen. Ernest tar seg for eksempel av reparasjoner som krever snekring, mens Joseph spesiali-

serer seg på å fikse mekaniske ting. Begge melker, selv om Ernest håndmelker noen gjenstridige Jersey-kyr, mens Joseph kjører melkemaskinene. Joseph vasker melkeutstyret, men Ernest vasker opp etter middagen, som vanligvis består av hamburgere og poteter, skjønt her om dagen viste Ernest stolt fram helkornbrød som han selv hadde bakt

De klipper håret til hverandre, og hogger sine egne gjerdestolper, klipper plenen med en plenklipper som må skyves, og stort sett kommer de godt ut av det med hverandre. - Det er nødt til å bli noen uoverensstemmelser, sa Ernest, men ingen alvorlige nok til å true deres forhold.

- Hvorfor har aldri de to ungkarene giftet seg?

Ernest og Joseph bruker fortsatt en høylesser bygd i 1940-årene til noe av arbeidet.

- Jeg vet ikke, sa Ernest, først må en få seg en venninne. Ernest drog til Norge i 1985 for å besøke slektinger der, men vanligvis holder brødrene seg nær hjemmet. Som oftest legger de seg kl. 21, og står opp kl. 4, noe som er rimelig da melkingen begynner kl. 5.

Det er vanligvis fjernsynet som sørger for underholdningen om kvelden. De har satellitt-antenne til TV-en i bakgården. Den overraskende tilknytningen til den moderne verden, gir brødrene muligheten til å se baseball-kamper. De bruker en god del tid til å se på *the Chicago Cubs* selv om Joseph gjør det klart at han er tilhenger av *the St. Louis Cardinals*.

Noen ganger betyr lørdagskveld en tur

inn til Coon Valley for en øl eller to på de lokale kroene. Ernest tilstår også at han av og til tar en tur til barene i sentrum av La Crosse. – Men jeg går over til Pepsi etter tre øl, sier han.

- Det er ikke snakk om å ligge lenge, selv etter en natt på byen, sa Ernest. Å være lenge oppe, er ingen unnskyldning for å sove over vekkingen kl. 4, heller ikke er det god nok grunn for en ettermiddagshvil. – Det har jeg aldri tatt, sier han

Jan Harald Paulsrød, Gjøvik, har skaffet denne avisartikkelen.

Marit Rusten Finfoft har oversatt den til norsk.

Odd Bjerke har skaffet bakgrunnsopplysningene om slekta på Nord-Tretten

Oddvar Stensrud:

Om Hybelen

Sør-øst for Gråkorphaugen i Øyerfjellet ligger det ei stor gras-slette. Sletta ligger lunt til omgitt av bjørkeskog. Herfra har en fin oversikt nedover til Høverbujønnet og videre nedover Åstdalen. I øst kan en skimte Bøsetra. I øvre kanten på sletta er det murrester som viser tegn til at det her en gang i tiden har vært bebyggelse.

Nybygd seter – protest og riving

I Bygdabok for Øyer bind 2 skriver Tor Ile at det var en Amund Håkonson Kolbu som i 1850-årene innretta seg nytt seterbol i Gråkorphaugen, og havna både med egne og fremmede krøtter der. Navnet Hybelen er her ikke nevnt, men det var trolig her på denne sletta at Kolbu hadde bygd seter.

Det ble protestert mot den nye setra fra setereierne på Aksjøsetra. I første omgang

kom det til et forlik der. Kolbu fikk lov til å ha seter i området til og med år 1857, men innen 14.4. 1858 skulle setra være fjernet fra området.

Eieren av setra fulgte ikke opp dette forliket, og etter en tid ble Fogden forelagt saken med pålegg om å fjerne setra. En fullmekting fra Fogdeembetet, Peter Olsen, kom da til Aksjøsetra og fikk med seg mannskaper derfra. De var med innover og rev ned

husene på setra. Trolig er det rester etter denne seterbebyggelsen som fremdeles vises her.

Nye seterplaner

I 1948 søkte Østen Tande og Trygve Simengård på Tretten, Øyer fjellstyre om tilskudd til bygging av veg fra Djupslia til Hybelen. Her blir navnet Hybelen brukt om stedet. Tanken var at Tande og Simengård skulle begynne seterdrift i området.

Tande hadde da – som nå – seter på Nore-Brennlia. Simengård hadde ikke seter i allmenningen, men på Søre Veslesetra like ned for allmenningsgrensa. Fra Øyer fjellstyre ble det gitt et tilslagn om tilskudd på kr. 1,50 pr. m. veg. Veglengden ble oppmålt til

3.750 m. Fjellstyret gav også tilslagn om kr 1.000,- til bygging av bruer over Ner-Åstelva og Skytillbekken.

Den omtalte vegbyggingen og planene om ny seterbebyggelse i Hybelen, ble det ikke noe av denne gangen, og derfor ble det heller ikke aktuelt for fjellstyret å utbetale noe tilskudd til den omsøkte vegbyggingen.

Hva navnet Hybelen kommer av, har jeg ikke hørt noen forklaring på, men trolig har stedet fått dette navnet i forholdsvis nyere tid, da en ikke kan finne dette navnet er brukt i noe eldre skriv. Det er likevel kjent at folk født omkring 1890 brukte det i sin ungdom.

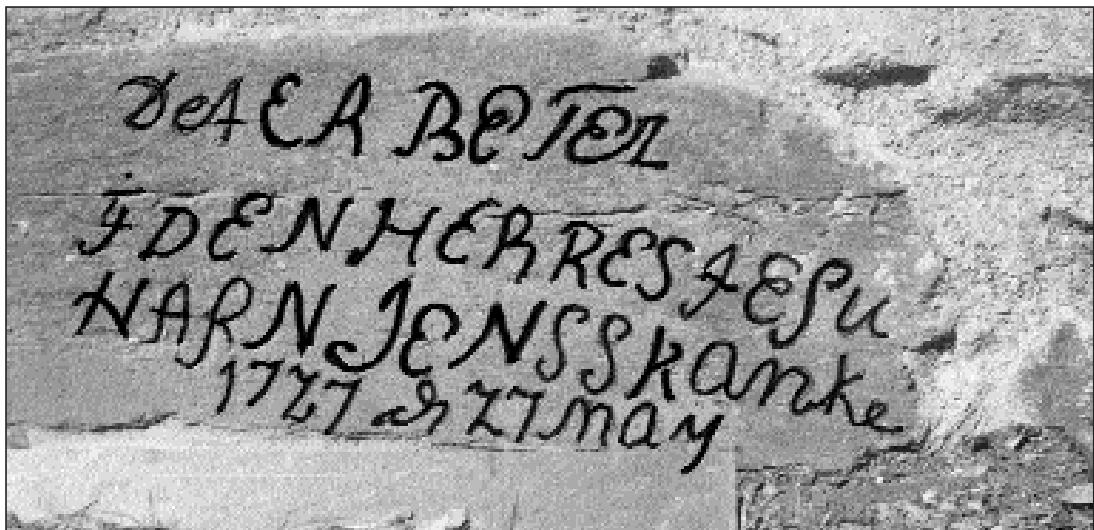
Lars Holmen:

Jens Skanke - ein uvanleg prest i Øyer

*Det er Betel i den Herres Jesu Nafn.
Jens Skanke 1727 d. 27 May.*

Dette sitatet er innhogge på ein Stein i grunnmuren til Tretten-kyrkja. I Bygdeboka står det at denne mannen truleg var byggmeisteren sidan denne innskrifta er gjort under byggjinga, og at han såleis har signert verket.

Men der har den gode bygdebokskrivar teke feil. Den beste kan gjera det, og det er det som har skjedd her. Seinare er det komme fram at Skanke var kapellan hos sokneprest Monrath i tida 1721-29, og såleis ordinert prest. Da rimar det også betre at han var gift med Margrethe Monrath, eldste dotter til soknepresten.

Lorentz U. Pedersen, tidlegare sokneprest i Lillehammer og prost i Sør-Gudbrandsdal prosti, har funne ut somt om denne presten. Jens Skanke var fødd i Jämtland 25. nov. 1695. Han vart akademisk borgar ved København Universitet i 1720. Dekanus har ein merknad i matrikkelen om at det skjer på vil-kår av at han gjer ein sterkare innsats i studia og betre framgang i seinare prøver. Skanke kom frå katedralskulen i Trondheim med

den latiniserte namneforma Janus Jani Skanke dvs. Jens Jensen Skanke. Våren året etter tok han theologisk embeteksamen ved universitetet og den praktiske prøva ein snau månad seinare, både med karakteren *haud. illaudabilis* som tyder *neppe u-rosverdig*. Her er det også opplyst at han har planar om å komme attende til Trondheim, og den enda meir interessante opplysninga - at fødestaden var *Jämtland!*

25. november same året – altså 1721 - kalla sokneprest Monrath i Øyer han til sin "Capellan Pro Persona og medtienier i Ordet formedelst Sognenes Vidløftighed". Slik står det i den kongelege stadfestinga av kallsbrevet, 30. juli 1728 – nesten 7 år seinare. Dei forhasta seg ikkje i det kongelege kancelliet!

Hist og her kan ein finne meir om Jens Skanke, men mye er borte for alltid ettersom kyrkjboka for Øyer er svært ufullstendig på denne tida. I åra 1716 til 1739, 24 år, er 11 årgangar heilt borte. Dei andre 13 årgangane i same tidsrommet er berre delvis ført. I juli 1727 er han fadder til eit av borna til soknepresten, og han er da titulert *commminster i Øyer*; dvs: *medtenar*.

Det er elles fleire ting som tyder på at han hadde ein militær bakgrunn, og at han framleis har ei tilknyting til militærvesenet. Han hadde t.d. ei attest frå stiftsamtmannen Iver von Ahnen i Trondheim om at han i 1719 var den første som varsla om at svenskane var på veg til Norge. Dette skjedde under den store nordiske krigen.

Dramatikk på Jevne

Den 17. februar 1727 var bygdetinget set på tinggarden Jevne. Åtte menn frå bygda utgjorde lagretten, og futen, Svend Stenersen, og lensmannen Johannes Jevne var tilstades, og elles den tingsøkjande allmugen. Kven som helst kunne møte opp der.

Mellom andre saker var også kapellanan i Øyer, Jens Skanke, stemna for retten for usømeleg åferd mot lensmannen, og det på sjølve tinggarden. Skanke møtte ikkje til rettsmøtet, men sende Johannes Jonsen Lunke i staden for seg – slik det var høve til. Han grunngav det med at han var *svag*, og at han ikkje ville møte for den sivile retten. Det måtte vel da vera for ein militær domstol han ville møte for.

To stemnevittne, Peder Li og Lars Sletten,

hadde vore hos Skanke som budde på Bryn, for å forkynne honom stemnemålet – slik det skulle gjerast. Skanke vedstod seg det han var stemna for og vart bydd ein kopi av det skriftlege stemnemålet, men det ville han ikkje ta imot. Han hadde også truga med at han oftare ville behandle lensmannen slik. Ja, om han skulle betale sine 9 riksdalar i bot, skulle han få meir ein annan gong, hadde han sagt!

Saka galdt ei hending vel to månader før, den 12. desember 1726. Det som hadde hendt, kom fram av det tre vitne fortalte under rettsmøtet. Dei to første vitna, Hans Knudsen, husmann på Jevne, og Hans Trondsen Skåden som var bror til lensmannen, forklarte seg heilt likt:

Fire menn sat ved bordet i stua på Jevne. Det var kapellan Skanke, major Mellman og løytnant Vogt, og verten, lensmann Johannes Jevne. Ein av offiserane bad kapellanan drikke med dei av eit krus som stod på bordet, men det nekta han. Da sa lensmannen, sitert etter tingboka: - *Det er ikke til å tro at presten er storaktig!* Men da vart kapellanan sint, tok ølkruset, sprang frå bordet og slo lensmannen i hovudet med så kruset gjekk i mange bitar og blodet rann frå eit stort hol i hovudet hans. Deretter slo han lensmannen med bakvendt hand.

Det tredje vitnet, Kristen Flatstulen, var ikkje inne i stua under dette opptrinnet, men han hadde møtt desse fire mennene i døra på tur ut. Lensmannen blødde da så sterkt at han måtte skifte trøye.

Dei andre som var innstemnde som vitne – det måtte vera dei to offiserane – ville heller ikkje vitne her, men i eit anna forum. Prokurator Hans Sverdrup som ført saka for lensmannen, sa frå at han ville føre dei som vitne i deira eige forum. Det måtte vera den militære strafferetten.

Meir står det ikkje i tingboka om denne saka. Heller ikkje står det noko i lagtings-

protokollen. At Skanke hadde selskap med offiserar, og at han ikkje ville møte for den sivile retten, kan også tyde på at han hadde kontakt med militærvesenet.

Meir dramatikk – denne gongen på Bryn

Det går ikkje lenger enn til 11. juni same året så kjem kapellanen opp i ei liknande sak. Den kom opp på haussttinget den 25. september same året. Også nå er retten set på Jevne. Desse var aktørar i dette dramaet: Sersjant Gunder Pedersen Bøe som losjerte på Flåtåmo, kapellan Jens Skanke, lensmann Johannes Jevne og Tron Moshus. Soldat Svend Jonsen Glømmen og Jens Tollefse Li var dei viktigaste vitna i rettssaka. Det var også fire andre vitne.

Bakgrunnen for dette rettsmøtet var eit opprinn på garden Bryn der kapellan Skanke budde med kona si, Margrethe Monrath, og det var sersjant Gunder Bøe som hadde stemna kapellanen, lensmannen og Tron Moshus fordi dei med *Hug og Slag hadde overfaldet ham udi bemeldte hr. Schanches hus.*

Alle dei tre innstemna møtte for retten og sersjant Bøe bar fram stemnemålet, men meir enn det som er nemnt ovanfor, er ikkje referert i tingboka. Skanke på si side leverte ei grei skriftleg forklaring om saka som han kravde opplesen. Det fekk han, men heller ikkje *den* er referert i tingboka. Saksøkjaren, Gunder Bøe, kravde også at retten skulle ta stilling til at Skanke hadde komme med nærgåande ord mot honom da han leverte honom stemninga. Kapellanen svara at det sersjanten hadde fortalt i stemninga, var *lygn!* Futen forlangte at det skulle fôrast i protokollen at Skanke hadde slått i tingbordet fire gonger! Men da tennte han skikkeleg og ropte, ordrett sitert etter tingboka: *Fanden fare i mig skal jeg ikke betale dig*, og slo i tingbordet for femte gong!

Dei to vitna, soldat Svend Jonsen Gløm-

men og Jens Tollefse Lie fortalte i retten kva som hadde hendt:

Svend Jonsen skulle gå til Bryn for å gjera eit forlik med Skanke. Han var innom på Moshus og fekk med seg Trond Moshus som skulle vera vitne til forliket. Deretter gjekk dei til Jevne. Der var sersjant Bøe som også hadde fått innkalling til Skanke. Han hadde bedt lensmann Jevne om å bli med seg som vitne, og så gjekk dei alle fire til Bryn. Dei fekk straks Skanke i tale og etter noko samtal vart soldaten og Skanke einige om det dei hadde seg i mellom, men det står ikkje kva det galdt. Dette var lensmannen og Trond Moshus vitne til. Det er ikkje referert noka samtale mellom kapellanen og sersjanten.

Deretter tok sersjant Bøe avskil og gjekk frå Bryn, og han bad soldat Jonsen skunde seg etter. Da det drog ut med det, kom sersjanten attende og spurde kvifor han vart så lenge? Soldaten svara at han ville sjå kista si forvert. Det måtte vera den militære utstyrs-kista hans det galdt, og som måtte vera i forvaring på Bryn. Her har vi nok ei opplysning som tyder på at Skanke også hadde ein militær funksjon. Sersjanten hadde da trekt kården sin og slått soldaten nokre lette slag over ryggen – utan at det gjorde noko. Dette skjedde i drengestua på Bryn..

Da kom Skanke og bad sersjanten inn i stua att, og han fylgte med inn. Kva sersjant Bøe var innkalla for, kom ikkje fram her, men det måtte vera noko i hans stilling som sersjant, for på eit seinare rettsmøte legg sersjanten fram brev frå Skanke til kaptein Coucheron, dagset ei veke før dette opprinnet på Bryn, og eit brev til han sjølv frå Skanke – dagset to dagar før - som provar at Skanke hadde sjølv bedt han komme til Bryn. Kaptein Coucheron var sjef for det kompaniet som både soldat Jonsen og sersjant Bøe høyrdde til.

Soldaten vart verande i drengestua, men ei tid etterpå gjekk han ut på gardspllassen.

Da høyrde han det var *alarm og bulder* inne i stua, og derfor gjekk han inn. Der var det regelrett slåsskamp der både lensmannen, kapellanen, Tron Moshus og sersjanten var involverte – dei tre fyrste mot den siste. Dei slo kvarandre i golvet, låg over kvarandre, lugga og drog kvarandre etter håret, og det var til dels hard ordbruk – også skjellsord! Sersjanten hadde da ropt til soldaten at han for Guds skuld måtte hjelpe honom så han slapp ut av stua med livet! To andre vitne, Jens Tollefsen Li og Mogens Christensen som var tenestekar hos Skanke på Bryn, hadde vorte innropt medan dette stod på. Jens Tollefsen seier slik til kapellanen: *Gud bevare mig hvilket huus her holdes! Vil I ikke have fred, eller kan I ikke nyde fred, saa lys fred i Eders huus som en Prestemand!* Deretter lyste kapellanen *fred i huset*. Sersjanten vart kasta på dør og sette seg ei stund i svaldøra, og vitna fortalte at blodet rann fra andletet hans. Etter ei stund gjekk sersjanten og soldaten til Jevne.

Tredje vitnet, Amund Christensen skreddar, hadde vore på Jevne denne dagen og fortalte at sersjant Bøe hadde komme der om morgonen og bedt lensmannen bli med han til Bryn som han også gjorde. Mot eftan hadde han komme attende dit, og vitnet såg da at han var blå under augo og blodete i andletet.

Fjerde og femte vitne, Niels Joensgaard og Jørgen Glømmen, vitna at dei 12. juni om kvelden hadde vorte bodsende til Flåtåmo der sersjant Bøe losjerte for å sjå hans tilstand. Dei fann da sersjanten sengeliggende og han såg därleg ut. Han var blå under augo og i andletet. Saka vart ikkje teken opp til doms på dette rettsmøtet.

Nytt rettsmøte, 19. februar 1728

Ved dette rettsmøtet møtte ikkje kapellanen opp, men sende bror sin, Peter Skanke, i staden. Han hadde sagt at det ikkje var hans

måte å bøye seg, og sa også nå at denne retten ikkje var hans rette forum. Mogens Christensen, var stemna som vitne på dei innstemna si side. Han hadde vore tenestekar hos Skanke eit års tid da dette klammeriet på Bryn skjedde og var også til stades under ein del av det. Nå la han fram skriftleg vitnemål frå Skanke og kona hans i saka, og det vart opplese. Kona til kapellanen er aldri nemnt med namn, men er 4-5 gonger omtala som *hans Kiereste* og ein gong som *Madammen*. Tenestekaren uttalte seg elles nokså likt med det som hadde kome fram ved førre rettsmøtet.

Tredje rettsmøte, 16. juni 1728

Ved dette rettsmøtet blir det avsagt dom. Provsbrevet frå kapellan Skanke og kona hans vart ikkje tillagt vekt fordi kapellanen sjølv var av dei innstemna, og kona var såleis inhabil. Hovudvekta blir lagt på det dei to første vitna, soldat Svend Jonsen Glømmen og Jens Tollefsen Li, fortalte sidan dei hadde sett mest av denne bataljen. Vitneprovet til Skankes tenestekar, Mogens Christensen, stemmer også godt med det desse to første vitna hadde fortalt.

Dom

Sorenskrivaren dømer Johannes Jevne og Trond Moshus til å bøte til Kongen 9 riksdalar kvar, likeså noko til sersjant Bøe for reparasjon av skadd utstyr, og dei må betale 12 riksdalar kvar i sakskostnader. Bøter og sakskostnader skal betalast innan ein månad etter at denne domen er dei forkynt.

Retten kan derimot ikkje sjå at kapellanen hadde gjort noko anna enn det ein god vert gjer så som han har styrt til rette, traktert gjestene sine godt og lyst fred i sitt hus. Han blir derfor frikjend for søksmålet.

Fjerde og siste runde i rettssaka

Dei dømde, lensmann Jevne og Trond Mos-

hus, ankar domen, og den 18. juni 1729 kjem den opp for Lagtinget. Prokurator Hans Sverdrup er fullmektig for dei straffe-dømde mot sersjant Gunder Bøe som ikkje møtte på Lagtinget. Her blir sorenskrivaren sin dom underkjent av Lagtinget. Margrethe Monrath, kona til Skanke, hadde nå også lagt fram skriftleg vitneprov. Nå vart dette tillagt stor vekt: truleg fordi mannen hennar nå var frikjend for søksmålet og ho hadde vore tilstades under heile bataljen.

Før er det sagt at soldat Jonsen skulle gje ra eit forlik med Skanke. Nå er det sagt at kapellan Skanke skulle få til eit forlik mellom sersjant Bøe og soldat Jonsen, og at desse to hadde med seg kvart sitt vitne: lensmann Jevne og Trond Moshus. Kanskje er det skrivekaren som ikkje har vore nøyaktig? Her er enda eit teikn på at Skanke måtte ha ein militær funksjon.

I domspremissane heiter det:

Det er fuldkommelig bevist at Sergeanten den 11. juni 1727 etter at hand med skieldssord angreb lensmanden og derefter uden minste givne anledning gir ham 2-3 ørefikker samt grebet ham i haaret og uanset at lensmanden begierede fred og bad ham holde op, hand dog fortsatte at slaa og lugge ham. Det samme har og Sergeanten forøvet mod Tron Moshus der ville gaa imellem og avstyre det begynte Klammeri hvorforre saae med Lensmanden som med Tron Moshus for at værge og forsvere sig mod Sergeanten er bleven nødsaget at grieve ham fatt i haaret, og kaste ham i gulvet.

Sersjant Bøe dømest til å betale sakskostnader med åtte riksdaalar og erstatning for ulovleg søksmål, men det står ikkje kor mye det er. Heller ikkje står det noko om at sersjanten skal betale noka bot.

Kva med kapellan Skanke?

Det neste vi høyrer om han, er at han går i København der han har søkt mange embete,

men at han alltid hadde mange konkurrentar. I Gratialprotokollen for 1731 er han sokjar til tre ulike prestestillingar der det i alle tre står at han *udi otte aars tid har tenit i Armod som Capellan pro persona, og over halfanden aar har opholdet sig i fattigdom i København* som så mange andre som bad inn-trengjande om kongens gunst. Vidare er det opplyst at *Suplikanten har et meget godt testimonium af Hr. Monrath som er den Sognepræst han har været hos.*

Ein kan undrast på kvifor han reiste frå Øyer når han ikkje hadde noko nytt embete å overta. Men det får vi nok aldri vita. Han må ha døydd i året 1731, 36 år gammal, for i ei inventarliste for Øyerkyrkja i 1732 er det nemnt eit *Døbefad af tin gifvet af Sl. (salig) Hr. Jens Shanche og Hustrue Margrethe Monrath.* At han var fattig, slik det står i søknadene, er det ingen tvil om, for i futerekneskapen same året står Madame Schanche med ei gjeld på 4 riksdaalar og 2 ort. At kona står for denne gjelda, må også tolkast som at han var død. I skiftet etter sokneprest Monrath i 1739, er Jens Skanke nemnt med ein gjeldspost på 32 riksdaalar til svigerfaren. Skiftebrevet som er nemnt der, frå 5. juli 1734 må vera etter kapellan Skanke.

Enka gifta seg att med ein Ole Horster. Han er nemnt i tingboka for Øyer, men det går ikkje fram der kva slags kar det var. I skiftet etter sokneprest Monrath i 1739 er Margrethe Monrath enke for andre gong, 34 år gammal, og bur framleis på Bryn. Det ser ut til at både ekteskapa hennar var barnlause. Ein veit ikkje meir kvar det vart av henne.

Dette er sjølv sagt ikkje heile historia om Jens Skanke, men det er dette vi så langt veit om han. Kjensla av *tragedie* melder seg.

Kjelder:

Tingboka for Øyer 1727-28

Lagtingsprotokollen for 1729

Artikkel av prost Lorentz U. Pedersen i GLT 12. september 1978 og brev frå han til artikkelforfattaren 18. september 1982.

Litterær vandring langs Tjodvegen

Gjennom Øyerbygda går den gamle folkevegen fra jernalderen, også kalt Tjodvegen eller pilegrimsvegen. Den er minst to tusen år gammel. Den går mellom gamle frittliggende gårder som ligger høyt i dalsida. På ei vandring fra Skjønsberg til Vedums-gårdene slo det meg at mange av gårdene og boplassene langs denne vegbiten også har fostret mange skrivere av mange slag. Da jeg etter hvert forfulgte denne tanken, og fordypet meg i stoffet, fant jeg en svært så stor konsentrasjon av ”skrivende årer” som løp parallelt med Tjodvegen.

Øyer – ei skrivende bygd? Noen bygder har et rikt musikkmiljø, andre særegne byggetradisjoner, eller fortellertradisjoner. Øyer har fostret mange skrivere. Især har den nordste delen av bygda det. Med et historisk streif tilbake i tid og fram til i dag, ser vi at det er mange forfattere og journalister som har vokst opp her. Er dette et særtrekk ved Øyer? I så fall – er det da besnærrende å lure litt på om ønske og behov for refleksjon også kan være karakteristisk for bygda. For refleksjon og skriving hører nøyne sammen. Å sette ord på tanken handler om skriving, og å skrive er ei reise i tanken - dypest sett.

”Hvorfor gjør jeg disse notatene? Jeg vet aldri hvorfor et stoff tiltaler meg – eller hvorfor det føles nødvendig for meg å undersøke det nærmere. Først når jeg har bearbeidet stoffet, ser jeg hva som angikk meg mest. Man leter og finner ikke det man trodde man lette etter, men det man egentlig lette etter,” sa Simen Skjønsberg, en av skriverne som vokste opp ved Tjodvegen.

La dette være et utgangspunkt for vandringen langs Tjodvegen. Nok et interessant reisefølge, synes jeg, er å ha med seg bildet på vegen som et bilde på å være underveis – både i skinn og sinn. Å være underveis, blir

et stikkord for vandringen. Pilegrimleia, som ble gjenåpnet i 1997, er den gamle ferdelsåra til Nidaros. Gjennom grundige beskrivelser i Tor Iles *Bygdabok for Øyer*, og den lokale komiteen for pilegrimsleia, fant man igjen denne gamle ferdelsåra gjennom bygda.

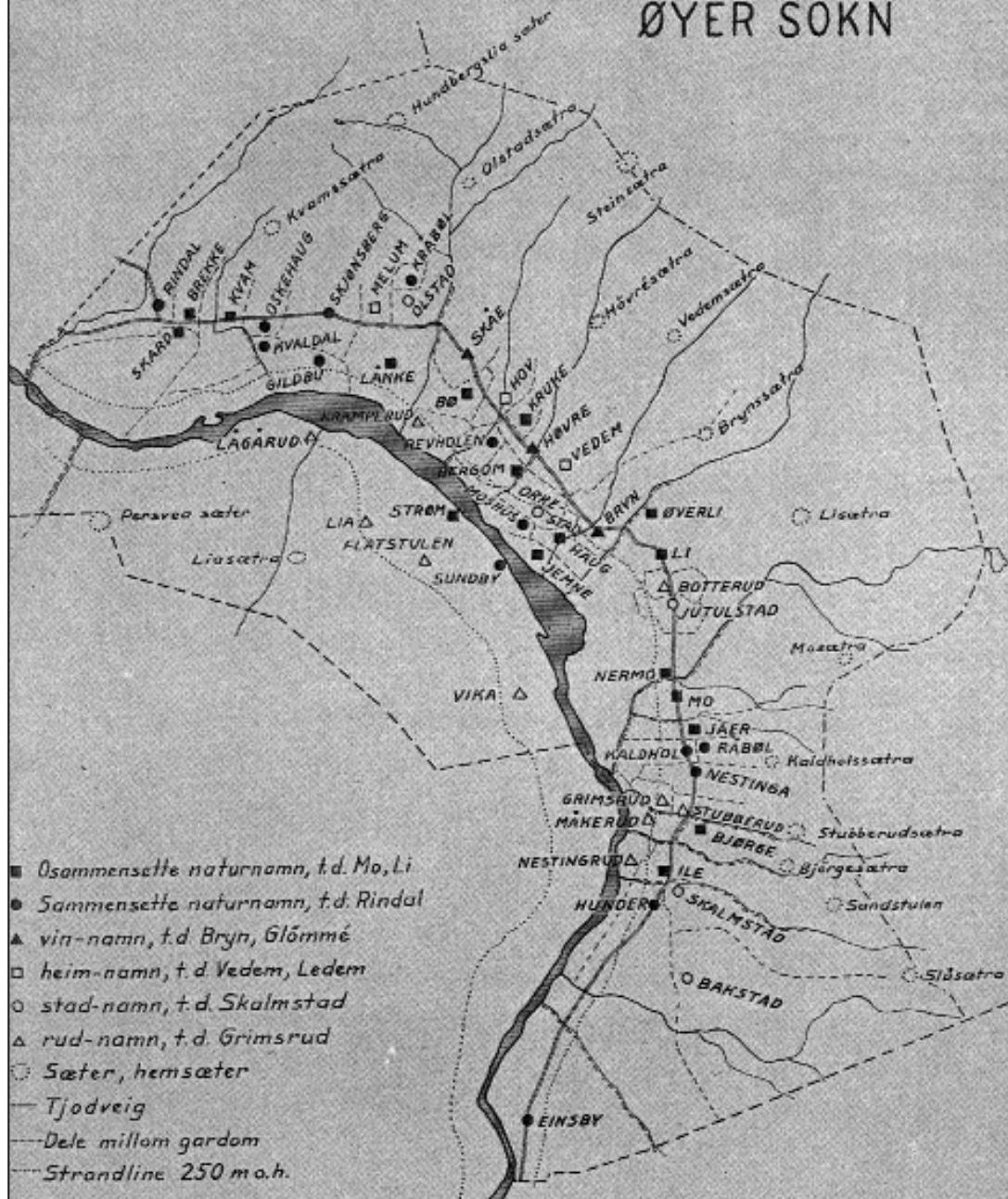
Vi starter opp på låvebrua på Skjønsberg, og går sørover i stedet for nordover. Slik får vi også med oss den flotte utsikten over bygda, bøyen på dalen akkurat her og den vannrike elva som snor seg gjennom den.

Skard

Nordover kan vi nå se jordene på Skard. Ætta som sitter på Skard i dag har sittet der siden 1783. På 1800-tallet kom det en ganske uvanlig søskensflokk fra denne gården og ikke så få av deres etterkommere har blitt kjent over hele landet for sin innsats på forskjellige områder. Faren til denne søskensflokkens kjøpte gården av en ugift onkel. Faren het Ole Torsteinsen f. i 1802, og han tok gardsnavnet Skard attpå. Sammen med Mari Lunke, f. 1814, fikk de 9 barn – 25 år mellom den eldste og den yngste.

Ætta var sterkt preget av grundtvigianismen og folkehøgskoletanken. Inspirasjonen

ØYER SOKN

Kartskisse over Øyer. Frå Bygdabok for Øyer.

fra Nikolai Grundtvig, den glade kristendoms herold og initiativtaker til folkehøgskolene, stod i kontrast til haugianismen som allerede hadde sterk forankring i bondekulturen. Haugianismen var preget av

strengt bortsalvor og en noe lovisk fromhet. Enda større kontrast var det nok mellom de nye strømningene og den Johnsonske vekkelse, og mange situasjoner kunne nok bli konfliktfylte. Som da ei av døttrene på

Ole og Marie Skard med barna sine. F.v. Torstein, Matias, Johannes, Ragnhild, Kristian, Kari, Ole og Jon. Den yngste, Lisa, sitter mellom foreldrene. Bildet er fra 1868.

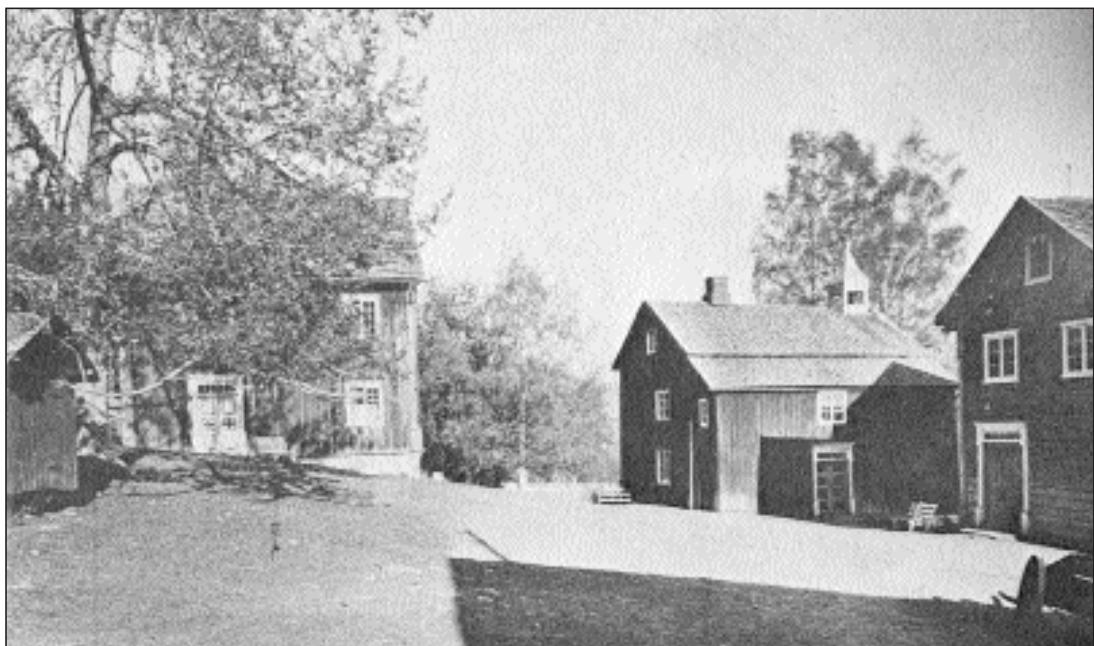
Skard, Kari (1851-1920), skulle gifte seg med Christopher Bruun, ble de ikke viet i kirken. Uten å vite det absolutt sikkert, antar en at sokneprest Dietrichson i Øyer har hindret det, for han likte ikke folkehøgskolene og det de stod for. Vielsen foregikk i en av stuene på Skard. En grundtvigiansk prest, kapellan Müller som var res. kap. i Ullensaker, forrettet vielsen.

Det er viktig å stoppe opp ved folkehøgskoletanken et øyeblikk. For i generasjoner etterpå skulle folkehøgskolen på Voss få stor betydning for flere av forfatterne med tilknytning til Øyerbygda. I sær var det Lars Eskeland som rektor, som skulle bli en stor inspirator.

Johannes Skar (1837-1915) var en av sønnene på Skard. Han viste tidlig boklige evner, og nådde etter hvert langt med sitt vi-

tenskapelige arbeid. Han ble kjent med Christopher Bruun under tidlige skoledager. De to hadde nok gjensidig innflytelse på hverandre da de begge var opptatt av Grundtvig, folkehøgskoletanken og den nasjonale bevegelse – med språkstrid, begeistring for historie, sagn, eventyr og folkeviser. Da Christopher Bruun etablerte Vonheim folkehøgskole i Gausdal i 1870-årene, arbeidet Johannes Skar og hans bror Matias her en periode. Deres far, Ole Torsteinsen Skar, satt og fulgte forelesningene til han ble en gammel mann.

Johannes Skar flyttet til Setesdal på -70 tallet, og det er som folkeminnesamler fra Setesdal han er mest kjent for oss. Hans vitenskapelige arbeid ble utgitt i ”Gamalt or Setesdal” og Olav Bø sier om Johannes Skar: ”Det merkelege var jo at han var gudbrandsdøl.”

Det gamle gardstunet på Skard.

Matias Skar ble skolemann. Han var ei tid bestyrer av folkehøgskolen på Vonheim. Han var bladutgiver og han oversatte tallrike bøker til landsmål. Seinere ble han skoledirektør i Agder. Han er gravlagt på Øyer kirkegård.

Kari Skar ble som nevnt gift med Christopher Bruun. Han ble sentral i familien, og den frilynte tanken, som de begge var taleør for, fant gode vekstforhold også på andre garder i Øyer og Gausdal.

Kristian Skar ble dyrlege i Trøndelag, også han grundtvigianer. Han startet landets første ungdomslag, og var ellers en offentlig person med flere turer på Stortinget.

Jon Skar var den av søskenflokkene som hadde store litterære interesser og som Bjørnson fikk interesse for. Han hadde et fint lyrisk talent og skrev sanger og fortellinger. Han flyttet til Kristiania og prøvde ut forskjellige evner. Blant annet kastet han seg over kjemien, og greide å framstille petroleum i fast form som briketter. Patentet ble han ikke rik på, men andre ble det.

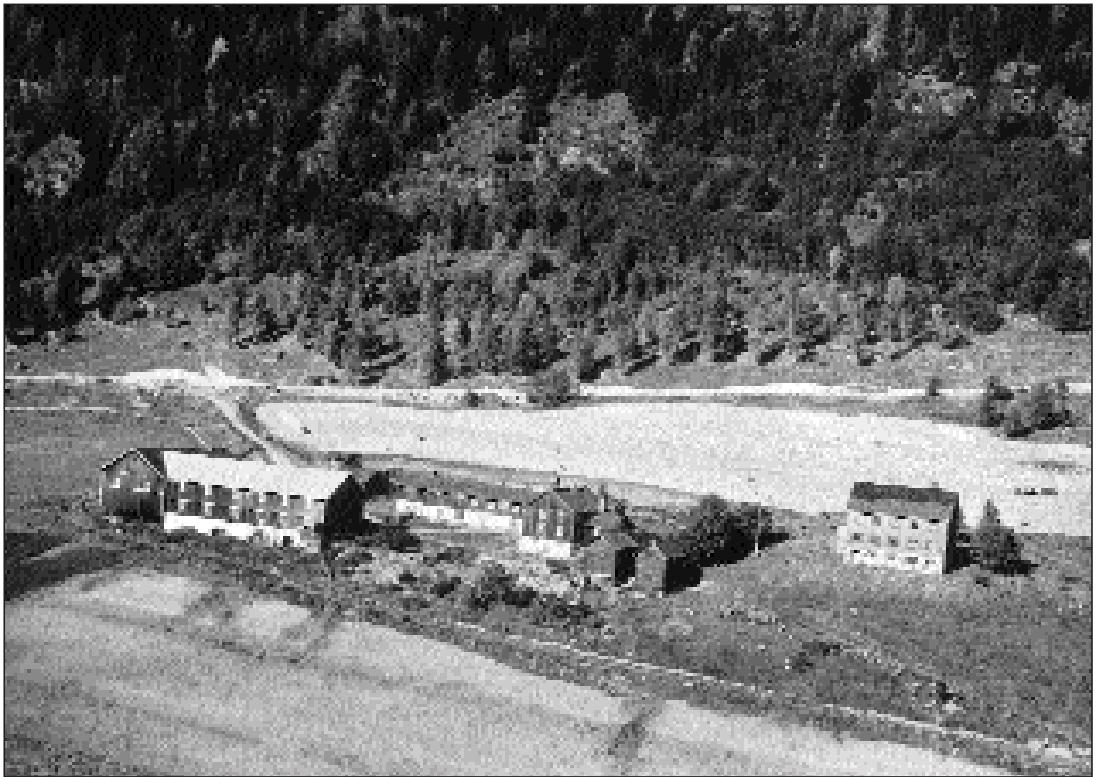
Seinere generasjoner i samme ætta har også gjort seg gjeldende innenfor mange områder – Eiliv Skard innen antikk åndshistorie, Bjarne Skard i teologi, Sigmund Skard med litteratur og Olav og Torfinn Skard i hagebruk. Sigmund Skard forærte boksamlingen sin til Nansenskolen på Lillehammer. Hvor skulle den ellers stå, om ikke på en folkehøgskole?

Skjønsberg

"Høyt over Gudbrandsdalens dyrkede lier stiger en bratt og skogkledd ås nord i Øyer. En skiløype av gammelt slag brakte meg dit en vinterdag for noen år siden. Et beskjedent skilt fortalte meg hva denne åsryggen i det ukjente terrenget het: Skjønsbergaksla." Dette sier journalist og forfatter Steinar Hansson.

Etter hvert fant han ut at aksla hadde navn fra garden nedenfor, og dette gjorde at skogsfjellet fikk et indre hemmelig bilde med dobbeltbetydning for han.

Skjønsbergaksla ble som "den trygge

Skjønsberg i 1952. Foto: Widerøe.

ryggen til Simen Skjønsberg, og det å aksle Simen Skjønsberg, Dagbladets ruvende kulturredaktør. I den første betydning som noe støtt å lene seg til, og i den andre en umåtelig og umulig utfordring.”

Simen Skjønsberg, (1920-1993), kom herfra. Han er mest kjent som mangeårig journalist og kulturredaktør i Dagbladet, i ei tid da Dagbladet var kulturavisa framfor noen annen. Han ga spalteplass til unge, nye forfattere som kom på -60 og -70 tallet, og mange av dem viser i mange sammenhenger høylydt hvor stor pris de satte på Simen Skjønsberg - Jan Erik Vold, Arild Nyqvist, Espen Haavardsholm og Tove Nilsen som også sier: ”Han var det motsatte av den autoritære redaktørtypen. Han var en som lente seg framover mot den nye litteraturen med et lyttende uttrykk.”

Han gikk rett fra formannsvervet i Det

norske Studentersamfund til redaktørjobb i Akerhus. Tidlig gikk han over som fast journalist i Dagbladet. Han har vært utenlandskorrespondent og hatt ansvar som medredaktør i tidsskriftet Samtiden. Selv ble han kjent som en oppdatert og kunnskapsrik kritiker. Han leste mye og var inspirert av europeisk kultur og litteratur. Etter hvert ble han en litterær kapasitet med stor kunnskap og oversikt. Han anmeldte også norske forfattere i utlandet, og fikk således mye å si for nye, norske forfatteres muligheter langt utover. Jan Erik Vold gir Skjønsberg stor ære for framveksten av en bærekraftig norsk etterkrigsmodernisme ved å åpne opp for dikt, presentere dikt og debattere dikt i spaltene sine.

Men han var også forfatter. Halldis Moren Vesaas sier at den siden så urettferdig kom i skyggen. Hun selv satte stor pris på

han som forfatter, både på diktene og romanene hans som til dels er selvbiografiske.

I den siste boka si – *Hvem ble vi?*, en selvbiografi som sønnen, Harald, redigerte på grunnlag av etterlatte papirer, sier han at det var to erfaringer som ble skjellsettende for hans fars liv. Den ene var oppbruddet med heimbygda, og den andre var hans opplevelser da han som ung student ble internert i konsentrasjonsleiren Buchenwald under 2. verdenskrig. Disse opplevelsene møter vi igjen som motiver i forfatterskapet.

For nettopp det å være underveis som menneske – i søkeren og i tvil er sentralt i Skjønsbergs forfatterskap. Å være underveis fokuserer ikke på prestasjoner og det å gjøre seg ferdig med noe, men mer på prosessen, eller utviklinga en er i som menneske. Svarene kan være så mange, absoluttis- men kan være farlig.

Skjønsberg kan språk. Han mestrer alle sjanger, men særlig trer han fram som en elegant essayist og nyskapende lyriker. Jan Erik Vold har gitt plass for Skjønsberg i sin store lyrikkantologi der utvalget representere-

rer banebrytende lyrikere etter 1814. Litteraturforskere hevder at han har brakt norsk lyrikk inn på nye baner. Han er modernistisk i sin uttrykksform. Her i Øyer er det mange som sitter med ei diktsamling av han i hylla, og kanskje ville det være interessant å lese diktene hans igjen med nye øyne. Med årene har vi blitt mer vant til et modernistisk uttrykk, så kanskje framstår diktene hans som mer tilgjengelige for oss enn de en gang var:

”Gjennom vinduet
stirrer landskapet
inn i rommet

Jeg flytter meg
For ikke å skygge
For utsikten” (Skjønsberg: 1984)

eller

”Mørke vinduer bærer ennå
nattens tegn
og de sovende er stille
i sin glemse

for bare langsomt tennes dagen
i deres bevissthet
bare langsomt ser de spørsmålene
som står med isnåler i øynene”

(Skjønsberg: 1965)

Det er spennende å lese Skjønsberg. Han blir aldri sneversynt og personlig i det han skriver. Han allmenningjør og involverer sine leser til å ta del i ”reisa” i tanken og språket, mens han selv, eller rettere sagt hans dikteriske personer blir som reiseledere som prøver ut leserne gjennom sine avstikkere og omveier og får på den måten fram egen refleksjon. Brikt Jensen sier om Simen Skjønsberg at han er ”stor reisende som ved å åpne seg for det ukjente og nye erfaringer kanskje nettopp høstet de bilder og erkjenNELSER han næret sitt verk med”:

Simen Skjønsberg.

”Den som tør være fri
drives av sin uro
innover
mot bunnens usette mysterier
utover
mot havets ukjente kyster”

(*Skjønsberg*: 1965)

Fra Skjønsberg kunne Simen se ned på dikterstua til Tore Ørjasæter på Skåe. ”Far fortalte hvilket hus han satt i. Husene på de tre Skåe-gårdene lå i en stor klynge så det kunne være vanskelig å skjelne dem fra hverandre.”

Vegen videre...fra Skjønsberg til Skåe går over ei strekning av Tjodvegen som er fredet som kulturminne etter kulturminneloven. Etter denne fredede vegstubben og oppover mot Olstad og Mæhlum, er det registrert et gravfelt med i alt 15 gravhauger fra jernalderen. Det er mye mytisk stoff som er forankret i dette området, som for eksempel fortellingen om jutulfolket og huldrefol-

ket i Skjønsbergaksla. Dette kommenterer jeg litt nærmere seinere.

Før vi går ned i Skåedalen, ei av disse karakteristiske berg-kløftene i Øyer, må det også sies at Edvard Hoems mor kommer fra Nylund som ligger ved Nordbygdsvegen. Edvard Hoem (1950-) debuterte på 1970-tallet og har siden da hatt en sentral plass blant norske forfattere. Han er også en aktiv foreleser, debattant og krysser over i andre sjangerer som drama og teater. Edvard Hoem har ved noen anledninger vært i Øyer, også som forfatter og kunstner – blant annet i samband med Budeieprisen og på skolebesøk på Vidarheim skole.

Vi passerer Lunkehaugen på denne fredede vegstubben, og lengre nede i vegen her er hjemstedene til 3 yrkesaktive journalister.

Skåe

”På nabogarden bodde en forfatter folk snakket om en og annen gang, og som alle

Midtbygda og litt av Nordbygda 1959. Foto: Widerøe.

kjente til, Tore Ørjasæter. Han skrev dikt, fortalte folk. Han satt i onner og i verste skogsdrifta...De voksne fortalte at han visstnok diktet om hvor vond samvittighet han hadde fordi han ikke drev farsgården sin. Jeg forestilte meg dikterens virkelighet sige ut av huset, ikke synlig, men likevel så konkret at jeg mente jeg kunne se vibrasjoner i lufta over hustaket der den ble til” (Skjønsberg:1990).

Tore Ørjasæter (1886-1968) giftet seg i 1921 med Åslaug Skåden. Selv var han av gudbrandsdalsslekt på morsida og vestlandsslekt på farsida. Ekteparet bodde vekselsvis i Skjåk og Øyer. Ørjasæter debuterte i 1908 og var inspirert av grundvigianismen og folkehøgskolemiljøet rundt Lars Eskeeland etter et år på folkehøgskolen på Voss. Både fra han selv og andre kan det synes som om han har et vanskelig forhold til bygdesamfunnet til tross for at han beskrives som omgjengelig. Han reiser mye. Han vil slå rot samtidig som han vil ut. Han omtales

som ”den rotfaste fararen”. Dette bearbeides i det han skriver. Kunstertrangen er sterkt – og dette ro/uro-, orden/kaos-aspektet er interessant ut fra det å være underveis i sinn og skinn som tidligere nevnt. Også Tore Ørjasæter bruker poesien som en erkjennelsesveg – som Skjønsberg gjør det seinere.

Han har skrevet mange naturmytologiske dikt. Han personifiserer naturfenomener og lar dem opptre i ulike konstellasjoner, som her, i begynnelsen av et møte mellom himmelguden og Moder Jord

”Sjå sola som kverv og kolnar
Kysser jorda så veikt
Mot løynlege, ukjende elskhugsbanor
Snur sola og smiler bleikt
Mot jorda som frys av saknad

Ho folnar og vert so fatig
Og grå i sitt blomehy
Når elskaren kolnar og dreg seg undan
So eggjест elskhugen ny
Hjå henne som vart att i einsemd”

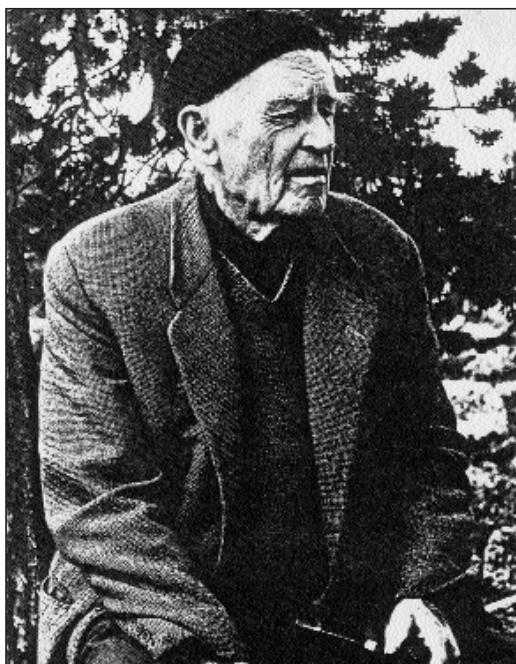
(Ørjasæter:1925)

Andre gjennomgangsmotiv er striden mellom vilje og skjebne, liv, død og syklus, naturkrefter og forholdet mellom mennesker, den enkelte og ætta – som her, i forholdet til kvinne:

”Spør eg og undrast
Kvífor er eg so stygg og storbeint
Ulik og ymse voren
Du er so fin og lilgefager
Litor og lett og mjå
Ljosdæmd og rein med smil i åsyn
Kjem du i hugen min”

Tonen endrer seg noe i dette diktet:

”I jorda og kvinne trudd’ eg
At lukka sku liggja løynd
Eg svævdest liksom i svime

Tore Ørjasæter.

Og vakna sjeldan til røynd
I famnen dei både baud meg
Det var med so sael ei ro
Men kvite armen og svarte grava
Meg tærer med same to”

To av hans barn har videreført skrivertradisjonene. Mens Rønnaug skriver stubber og dikt, er Jo Ørjasæter mest kjent som journalist, men han har også skrevet og oversatt bøker til nynorsk. Han er gift med Tordis Ørjasæter som er mest kjent for sine faglitterære og dokumentariske utgivelser, men som nå også har debutert som skjønnlitterær forfatter. Deres datter, Elin, har også debutert som ungdomsbokforfatter.

Vegen videre... går gjennom de tre Skåegårdene. Her stod det også ei kirke i middelalderen. Den er nevnt i skriftlige kilder fra 1333 og -35, og en regner det for sannsynlig at den forfalt etter Svartedauen midt på 1300-tallet som hundrevis andre kirker etter denne landskatastrofen. Her på Skåe er det funnet en særegen likstein som det ikke er funnet maken til. Det spesielle funnet er omtalt av Gerhard Schøning allerede i 1775. Rester av denne og ei fin dør som sannsynligvis har vært i kirka, er å finne på Maihauen. Det er nå reist en bautastein til minne om middelalderkirka som en gang stod på Skåe, og hver olsok holdes det nå messe ved bautaen. Det sies også at Jutulfolket i Skjønsbergaksla ikke fikk ro i Aksla etter at kirka ble bygget, og flyttet ut. Men – etter ei tid flyttet huldefolket inn, og ei av hulene er seinere kalt for Hulderstuggua. Det ble en del kontakt mellom Hulderstuggua og Skjønsberg etter at ei av døtrene på garden ble borte, og etter sigende - bergtatt.

Bø

Fra Skåe er det ei praktfull utsikt over dalen. Ser vi oppover, ser vi mot Hov som nok var et kultsted i førkristen tid. Litt videre

oppmed vegen er heimgården til Arne Finborud, mangeårig journalist i Dagbladet også han. Nedenfor vegen ligger Bø, sannsynligvis en av de eldste gardene i Øyer. Her ble Liv Bø Hovdhaugen født i 1905 som den eldste av 5 søskener. Hun var gift en kort tid med Einar Hovdhaugen fra Ringebu før hun døde i 1938. ”Hun var aldri så glad i livet som da hun måtte forlate det”, ble det sagt om henne. Hun rakk å vise at hun var et stort åndsmenneske, hun stilte store krav til seg selv. Også hun ble opptatt av folkehøgskoletanken etter et opphold på Voss. Hun var aktiv i lag og foreninger, målkvinne, nysgjerrig på litteratur, og selv skrev hun både dikt og prosa. Ikke så merkelig at hun traff sin tilkommende på markeringen av Ibsens fødselsdag i 1928. Begge hadde bidrag til jubileet. Det fellesskapet som oppstod mellom de to understrekkes av prestefru Basbergs omtale av dem som ”to uvanlig beslektede sjeler” i samband med begravelsen etter Liv 10 år seinere. Ut fra all omtale,

Liv Bø Hovdhaugen.

både skriftlig og muntlig, får en inntrykk av ei kvinne som hadde så mye å velge i for livet sitt. Sely laget hun et minneord om ei nær venninne som døde i ung alder og som hadde vært hennes medbudeie på Bøsetra:

”Brynhild....
Skir og kvit du ligg og smiler
Trygt og godt du ligg og kviler
Nå på siste lega di
Høg og rein di unge panne
Vitnar om det eine sanne
Som er vorte eiga di

Brynhild!
Mor og far sin livsenskvede,
Systers, veners byrge glede,
Det er denne brotne blom
...

Brynhild...
Rik di framtid eg meg tenkte
Givnad stor som stjerner blenkte
Så eg undrast mang ein gong.
Tankar var som ørfelget,
Men og fyllt av vårbekksjoget-
Som ein varnæm kunstnartrong”.

Brynhild spilte fele og Liv skrev. I dem begge brøt kunstnertrangen. Liv Hovdhaugen begynte å få publisert en del av diktene og prosastykkene sine – blant annet i Urd, et av de eldste ukebladene i Norge. Ellers var det Einar Hovdhaugen som samlet sammen og ga ut diktsamlinga Song frå Bondetunet post mortem. I forordet sier Hovdhaugen at hun skrev for det var strenger i henne som sang, og det ville glede henne om sangen også fant gjenklang i andre sjeler.

Tematisk favner hun vidt. Hun skriver om menneskelig nærlhet, natur, målstrev, kjærighet og sorg, og gir også uttrykk for personlig strev og egen utvikling som kvinne i det gamle bondesamfunnet. Et av hennes vakte dikt, som på mange måter er beslektet med Emily Dickenson i tematikk, er:

”Dei ofte mistyder jentehugen
dei trur han er vrangstelt og ille voren
når jenta går der tagall
kanskje græt

Dei ser kje inste sjelegrunnar
Ser kje det som brenn og bryt der
Ser kje tende ljós
Med hildre skodde kring

Dei veit kje om det
Dømesjuke godtfolk
At det er heilag grunn
Dei trør og trampar på”

Hun samarbeidet en del med Tor Ile. Blant annet fikk hun låne noe litteratur av han. En gang sier hun: ”Dette var bra lesnad – kiosklitteratur les vi ikkje på Bø.”

Hun er gravlagt på Øyer kirkegård, og på gravsteinen er det gravert inn en solnedgang, eller kanskje kan det være ei sol som aldri kom helt opp.

Vegen videre.... går langs fylkesvegen, og tar av til venstre etter et kort stykke. Vi fortsetter imidlertid til Høvrenkrysset. Her tar vi av og i enden av vegen kommer vi til Vedum, Håkon Håkonssons kongsgård fra 1200-tallet. Det er nok en påminnelse om at vi er på gamle vegfar. Her stoppet mange besøkende som skulle overnatte. En kan nesten høre larmen og se foran seg menn til hest, med kapper og sal-vesker, når de endelig kunne stige av hesten og levere den fra seg om natta før de gikk inn i veitslehallen. Det blir også sagt at kongen selv ”reiste skeis” utenfor Håkåberget som ligger langs pilegrimsvegen rett nedenfor kongsgården. Ridderfølgene var nok mer oppsiktsteknende enn munkene som Sigrid Undset skriver om: ”Her går en lang, sluttrygget mann i munkekutte, på veg nordover til Nidaros til Olavsvaka. Han søker sig sove-

Tor Ile.

plass.”

Ile

Fra Vedum kan vi se over mot Sø’bygda til Ile der Tor Ile (1890-1966), bygdebokfatteren, bodde. Bygdebøkene for Øyer er unike bygdebøker, både i språk, utvalg og ikke minst i innledningen til første bind hvor han gjør klart på hvilket filosofisk fundament han står: ”Eg vil ope og ærleg vedkjenne meg både mitt personlege livssyn og det åndshistoriske og kulturhistoriske grunnsyn ..” Han er belest og trekker selv fram filosofer som Grundtvig og Steiner, forfattere som Wergeland, Ibsen og Dostoevskij. Også i Tor Ile ser vi tenkeren, grubleren. Han sier om seg selv at han har slik ”indre huguverk” som ”eg laut skrive tå meg”. Bygdebøkene sine kaller han ”ei sermerkt og fiks idéhistorie.”

Tor Ile var opptatt av at saklig stoff også skulle gjennomtenges av poesien, som hos Ivar Kleiven, hans inspirator i bygdebok-sammenheng. Stoffet og språket skulle levendegjøres slik at man kunne kjenne ”det

kjensleborne, lyrikken, dåmen, alt.”

Tor Ile bar på ”granskarkarhug og kunstnarhått”, som så mange andre øyværinger som har blitt presentert her. Selv skrev også han lyrikk, blant annet Bygdesong for Øyer som er tonesatt av Sparre Olsen.

Om lyrikk sier han:

”Når tona det fyrst frå ei lyre –
lyrikk, som ein kallar det no?
Den gong det tviklyvde dyret
Gjekk saman, som han og som ho.

Fyrr mannen fekk tonar til orda
Med metrum og rytme og slikt
Steig ljomen for lengst over jorda
Av hugvarme, lyriske dikt.

Ei sevje som mannen kann kjenne
Or djupaste livstår stig upp.
Den strengen som når lengst attende
Og difor eig tonen så djup.

Um lyriske sevjelaup stana
Vart grønaste livstreet turt.
Var lyriske strengen ei spana
Kom djupaste livstonen burt.” (1920)

”Eg er bonde gjønnom alt”, sa Tor Ile. Rotfast, men allikevel er det noe som drar:

Det er den sanne visdom
Som skapte ørn og maur.
Ein skapte Gud til tenkjar
Og ein til arbeids-paur.

Ein strevar trutt for sine
Med heilag maure-id,
Ein kjenner ørne-floget
Igjennom rom og tid.

Bør ørnen ta med mauren
Dit himmeltindar ris?
Nei, tanke, gå til pauren
Om du vil verta vis,” (1954)

Utsnitt fra Sø'bygda med Ile i forgrunnen. 1959. Foto: Widerøe

Takk for følget!

Kjell Haugerud:

Ole Torgersen Gillebo - stortingsmann og hjemmets mann

Om ettermiddagen 2. mai i 1904 stod Ole Torgersen Gillebo på talerstolen i Stortinget og krevde at togtilbuddet i Gudbrandsdalen måtte bli bedre. Innlegget var til forveksling likt det vi hører fra samme talerstol i dag, men kravet var noe ganske annet: Reisetiden fra Otta til Oslo var 12 timer. Den måtte bli kortere.

I år er det 100 år siden Ole Torgersen Gillebo - i Øyer mest omtalt som O.T. - ble fast innvalgt på Stortinget. Han var født like før jul i 1858 - den 16. desember - som sønn av Torger Olsen Gillebo og Karen Sveinsdatter Vaalen. Da han overtok garden i 1884, var han åttende slektsledd i en familie som hadde drevet garden i flere hundre år. En gard som hadde blitt overdratt fra far til sønn. Med en heller beskjeden utdannelse, ble Ole Torgersen Gillebo en betydelig mann i samfunnslivet og politikken. Selv omtalte han utdannelsen sin som «en tarvelig folkeskole». Da han gikk ut av skolen kunne han, etter eget utsagn, knapt nok skrive en skikkelig gjenfortelling. Likevel ble han en av de skarpeste debattantene i avisspaltene.

- I en avisfeide var han ikke god å komme ut for, skrev Gudbrandsdalens Folkeblad - organet for Det Radikale Folkepartiet - da de omtalte 70-års dagen hans som førsteside-oppslug 14. desember i 1928.

Angrep ordføreren

Det var også som avisskribent han første gang viste sitt engasjement i politiske saker. 19 år gammel tok han et kraftig oppgjør med sittende ordfører Ola Moe fordi han hadde stemt mot et bidrag til folkehøgskolen på Vonheim. Men han ble nektet plass i

Lillehammer Tilskuer der Moe hadde en høy stjerne. Han måtte i stedet sende sitt innlegg til Oplandenes Avis.

20 år gammel ble han innvalgt i ligningskommisjonen. Det var hans første offentlige verv. 28 år gammel kom han inn i kommunestyret, der han var med i 28 år og var ordfører i 15 år.

- Han har innehatt de tillitsverv som en kommune råder over, skrev Gudbrandsdal Folkeblad.

Etter flere perioder som varamann, ble han valgt inn på Stortinget. I perioden 1904 til 1906 var han femte representant for Venstre fra Kristians Amt.

Fra 1890 tok Venstre opp en rekke nye saker i programmet sitt og fikk en klar sosialradikal og unionsradikal profil. Det førte til at en del framtredende Venstre-folk, med Christian Michelsen i spissen, brøt ut i 1903 og dannet Samlingspartiet sammen med Høyre. I de årene som Ole Torgersen Gillebo satt på Stortinget, var partiforholdene i Venstre uklare. I 1908 brøt på nytt en moderat fløy ut av partiet og ble til Det Frisinnede Venstre. Selv om Gillebo tilhørte den moderate delen av partiet, fulgte han likevel ikke med over i det frisinnede Venstre da dette ble dannet.

For lang reisetid

På Stortinget ble han medlem og sekretær i gave- og pensjonskomiteen. Dette ble da også naturlig nok hans viktigste arbeidsområde. Men i likhet med dagens stortingsrepresentanter, kjempet han for mange saker til beste for det distriktet han kom fra.

Den gang var det også umåtelig viktig å forbedre kommunikasjonene. Ingen var spesielt fornøyd med tingenes tilstand uansett hvilken del av landet de kom fra.

På dette ettermiddagsmøtet den 2. mai behandlet Stortinget jernbanens driftsbudsjett og Ole Torgersen Gillebo hadde et krav å komme med.

- Det er et krav fra de gudbrandsdalske distrikter som jeg har at fremføre. På jernbanestrekningen Lillehammer-Otta er togordningen for tiden den at man i åtte måneder av året

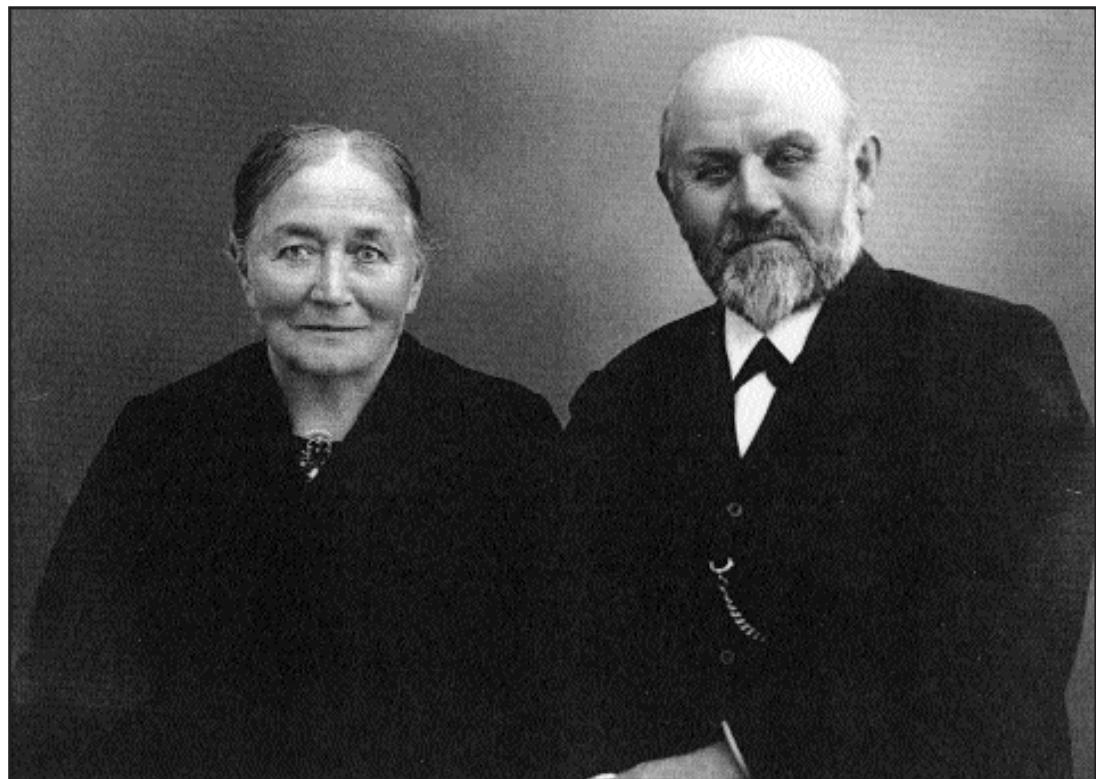
har tre tog i hver retning. Begge de to tog er blandede gods- og passasjertog og følgen av det er, at for reisen den 300 kilometer lange vei fra Kristiania til Otta behøver man 12 timer, sa Gillebo.

Hans krav var at dette måtte bli bedre. I løpet av 100 år har da også reisetiden blitt betydelig kortere. Men klagene på antall tog og reisetiden hører vi fortsatt både i og utenfor Stortinget.

Ingen sjokoladeautomat

Året etter, i mars 1905, var jernbanens driftsbudsjett igjen oppe til diskusjon i Stortinget. Det var fortsatt stor bekymring for manglende bevilgninger.

Men denne gang hadde O.T. en annen sak som opptok ham sterkt. Det var nemlig antydninger om at det skulle settes opp automater på stasjonene slik at de reisende

Bolette og Ola T. Gillebo.

kunne få kjøpe sjokolade og konfekt. Dette for å gi jernbanen større inntekter.

Gillebo var bekymret:

- Det har stått i avisene at på stasjonene vil det bli oppsatt automater til salg av sjokolade og konfekt. Jeg tror at en sådan foranstaltning vil medføre at ungdom og barn på denne måten bortkaster sine sparepenger, og dertil er det rik nok anledning til fra før og det bør ikke oppmuntres fra statens side. Jeg anser det for skadelig i mere enn en henseende at så skjer og jeg vil henstille til herr statsråden å gjøre hva han kan for å forhindre at denne slags automater blir oppsatt ut over landstasjonene, sa han.

Andre representanter var sterkt uenige og mente at det på ingen måte var skadelig om folk på en lettvint og billig måte fikk kjøpe sjokolade.

Gillebo holdt på sitt:

- Jeg tror at kjøperne vil bli vesentlig distrikts egen befolkning og den trenger bedre sine penger til annet bruk. De reisende som nødvendigvis må ha den slags nytelser under reisen, har god anledning til å skaffe seg det, før de begir seg ut på reisen. Så jeg tror ikke at man avhjelper noe savn ved å iverksette den slags foranstaltninger.

Ettertiden har imidlertid til fulle vist at her kjempet Gillebo en forgjeves kamp.

Gaver og pensjoner

Som sekretær i gave- og pensjonskomiteen var Ole Torgersen Gillebo naturlig nok mye opptatt med pensjonsspørsmål. Det ble ført svært lange debatter i Stortinget om hvem som var berettiget til statspensjon etter endt tjeneste. Eller om deres etterlatte hadde rett på pensjon. Synpunktene var mange i en detaljert saksbehandling. Diskusjonen om embetskontorist Hans J Schjøll er typisk for datidens stortingsdebatter om statspensjon. I november i 1903 diskuterte nemlig Stortinget om embetskontorist Hans J. Schjøll

skulle bevilges en årlig pensjon på 200 kroner regnet fra 1. oktober samme år.

Ole Torgersen Gillebo og flertallet i gave- og pensjonskomiteen mente at det var greit.

Men et mindretall i gave- og pensjonskomiteen kunne ikke stemme for «pensjon til denne mand», som komiteens formann uttrykte det. De ville sende saken over til regjeringen til nærmere vurdering.

Gillebo tok ordet som komiteens ordfører og anbefalte sterkt komiteflertallets innstilling.

- Det er riktig at det tidligere ikke har vært bevilget til dem man kaller embetskontorister. Komiteen har vært oppmerksom på det og anført det. Men i mange tilfeller er dog grensen temmelig uklar og i mange tilfeller er det bevilget pensjon til folk som måsies å stå embetskontorister ganske nær. Det har vært bevilget til kontorbetjenter og til kontorbud. Jeg forstår ikke hvori en embetskontorist egentlig skiller seg ut fra den slags folk, sa Gillebo.

Ba for mannen

Han minnet om at mannen var 70 år gammel og hadde over 50 år i statens tjeneste.

- Jeg forstår ikke hva man kan oppnå ved å sende denne saken over til regjeringen eller hvilke betenkelskheter man derved kan fjerne. Jeg kan ikke se noen annen grunn enn at mens gresset gror så dør kua. Det må her erindres at mannen er over 70 år og er tæringspasient i siste stadium. Jeg kan ikke annet enn på det beste be for den gamlemann, i det jeg anbefaler komiteens innstilling, sa Gillebo.

Det ble en lang debatt der det også ble fremmet forslag om at embetskontorist Schjøll kunne få «en midlertidig understøttelse fra statskassen» mens saken var til vurdering hos regjeringen.

Men flertallet viste ingen nåde. Scjøll fikk ingen pensjon eller midlertidig pensjon. Saken ble sendt tilbake til regjeringen med klart flertall. Det avgjørende argumentet var at embetskontorister ikke lønnes direkte av staten.

Ulik praksis

Men etter denne runden ble O.T. enda mer styrket i oppfatningen om at behandlingen av pensjoner var alt for tilfeldig og urettferdig. Han glemte ikke embetskontoristen. Da Stortinget i februar året etter skulle behandle statspensjonen til Christiane Guttormsen, enke etter kontorist Gustav Henrik Guttormsen, tok han opp igjen det han oppfattet som sterkt urettferdig.

For nå var det nemlig flertall for at Christiane Guttormsen skulle få 300 kroner i pensjon fra statskassen «sålenge hun forbliver ugift, dog således at pensjonen nedsettes til kr 150,00 når hennes yngste barn fyller sitt attende år»

- Det er grunn til å presisere hvor liten sammenheng det er i den måte, hvorpå statens bestillingsmenn og deres etterlatte pensjoner, hvor uensartet de er de regler hvoretter det gåes fram og jeg kan gjerne si, hvor urettferdige de er, sa Gillebo.

Han minnet om embetskontorist Schjøll som fikk avslag fordi embetskontorister ikke var folk som staten hittil hadde betalt pensjon for.

- Og her innstilles det på pensjon til en kontorists enke. Jeg mener at hvis staten forpliktes til eller i det hele tatt finner det rimelig å forsørge kontoristers etterlatte, burde de først og fremst forsørge kontoristene selv når de trenger det. Jeg akter ikke å stille motforslag, men vil kun gjøre oppmerksom på hvor vilkårlig det går fram, var hans siste ord i denne saken.

Enke-fru Guttormsen fikk sin pensjon mot fire stemmer.

Mest til de store

Men det er ingen tvil om at stortingsmannen fra Øyer hadde rett i sine betraktninger om hvor urettferdig pensjonssystemet fungerte. Det kom tydelig fram da Stortinget på slutten av hans stortingsperiode behandlet pensjonen for Wilhelmina Rasmussen, enke etter konstituert telegrafdirektør J. Rasmussen.

Gave- og pensjonskomiteen hadde foreslått 300 kroner årlig. Men statsråd Lehmkuhl grep direkte inn og i proposisjonen hadde regjeringen innstilt på 800 kroner. Statsråden engasjerte seg sterkt i debatten og uttalte i Stortinget:

- Den avdøde direktør Rasmussen var, det tror jeg ihvertfall i de siste år av hans virksomhet erkjennes fra alle hold, en ualmindelig dyktig statstjener. Det var en embetsmann som på sitt felt utførte et overmåte anerkjennelsesverdig arbeid, sa Lehmkuhl.

Det kom også fram i debatten at Ramussen hadde pådratt seg den dødelig sykdommen fordi han var overanstrengt, noe gave- og pensjonskomiteen ikke hadde kjent til. I så fall hadde han på sett og vis møtt døden i tjenesten. Det var også et argument for at enken måtte få en skikkelig pensjon.

Til gavn for landet?

Problemet for Stortinget var imidlertid at enke-fruen allerede hadde 1.100 kroner i enkepensjon. Da var vanlig praksis at det ikke skulle gis noen statlig tilleggspensjon.

Det ble en usedvanlig lang debatt der Gillebo igjen tok opp urettferdigheten i pensjonsbehandlingene og at gave- og pensjonskomiteen hadde behandlet hennes sak mest mulig likt med de andre sakene.

- Regelen er jo den at når enker er sikret enkepensjon, så får de ingen pensjon av statskassen. Etter den alminnelige regel burde denne enke, som tidligere har kr 1.100,

slett ingenting ha. Det har falt mange rosende ord om Rasmussen og hans embetsvirksomhet. Det er langt fra meg å ville bestride dette. Men jeg skal få lov å minne om at hans virksomhet ikke har vært ganske uomtvistet. Det har vært delte meninger om hvorvidt alt han har gjort har vært til ubeitinget gavn for landet. Jeg har trodd og tror fremdeles at komiteen har behandlet denne enken som alle andre, sa Gillebo.

Men etter en lang debatt fikk statsrådens forslag et knapt flertall og enkefrau Rasmussen fikk 800 kroner ekstra med 55 mot 54 stemmer. Ole Torgersen Gillebo stemte imot.

Jord til de fattige

I Stortinget var det også i denne perioden langvarige forhandlinger om jordspørsmålene. I april 1906 behandlet Stortinget en innstilling fra den forende landbruks- og sialalkomite med en anmodning til regjeringen om å utrede spørsmålet om forføyninger til å lette de «ubemidledes erverv av jord».

Komiteen hadde forslått at regjeringen burde utrede spørsmålet om å «beskjæftige arbeidsledige med jordarbeid, blant annet gjennom arbeiderkolonier, opprettet og drevet av stat eller kommune». Dessuten forslo komiteen å «lette ubemidledes adgang til ervervelse av jord og dermed bidra til jordens oppdyrkning».

Stortinget vedtok med 67 mot 48 stemmer at det burde vurderes om de arbeidsledige skulle beskjæftiges med jordarbeid. Men forslaget om at de ubemidlede - uten reservasjoner - skulle få lettere adgang til jord, falt med 63 mot 52 stemmer.

Senere ble det, med 97 mot 18 stemmer, vedtatt et forslag som kunne åpne for at de ubemidlede fikk adgang til jord, men uten at den private eiendomsretten ble krenket. Ordlyden var nå endret til «Uten at krenke den private eiendomsrett å lette ubemidle-

des adgang til ervervelse av jord og dermed bidra til jordens oppdyrkning».

Ole Torgersen Gillebo stemte for alle forslagene. I sitt innlegg i Stortinget sa han at han ikke hadde noen tro på at jordspørsmålet kunne løses ved skatt på udyrket jord eller ved ekspropriasjon av private bruk.

- Men som gardbruker vil jeg ikke motsette meg at også disse spørsmål blir utredet. Det ville være en stutt-tenkt og uklok politikk om vi bønder her i Stortinget skulle være med og forhindre at disse spørsmål fikk en saklig og grundig utredning, kun fordi spørsmålet i første rekke berører oss, sa han.

Ut av unionen

Som stortingsmann fikk han også oppleve en dramatiske periode i norsk historie da unionen med Sverige ble oppløst. Og han fikk være med på kongekroningen i Trondheim.

Omkring 1900 var det først en mer forsonende linje overfor Sverige. En av årsakene var frykten for at Russland skulle true Lappland og Nord-Norge. I 1902 gikk derfor regjeringen med på nye forhandlinger om den såkalte «konsulatsaken». I et utkast ble det foreslått en ordning med en egen konsul for hvert rike, mens utenrikspolitikken fortsatt skulle være felles.

En del av regjeringen var motstandere av forhandlingene. Ledende Venstre-menn som Bjørnson og Christian Michelsen brøt ut av partiet. Ved valget i 1903 ble det dannet et samlingsparti som mange Venstre-menn sluttet seg til - med fortsatt ønske om forhandlinger.

Forhandlingene seiret da også ved dette valget, der altså Ole Torgersen Gillebo ble fast representant på Stortinget.

Fra Kristians Amt kom det inn tre representanter for Venstre i tillegg til Gillebo: Ole Knutsen Ødegaard, Erik Mathiassen

Enge og Halvor Jacobsen. Ødegaard var lensmann, Enge, Jacobsen og Gillebo er i stortingsarkivet titulert som bankbestyrere.

Av 117 representanter, fikk Venstre 48, Høyre 47, Moderate Venstre 10, Arbeiderdemokratene 2, Det Norske Arbeiderparti 5 og Samlingspartiet 5.

Høyre dannet en samlingsregjering.

I mai 1904 ble forslaget til konsulatvesen oversendt til Sverige. I desember samme år kom svaret. Seks punkter i svaret var uakseptable for Norge. En godkjennelse ville bety at Sverige fikk forrang i unionen. Det førte til sterk forbitrelse i Norge og den forsonende stemningen slo helt om.

Regjeringen gikk av

I mars 1905 gikk regjeringen av og det ble dannet et ministerium ledet av Christian Michelsen. De skulle drive konsulatsaken gjennom som en ensidig norsk handling. Innstillingen om eget konsulatvesen ble enstemmig vedtatt i Stortinget.

27. mai nektet kongen, Oscar 2, å godkjenne dette. Ingen norsk statsråd ville kontrasignere sanksjonsnektelsen og regjeringen søkte avskjed. Kongen nektet å innvilge søknaden.

Den 7. juni la regjeringen sin makt i Stortingets hender. Regjeringen ble anmodet om å fortsette som midlertidig regjering i overensstemmelse med grunnloven og gjeldende lov «med de endringer som nødvendiggjøres derved at foreningen med Sverige under en Konge er oppløst som følge av at Kongen har opphört å fungere som norsk Konge».

Så langt var alt enstemmig. Men Stortinget ville likevel be om at svenske-kongen ga sin tillatelse til at en prins av Bernadottes hus overtok Norges trone fordi, som det det ble formulert i henvendelsen:

«Som et vitnesbyrd om at det norske folks arbeide og kamp for fedrelandets fulle

selvstendighet ikke har vært begrunnet i noen uvilje mot kongehuset eller det svenske folk og ikke har etterlatt noen bitterhet mot noen av disse».

Her ble det ikke noe enstemmig vedtak. 112 stemte for. Fem stemte mot.

Ole Torgersen Gillebo tilhørte flertallet.

Forespørseren ble avslått og regjeringen tilbød tronen til prins Carl av Danmark.

Norge betraktet unionen som oppløst, mens svenskene krevde folkeavstemming i Norge, samt at en del vilkår ble oppfylt.

Folkeavstemmingen den 12. og 13. august etterlot ingen tvil. 368.392 stemte for unionsoppløsning. 184 stemte mot.

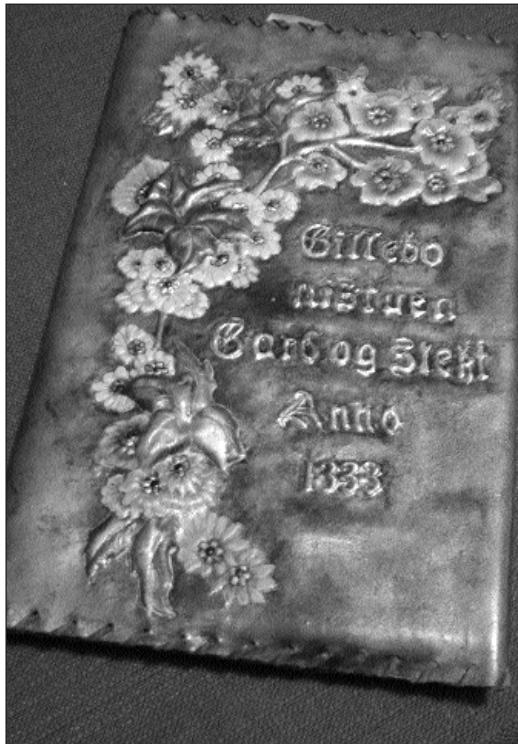
Christian Michelsen fikk regjeringen og Stortinget med seg på at det skulle forhandles om nærmere betingelser for unionsoppløsningen. I september foregikk forhandlingene i Karlstad og det ble enighet om en fredelig løsning.

God tid

Denne sommeren og høsten hadde Ole Torgersen Gillebo god tid som stortingsmann, spesielt mens forhandlingene pågikk i Karlstad. Han begynte å gå i Riksarkivet og la grunnlaget for en håndskrevet bok om garden og slekta. En bok han skrev det året han fylte 70.

- Da jeg sommeren 1905 oppholdt meg som stortingsmann i Kristiania og tildels hadde tiden til min rådighet, særlig under forhandlingene i Karlstad, begynte jeg å gå i Riksarkivet som den gang var anlagt i stortingsbygningen, for å studere gamle protokoller og dokumenter særlig vedrørende min hjembygd Øyer, skrev han i slektsboka.

Det ble en bok med et praktfullt omslag der han omtalte både sin egen og farens virksomhet på garden. Den dag i dag er boka oppbevart på Nistuen Gillebo slik han bestemte:

Boka om garden og slekta som han skrev blant annet på grunnlag av opplysninger han fant i Riksarkivet i sin tid som stortingsmann.

«Jeg bestemmer herved at disse opptegnelser skal bevares på garden så lenge min slekt bruker den og det er mitt ønske at de kommende eiere vil fortsette disse opplysningene hver for sin del.

Dermed kan opptegnelsene en gang i tiden få ennå større verdi enn de har i dag.

*Gillebo, sommeren 1928.
O.T. Gillebo»*

For selv om han var opptatt på mange kanter, var han en hjemmets mann og svært opptatt av garden.

- Ingen må tru at Gillebo med sine mange gjeremål gløymde heimen, skrev Kristian Ourom i minneordet om Ole Torgersen Gillebo i årboka for Dølaringen.

- Han dreiv garden sin med stor dugleik.

Her hadde han sine beste stunder. Her var hans rettelege rike. Det andre var meire noko som kom inn under borgarplikt, skrev Ourom.

Fra 1333

Gildarbu nevnes i skinnbrev fra 1333-1335. Slekt har med sikkerhet vært på garden fra 1617 som da ble drevet av Joen Torgersen. Da Ole Torgersen Gillebo tok over garden 10. mai 1884 var han åttende slektsledd.

- Jeg begynte som gardbruker i sterk nedgangstid, skrev han selv.

Nedgangstidene hadde vart i flere år og det fortsatte til bunnen var nådd på midten av 1890-tallet. Fra 1895 var det en kraftig økonomisk ekspansjon i Norge fram til 1914 og maskindrifta kom for alvor inn i jordbruket.

Men selv om han betegnet seg som frisk og sterk og «vel vant til strengt arbeid», medgir han at påkjennингene ble større enn han hadde trodd.

På den tida lå Gillebo-gardene som en landsby med en ufattelig mengde hus tett innpå hverandre. Dette syntes også den nye gardbrukeren var en ulempe. Ikke minst på grunn av brannfaren.

Han begynte omleggingen av drifta og utarbeidet en plan for å flytte hus. Underveis konfererte han med Simen Skjønsberg. En dag pekte Skjønsberg ut stedet for det nye våningshuset.

- Her skal huset stå, sa han og slik ble det.

På sølvbryllupsdagen tok Ole og kona Bolette huset i bruk.

For en travel mann var kona Bolette, født Rindal, en uvurderlig støtte. Mye gardsarbeidet skulle gjøres i tillegg til mye offentlig virksomhet og mange lange dager.

- Dette hadde jeg ikke klart uten en interessert og dyktig hustru, skrev han.

Det gode forholdet mellom de to, bekreftet også Kristian Ourom i minneordene mange år siden.

- Det var ein sjeldan harmoni mellom dei to.

Da avisene omtalte gullbrudeparet i 1928 omtalte de selvsagt Gillebos lange kamptid.

- Men like lang som kamptiden, er det fredfylte og harmoniske samlivet han og Bolette har hatt hjemme på Gillebo. Alle gjøremål førte med seg at han ble meget borte og fru Gillebo måtte da ofte på kort varsel og på ubestemt tid overta ansvaret hjemme når offentligheten la beslag på mannen. De to får da dele æren for det som er nådd både hjemme og for en stor del ute. De har hatt hver sine tillitsverv og vi skal vokte oss vel for noen gradering, het det i omtalen av gullbrudeparet.

Da han la bort ordførerklubben for siste gang, hadde han bare godt å si om hjemmet sitt:

- Til tross for at jeg har hatt den lykke å komme så langt som jeg med min utdannelse overhode kunne tenke meg, og videre å bli hørt hvor jeg har vært med, har det største og beste i mitt liv dog alltid vært mitt hjem er på Gillebo. Her har jeg hvilt ut etter stormene og funnet trøst, glede og forståelse. Jeg må ofte tenke på hva Bjørnson sier i «Mitt reisefølge»: Jeg har det herligste reisefølge, skjønt det seg stundom mon listig dølge.

I omtalen av grullbrudeparet, påpekte skribenten at Bjørnsens verselinjer er noe som også Bolette Gillebo kan gjøre til sine.

- De to har hatt et sjeldan herlig reisefølge med hverandre gjennom et halvt hundre år, var formuleringene som ble brukt.

12 barn

I perioden fra 1884 til 1903 fikk de 12 barn. Tre av dem utvandret til USA og ett av dem

- Gudrun - døde i 1900 bare fire år gammel.

Barna kom tett:

1. Den eldste var Karen (1884-1963). Hun reiste til USA og bosatte seg i Seattle.
2. Det samme gjorde Torgeir (født 1886). Han ble jernbanearbeider.
3. Johannes (1888-1925) bodde i Øyer og ble gift med Margit Kampen.
4. Lukas (1889-1956) overtok garden etter faren i 1915 og var tømmermåler i tillegg til at han drev garden. Han fikk sju barn: Ola, Margit, Bolette, Kåre, Torgeir, Karen og Johannes.
5. Borghild (1890-1967) reiste til USA og bosatte seg i Minnesota der hun fikk fem barn.
6. Svein (1893-1965) var lærer ved Glåmdal jordbrukskole.
7. Olaf (1894-1969) var handelsmann i Øyer. Gift første gang med Mina Blomberg og andre gang med Alma Nymoen.
8. Gudrun (1896-1900)
9. Ragnhild (1898-1921)
10. Gudrun (1900-1933), gift med Johannes Rindal
11. Tora (1901-1982), gift med Sigurd Avdem på Sigstad i Nord-Fron. To barn: Håkon og Ola
12. Mari (1903-1985). Gift med Hallstein Retvedt i Ringebu.

Det siste arbeidet Ole Torgersen Gillebo gjorde på garden som fødrådmann var å bygge fiskerhytte ved Goppollen i 1920.

- Det ble utført i den verste dyrtid og kostet meg 4-5000 kroner i kontanter og mye arbeid, skrev han. Men han ble godt fornøyd med resultatet.

Nøysomme

Da Ole Torgersen Gillebo bestemte seg for å slutte som politiker, hadde han sittet i kom-

munestyret i Øyer i 28 år og derav 15 år som ordfører. Han overtok etter Chr Hunder i 1897 og var ordfører i tre adskilte perioder. Først fra 1898 til 1901. Deretter fra 1911 til 1916 og til slutt i perioden 1923 til 1925.

I en intervju med Gudbrandsdølen i januar 1928 slår han fast at da var det slutt. Den beslutningen hadde han også tatt seks år tidligere, men det endte likevel med at han ble ordfører nok en gang.

- Hva vil De si til Deres bygd når De nå definitivt har besluttet å trekke Dem tilbake? var journalistens høytidelige spørsmål i avskjedsintervjuet.

- Følg arbeidsomhetens og nøysomhetens linje, var det korte svaret. Et svar som han likevel utdypet etterhvert:

- Øyer er av de bygder som fra naturens hånd ikke er særlig rikt utstyrt. Som fjellbygder flest byr den sine innbyggere på harde vilkår. Jorden fordrer iherdig arbeid og stor omtanke for å kaste noe av seg. Men som følge av øyværingenes nøysomhet og arbeidsomhet, har forholdene vært gode og sunne selv om de var små, sa han.

Bortskjemte øyværinger

Men etter første verdenskrig mente han å se en utvikling i bygda som ikke var av det gode.

- Jeg hadde aldri kunnet tenke meg at det kunne ha gått an å skjemme ut folk her i bygden slik som de er blitt. Men jeg tror øyværingene har marg i ben og kropp slik at de kan rette seg opp og finne igjen sin riktige kurs. Selv om kommunens gjeld er stor og den private likeså, tror jeg mangt vil rette seg om vi har skjeen i en annen hånd. Men dette må til. Det er mitt håp at bygdens folk skal bli i stand til å gjøre dette. Derfor ser jeg ikke mørkt på framtida i Øyer, var hans oppsummerende analyse for framtida i kommunen.

I intervjuet kom han også inn på hvordan

kommunebudsjettet hadde vokst i løpet av de 28 årene han har vært politiker. I 1887 vedtok kommunestyret et budsjett på 10.000 kroner netto. Det siste han var med på å vedta, hadde en nettoutgift på 228.000 kroner. Av dette gikk 90.000 kroner til lysverket.

- Men vi vil nødig unnvære lysverket. Jeg ser det best når jeg kommer fra en bygd som er henvist til parafinlamper. Det virker på meg som en konstant formørkelse. Kunne vi derfor greie å betale den gjeld vi måtte stifte, ville nok neppe noen angre på at Moksa ble temmet. Den er en veldig og behagelig tjener, uttalte han til Gudbrandsdølen.

En «framstegsmann»

Han døde 4. februar i 1936, 78 år gammel. 14 år senere døde kona Bolette, 90 år gammel.

I minneordet i årboka for Dølaringen omtales han som den mest kjente øyværingen de siste tider. Ikke bare innen sin egen bygd, men over hele dalen og fylket «stod det vyrnad for mannen og namnet».

Han hadde en heller beskjeden utdanning, men ville likevel ha mye kunnskap.

- Kanskje nett fordi han sjølv kjende saknaden av ein god barneskule, ligg grunnen til at han gjennom si lange kommunale verksemd alltid var ein god målberar for ein betre skule, skrev Kristian Ourom i årboka.

Da Stortinget våren 1906 diskuterte folkeskolevæsenet var det forslag om å legge en videregående folkehøgskole til Opplandet fordi «man har jo ingen almindelig folkehøiskole paa de brede bygder i nærheten av Mjøsa» som det ble sagt i debatten.

I den debatten var Ole Torgersen Gillebo kort:

- Berettigelsen av dette taler for seg selv.

Ourom omtaler Gillebo som en «framstegsmann betre enn dei fleste og nasjonalhuga».

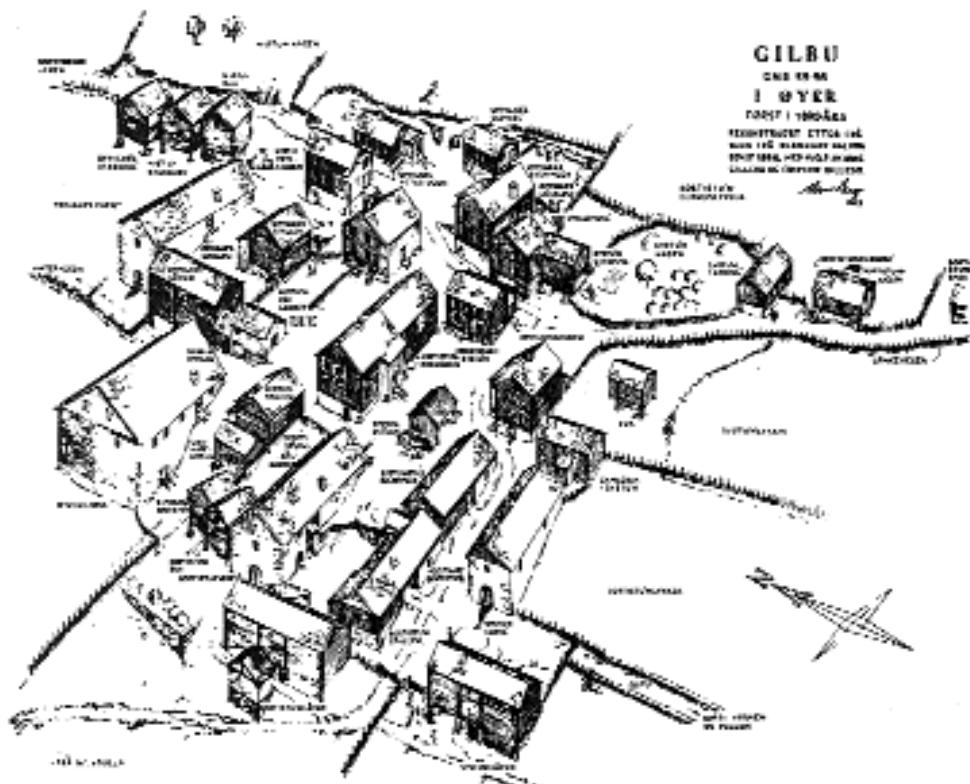
- Men det skulle byggjast på gammal grunn. Det skulle være samanheng mellom fortid og nåtid. Ved det skulle folk kjenne seg ættbundne og i pakt med dei som før hadde budd på dei same tufter. Dette gjorde vel også at Gillebo elskaa bygda si så umåteleg høgt. Og dernest femnde kjærleiken vidare om dalen og heile landet.

Ole Torgersen Gillebo hadde en rekke funksjoner og tillitsverv.

Her er noen av dem:

- Kommunepolitiker i 28 år
 - Ordfører i til sammen 15 år.
 - Medlem av skolestyret i 30 år, formann flere ganger.
 - Medlem av fylkesskolestyret, fylkesrådet og formann i fylkestinget.

- Skjønnsmann, blant annet ved flere store vassdragsskjønn i Valdres, Aursunden og Lillehammer.
 - Stortingsmann 1903-1906
 - Åstedsforlikskommisær
 - Medlem av amtskolestyret.
 - Medlem av Landshusholdningsselskapets styre
 - Medlem av tilsynskomiteen for Hamar-Ottabanen
 - Medlem av styret i Norges Banks avdeling i Lillehammer
 - Kasserer i Øyer Sparebank i 20 år
 - Fikk 7. juni medaljen og medaljen for borgerdåd.

*Rekonstruert tegning av Gilbu-gardene i 1890-årene utført av Arve Berg. Rekonstruksjonen bygger på opplysninger av Bernhard Halvorsen, f. 1886, Fridtjof Gillebo, f. 1912 og Arve Gillebo, f. 1914.
Bildet hører til på Nistuen Gillebu*

Slagsmål til seters i 1669

I tingboka for Ringebu i 1669 står det om ein rettssak etter eit slagsmål mellom seterigarar på Roåker og på Veslesetra. Desse to setergrendene ligg side om side og kommunegrensa går som kjent mellom desse setergrendene. Kva setereigarane var usamde om, går ikkje heilt klårt fram av rettssaka, men dei hadde komme kvarandre for nærliggande grunn, og det er ikkje klart om det var om grunn eller om dyr. Teksten har fått ei noko nyare språkdrakt enn originalen, elles ville få ha klart å tyde den.

Anno 1669 den 12 Augusti holtes almindeleg Ting paa Biørge Tingstue i Ringeboe Sogn oververende Hans Kongl. Majst: foged Christen Hansen Smidt, oc Bonde Lensmand Iver Berg, samt af Lagretten efterskrevne: Christen Wettestad, Gullik

Slovarp, Joen Mortensen Hjelle, Peder Brandstad, Peder Hammer, Anders Rudi, Tomes Onshuus, Reer Trosvig, Joen Tromsnes, Iver Norboe, Siver Seter oc Thore Mellem.

Fogden havde ved Hjemstevnemaal ladet

for Retten stevne Oluf Arnesen Nyflott heraf Ringeboe Sogn formedelst han havde slaget Arne Jonssen Botterud af Øier Sogn 7 Øxehammerslag. I lige maade beklager Alf Olsen Wiger sig at være slagen af Christen Arnesen Nyflott 5 Øxehammerslag. Ligesaa haver Henrich Skarperud beklaget sig at Michell Madsve haver slaget ham ett Øxehammerslag oc Arne Nyflott ett Størslag. Derfor haver bemeldte Arne Jonssen Botterud oc de andre to af Øier Sogn klaget sig for Fogden, oc begjærede at hand deres Sag ville antage oc udføre.

Til at bevise Sagen, havde de i Retten givet Samuell Frantzen, Lensmand i Øier Prestegjeld, oc Oluf Ingebretzen Berg samme steds, deres skriftlige Vidnesbyrd oc Tilstand. Oc de haver hørt at Oluf Knudzen har ver bekjendt for dem at hand visste om samme Slagsmaal siden han selv var tilstede. Det som er passeret, stemmer overens med det som de selv her for Retten haver angivet, oc hvad de for bemeldte Samuel Frantzen oc Olle Ingebretzen har tilkjendegivet. Efter at de var overfaldt og slagen, haver de ladet sig bese, hvorom Deres skriftlige Vidnesbyrd videre melder.

Dat: Bøe d: 22 Maj 1669

I lige Maade fremførte i Retten Ingebret Høilien som efter Stevnemaal tilstod oc vidnet at vere tilstede samme tid dette Slagsmaal skeede, oc saa at Ole Arnes. Nyflott slog Arne Jonss. Botterud ett Øxehammerslag, hvorefter hand falt til Jorden. Siden, efter de kom paa SeterStølen, efter de var adskilt, viste fornevnte Arne Jonssen sin kropp til Ingebret Høilien oc beklagede sig at Olle Arnesen Nyflott havde slaget ham Syv Øxehammerslag, hvilket hand oc saa flekkene deraf paa hans Legeme.

Ellef Poulsrud i lige maade tilstod oc bekjendte at Christen Nyflott kom løbende med en Øxe i Haanden imod ham. Oc da bad Ellef hand skulde iche slaa ham, hvortil

Christen svarede: Jeg agter dig iche. Dermed sprang hand med Øxen efter Alf, oc mer havde iche hand at vidne.

Ellef bekjente i lige maade at hand saa at Henrich Skarperud, havde 2 flekker, den ene af en Øxehammer oc den anden af en Stør. Dette samme bekjender oc forsikrer Ingebret Høilien at have sett, Henrich Skarperuud havde de 2 flekker som Ellef haver vidnet om.

Hvorimod Oluf Arnesen oc Christen Arnesen samt Michell Madsve møtte i retten, oc svarede dertil at 12 Personer af Øier var sammen og ville indtrenge sig paa deres Seter. Oc da de var kun 4 Karle ville de forhindre dem det. De kom i Klammeri sammen, men formente at hvis de havde andgivet og klaget, burde de det bevise oc ei holdt deres vidnesbyrd for ugyldig, formedelst de, vidnerne, var blandt de 12 som var af Øier. Oc ettersom samme Slagsmaal havde sitt Udspring i at de Øiermend havde kommet dem for nær som de siger, paa deres Seter, burde Sagen først ha kommet til aastedet. Oc sagde Oluf Nyflott samme tid at vere hugget af Arne Botterud i sin fot med en Øxe, hvilket Arne ganske benegter. Ellers vedgikk Arne Nyflott her for Retten at hand slog Henrich Skarperuud med en Stav hand havde i sin Haand.

Fogden satt i Retten oc formente det iche var fornøden at Sagen skulde komme til Aastedet eftersom dette jo aabenbarlig kunde erfares at de havde slaget forn: Mænd af Øier, oc paastod at de efter Mand: Helg: B: 17 Cap: bør staa de klagende til rette efter 12 Mænds Dom oc Kongen deres Sigt efter samme Cap: videre formelding, eller oc verge sig med deres Æd selvtredje, efter Mand: Helg: B: 19 Cap: Oc dersom de havde noget at søge de ØierMænd for, om de kand vere noget af dem beskadiget, da de derfor til deres Verneting at tiltales, samt paastaa oc begjere Dom. Oc havde saa Parterne paa alle

sider iche noget videre derudi at sige.

Fogden paastaar oc begjerer Domb: Men eftersom han hører betenkning, tilsiger Sa-gen efter Fogdens Vilje optagen til Høste-tinget, oc de interesserende imidlertid at føre de Bevis de haver herimod at føre.

Ting nr 34.

Anno 1669 den 18 Octobr: holtes Almindelig Ting paa Bjørge i Ringeboe, oververende Kong: Mayst: foged Christen Smidt, oc Bonde Lensmand Iver Berg samt af Lagretten efterskr: Oluf Odlou, Tomes Onshus, Amund Mellem, Peder Brandstad, Ingebrecht Svendstad, Ingebret Odlou.

Udi den opsatte Sag fra den 12 Augusti sist forleden, anbelangende det Slagsmaal som Arne Nyflott oc hans Sønner, samt Michell Madsve her af Ringeboe haver begaaet, paa en del af Øyer Sogn, som de fornemmes dem haver sig forlukt om. Men eftersom fogeden til Kong: Mayst: Sights Søgning videre satt i Retten oc mente at efter det Oluf Arnesen Nyflott hadde slaget Arne Botterud 7 Øxehammerslag, oc Loven formelder at der skal bødes 8 Ørtuger oc 13 mark Sølv for 5 Slag . Hand da som slo 2 mer, rimeligst bør bøde 2 gang Ørtuger oc 13 mark Sølv. Oc de begjerende derfor endelig Dom. Derudi er serdeles afsagt: at efter det Mand: Helg: B: 17 Cap: melder, at om nogen slaar en anden med Øxe eller sta-

ver til 5 Slag, skal derfor bødes 8 Ørtuger oc 13 mark Sølv, men iche tale om høiere bøder. Hvorimod vi ham iche videre kand tilkjende.

I lige maade tildømmes Christen Nyflott at bøte 8 Ørtuger oc 13 Mark for 5 Øxehammerslag han Alf Wiger haver slaget. Saa oc Michell Madsve en Mark Sølv for ett Øxehammerslag. Saa oc Arne Nyflott for ett Størslag paa Henrich Skarperud 1 Mark Sølv, hvilke Bøder de strax og uden ophold haver at betale, eller oc ved Nams og Worde-ring af deres Gods oc Formue at udsøge, hvorved Kong: Mayst: avles.

Ordforklaringer:

Mand: Helg: B: dvs. Mannhelgbolken: det er Landsloven og Christian 4.s norske lov sitt avsnitt om den personlege rettstryggleik.

Ørtug (ertug), vekteining for gull og sølv i det gno. skålvektsystemet = 8,93 gram

Kongl: Mayst: Sigt Søgning – den retten kongen hadde til å oppebera bøter for brotsverk.

Nam oc Wording – retten til å ta dekning for bøter i skuldmannen si formue.

Reier Rommundgard har skaffa dette rettsreferatet. Red.

Lars Holmen:

Om leiermål for 300 år sidan!

"Leiermål" kallast det i gamle dagar å få barn utan å vera gift, eller få barn med ein annan enn den ein var gift med. Likeså når det var for stutt tid mellom brurevigsel og barnefødsel, så var også det sett på som leiermål. Ja, ein kunne også bli dømd for leiermål sjølv om det ikkje hadde vorte noko "resultat", men dei det galdt, hadde vedgått, eller det var vitnefast, at dei hadde hatt "legemlig omgiengelse". Vi har nokre få eksempel på det. Dette ordet "leiermål" er utdøydd for lenge sidan. I vår tid, da meir enn halvparten av alle born i landet, blir fødde av ugifte foreldre, kan det vera interessant å sjå korleis slikt vart vurdert for 300 år sidan.

Straffbar sak

I mellomalderen vart leiermål i stor grad sett på som ein sak for familien, men på 1600-talet vart det einskilde mennesket gjort sterkare ansvarleg for same sak. I 1617 kom ein forordning som gjorde leiermål straffbart både for menn og kvinner. Vanleg straff for menn var 12 riksdalar i bot, medan kvinne – eller *quindfolchet* som det nokså respektlaust står i tingboka - fekk sleppe med 6 riksdalar. Dette var fastset i lova. Det går elles fram av tingboka at når gifte folk fekk barn *utanom* ekteskapet, var straffa enda strengare. Slikt vart definert som *hore-ri*, men det var ikkje fastset kor stor bota skulle vera. Dei vart dømde til å miste sin "yderste formue", står det, så det kom seg altså an på kor stor den var. Bøter for leiermål og horeri tilfalt kongen, dvs. Staten

" - hans echtequinde er kommen for tillig i barselseng"

Når foreldra var gifte, men kona var " - *kommen for tidlig i barselseng*" som det står, var bota mye rimelegare: 2 riksdalar og 24 skilling for mannen, 1 riksdalar og 12 skilling for kvinne. Også her halvparten så

mye for kvinna som for mannen. Det må ha vore sett nokså rommeleg på den slags leiermål. I kyrkjeboka går det fram at det i slike tilfelle var gått frå ein til seks månader sidan foreldra vart ektevigde. Ein ville nok vera sikker på at det ikkje kunne vera snakk om for tidleg fødsel.

Ein kan undrast på kvifor det var ulik straff for menn og kvinner. Det er vanskeleg å finne noka anna forklaring enn at mannsarbeid var betre betalt enn kvinnearbeid. Derfor hadde menn lettare for å skaffe inntekter enn kvinner.. Kanskje var også mannen sett på som den sterkeste parten i forholdet, og at han derfor hadde større ansvar?

Dersom dei dømde ikkje kunne betale, vart det teke dekning for summen i eigedom dei hadde. I somme tilfelle finn ein at foreldra til dei dømde, betaler bota, oftast for kvinnene.

Straffearbeid

Ikkje sjeldan er dei dømde heilt ute av stand til å betale. Dei har ingen eigedom og har heller ikkje nokon til å betale for seg. Ja, ikkje sjeldan er dei dømde så fattige at dei

ikkje eig noko anna enn ” - *de simple kleder de haver på kroppen, og gaar og betler sit brød i bygden*”, står det. Det måtte finnast truverdige folk som kunne stadfeste dette med eid

For desse såg det mørkt ut, for dei fekk straffearbeid. Dei med dei største bøtene, 12 eller 6 riksdalar, vart dømde til *tukthus*. Nærmaste tukthus var i Kristiania. Mennene vart da sette til arbeid på festningane eller i bergverk, medan kvinnene vart sette til ” - *at arbeide i spinhusene*,” står det. Der måtte dei vera til dei hadde opparbeidd den bota dei var dømde til, men det er aldri fortalt kor lenge dei skulle bli sitjande.

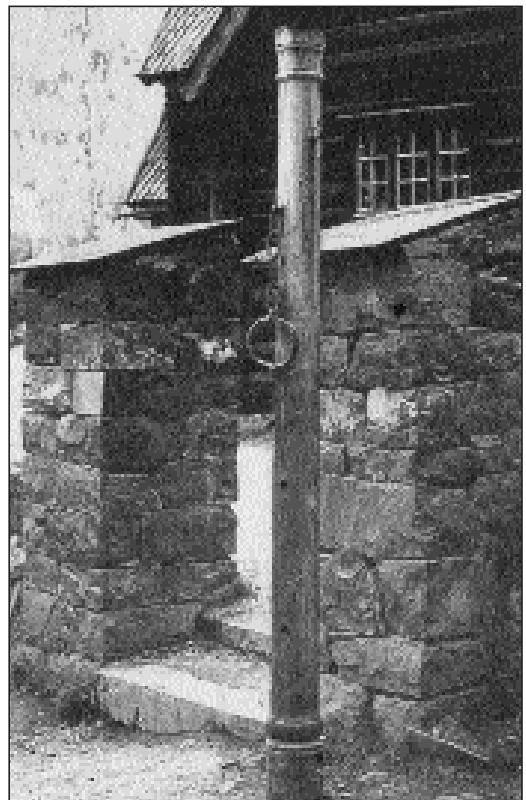
Dei som fekk dei minste bøtene, fekk nok anna arbeid å gjera. Det ser ikkje ut til at dei vart sende til tukthus. Ofte står det om dei som ikkje kan betale, at dei skal ”trelle paa kroppen”. Dette er altså ei omskriving av ordet straffearbeid. Nok så ofte finn ein eit anna uttrykk om subsidiær straff for leiermål for dei som ikkje kunne betale: ” - *at lide paa kroppen*.” Dette var truleg ei omskriving av det å stå i gapestokken.

Det ser likevel ut til at rettsvesenet somme gonger var lite strenge med å krevja inn bøtene. Ein har eksempel på at straffedømde har venta i mange år utan å betale dei bøtene dei var dømde til.

Gapestokk og halsjern med vassoverslåing

I tingbøkene finn ein likevel berre tre-fire tilfelle der den straffedømde skulle ”- *udstaa sin straf i gabestokken*” om bota ikkje kunne betalast. Gapestokk veit vi var ein stokk med ein jernklave på. Den dømde fekk denne klaven rundt halsen. Gapestokken var plassert ved kyrkja, og den dømde måtte stå der i messetida til spott og spe for kyrkjefolket.

Ein har også tre tilfelle i tingbøkene på at kvinner vart dømde til ” - *halsjern med van-*

Gapestokk ved Garmokyrkja på Maihaugen.

doverslaelse”, og dette skulle skje på sjølv Tinggarden. Halsjern var ein ambulerande gapestokk, ein makin jernklave som den på gapestokken. Denne klaven vart festa til ein vegg eller stolpe der den straffedømde vart fastset og slått vatn over. Opphaldet i halsjernet var truleg etter måten stuttvarig ettersom det gjekk føre seg på sjølv Tinggarden. Vass-overslåing var ei tilleggsstraff som ikkje hadde heimel i lova. Kanskje kom den som ei utfylling fordi opphaldet i halsjernet var stuttvarig. Det står ingen ting om kor mange bytter vatn dei skulle få over seg.

Det var sjølvsagt ikkje alltid at mennene ville vedstå seg det farskapet som dei var utlagde for. Ein har eksempel på at menn gjorde eid på at dei ikkje hadde *beligget* eller *besovet* eller *hatt legemlig omgjengelse* med denne kvinnen som hadde utlagt han som

barnefar. Ein slik eid vart godteken av lagretten, for falsk eid var ei så alvorleg sak at ein såg bort frå den i praksis. Evig straff i Helvite venta den som gjorde falsk eid.

I tingboka finn ein eit par eksempel på at kvinner vart stemna for falskt klagemål om farskap. Det var dei som vart dømde til ”*halsjern med vandoverslaaelse*”. Siste gong ein veit den var brukt her i landet, var i Moss i 1840. Den vart forboden ved lov i 1848. Ein veit ikkje når gapestokk sist vart brukt i Gudbrandsdalen.

Åpenbaringsskrifte med syndsforlating, Absolutice publica

I tillegg til bot, straffearbeid, gapestokk eller halsjern, skulle dei som hadde gjort seg skuldige i leiermål, også stå fram i koret i kyrkja og skrifte medan kyrkjelyden var tilstades. Dette kallast *åpenbaringsskrifte*. Presten gjorde greie for dei handlingane som syndaren hadde gjort seg skuldig i, og han eller ho fekk da syndsforlating. *Absolutice Publica* kallast det.

Det står likevel ikkje noko om slikt i kyrkjebøkene for Øyer enda det på innhaldslista til kyrkjebok nr 2 og 3 - mellom andre kyrklege handlingar – også står *publice absolverede*. Det finst likevel slike lister frå 1739 – da prost Wielsgaard kom – og til 1820. Dei som skreiv av kyrkjebøkene for Øyer, har vore så humane at dei ikkje tok med denne delen. I Ringebu derimot, på same tida, er desse listene tekne med i dei transkriberte kyrkjebøkene. Der også er slike lister ført like til 1820 enda åpenbaringsskrifte for leiermål vart formelt oppheva alt i 1767. 5-6 menneske i snitt for året stod åpenbaringsskrifte i Ringebu. Med svært få unntak galdt slike skriftemål handlingar innanfor området *kjønnsliv*.

Fritak for straff

Soldatar i kongens teneste kunne ha eitt

leiermål straffefritt. Men da måtte barnet ha vore avla medan mannen var i kongens teneste. Var det avla før, galdt ikkje denne retten, heller ikkje om han hadde eitt eller fleire leiermål frå før.

Det ser ut til at mange forstod å utnytte denne retten, for av alle leiermål i Øyer prestegjeld i tida 1705-26 , 56 stk, er 31 av fedrane i kongens teneste som *soldat, reservesoldat, artilleri-kusk, corporal eller landdragon*, og i eitt tilfelle er ein *tollknekta* friteken for straff av same grunn. Det blir 56 % av mennene. 2-3 til som også var i kongens teneste, slapp ikkje bot fordi dei hadde eit leiermål eller to frå før.

Denne retten galdt heller ikkje om ein gift soldat fekk barn med ein annan enn den han var gift med. Vi har eit eksempel på det i tingboka, og han måtte betale sin *yderste formue* i bot, står det – 49 riksdaler og 16 skilling. Det vil seia: alt som *han* åtte!

Så kan ein undrast på kvifor militære fekk eit slikt privilegium. Kan hende var det fordi dei hadde dårlegare betalingsemne enn andre. Eller var det at slik teneste var så samfunnsgagnleg at dei fekk ei slik påskjøning for det?

Nokre eksempl på leiermålssaker

1710 Kari Oudensdatter er indstevnet for sine Leiermaals bøder. Hun møder for Retten og vedhaar sin Leiermaals forseelse, at Soldat Oluf Halvorsen er hendes barnefader. Men derimod svarer Berdon Offigstad og Oluf Solberg, paa Soldatens vegne siden hand er ude i Kongens tieneste, at hand er iche hendes barnefader, og iche haver havt noget med hende at bestille, men ved æd svoret er fri for hende. Thi er saaledes dømt og afsagt: At Kari Oudensd: bør betalle sin Sigt 6 Rdlr. og haver hun iche Midler at betale med, da derfor at trelle med kroppen. Hvad sig andgaaende det hun beskylder Oluf Halvors: Soldat for sin barnefader, og

hand det benegter og ei er nu tilstede, stelles den Sag hen til videre paatale.

1712 Joen Pedersen som er Tolleriknект, har begaaet Leiermaal med sin FesteQuinde Anne Torgersd:, og som det er hans første Leiermaal, og hand staar virkelig i Kongens tjeneste, paastaar hand at vere fri, og hun lader betale sin Echteshabs Sigt som er En Rixdlr: 12 s:

Oluf Skar er indstevnet for hans Festequinde Goroe Jonsd: er kommen for tidlig i Barselseng. Hand lader betale sin Ekteskabs sigt som er 3 Rixdlr: 36 s. her for Retten. (Denne bota galdt for både to. Paret vart trulova 7. februar, ektevigde 16. mars og fekk ein son 17. april. Red.)

1713 Kongl. Mayst: foged Sr. Christopher Brun haver ved Bøyde Lensmanden ladet i Retten stevne Berit Tronsdatter for sin Leiermaals forseelse som haver udlagt Iver Potterud og Erich Linløchen for sin Barnefader. Indstevnede Iver Potterud møder for Retten og aflegger sin Corporlig æd at hand aldrig haver havt nogen legemlig Omgiengelse med Berit Trondsd: langt mindre at vere hendes Barnefader. Hvorfor hand efter Loven frikiendes for Berit Tronsdatters Beskyldning.

Erich Linløchen møder for Retten tillige med Berit Trondsd: og hand siger han ei kand benegte at have havt legemlig Omgiengelse med Berit Trondsd: hvorfor hand efter Loven bør betale sin Sigt Tolv Rixdlr. Quindfolchet tilstaar for Retten at hun ei er noget eiende til sin Sigs Betalelse, videre enn de ringe Kleder hun haver paa Kroppen, men hun gaar og betler sit brød. Det Johannes Flottemoe og Erich Mellum aflagde sin æd paa, her for Retten. Thi bør hun betale sin sigt Sex Rigsdlr: paa Kroppen.

1715 Kongl: Mays: Foged Christopher Brun haver ladet i dag afstraffe Berit Trondsd: her paa Tinggaarden i halsjern med vandsoverslaaelse, for hendes begagne leiermaal. Likeså Siri Erichsd: for Leiermaals Sigt, hvilket Fogden begierede af Retten beskreven. (Bæ desse var skulda for falskt klagemål om farskap. Red. merknad)

Soldat Anders Lien er indstevnet for hans Quinde er kommen for tidlig i barselseng. Det er hans første leiermaal hvorfor hand er fri for bøder. Quindfolchet bør betale sin sigt En Rixdlr 12 sk. under Lovens adferd eller derfor at arbeide, saasom det berettes at de er intet eiende.

Landragon Jon Præstegaard er indstevnet for hans Quinde er kommen for tidlig i barselSeng. Hand møder for retten og siger er intet eiende til sin sigtes betalelse. Deres Ekteskabs sigt bør betales som er 3 Rdrl og 36 sh: og det under Lovens adferd.

Landragon Christen Bergum haver beliggel Giertru Olufsd. Hand møder og tilstaar leiermaalet, hvorfor hand bør betale sin sigt Tolv Rixdlr. og Quindfolchet bør betale sin Sigt sex Rdrl. eller derfor at arbeide i Spinhuset.

Oluf Simmens: er indstevnet for hand haver begaaet leiermaal med Kari Oudensd:. Hand møder for Retten siger hand er aldeles intet eiende til sin Sigtes betalning. Paa Quindfolchets vegne svarer Tor Berg at hun er intet eiende til sin Sigtes betalning men gaar og betler sit brød hvorfor de bør efter Kongl: Forordning, hand at arbeide ved Fæstningerne for sin Sigt Tolf Rixdlr, og hun at arbeide i Spinhuset for sin Sigt, Sex Rdrl.

Soldat Mads Sprekkenhus belove at betale

sin Quindes Ekteskabs Sigt som er 1 Rdlr 12 s: hand formoder at vere fri for Bøder saasom det er hans første Leiermaal. Reserve Soldat Jacob Larsen har begaaet Leiermaal med Kari Monsdaater, og som det er soldatens første Leiermaal, er hand efter den Kongl: forordnings Indhold fri for Sigten, Mens quindfolchet er tilkiendt at betale hendis Leiermaals Sigt som er 6 Rdr., eller utstaa hendis Straf i Gabestokken om de ei kand svares.

Fogeden forklaret at hvad sig angaaer Ingeborg Torgersd:, Kari Pedersd. og Marte Eriksd. er bortløben saa di iche i Dag er bleven straffet, hvorfor hand dem lader afstraffe ved Kirchen saafremt di kand antreffes. (Det vil seja gapestokk. Red. merknad)

Fremkom for Retten Erland Steenersen paa Leyermaall Forpagterens vegne, og i Retten fordrede Kiersti Larsdaatter for begagte Leyermaall med en gevorben Soldat Svend Olsen,

Ligesaa Ingeri Povelsdaatter for begagte 2de Leyermaaler med forige Corporal Owe Erick Orning, begge at lide Dom til Bøders udreedelse efter Loven, Indstefnte Kiersti Larsdaatter møder icke, men hun tilstaar Leyermaalet. Paa Ingri Poulsdaatters vegne svarer hendis Moder Elli Embrets daatter, at begge Leyermaalene er begaaet med bem:te Orning, som ifior Vaar begav sig af Bøigden,

Erland Steenersen Eskede Dom over de skyldige. **Afsagt:** de indstefnte tvende quinde Personer, har for Retten ladet tilstaae begagte Leyermaaler. Thi Kiendis for Rett, at Kiersti Larsdaatter bør betale sit eene Leyermaal med 6 rdr: oc Ingri Poulsdaatter sine tvende Leyermaal med 12 rdr: femten dage efter forkynELSE under adferd efter Loven

I mangel af betaling, bør de lide efter

Kongl: aller naadigste Forordninger.

Sigt og Sagefalts forpagterens Fuldmegtig Erland Steenersen fordrede i Rette Mogens Christensen paa Skaaden til Doms lidelse at udrede Bøder for Legemlig omgiengelse med Beret Johansdaatter. Indstevnte Mogens Christens: mødte icke efter paaraabende, Men Johannes Jefne oc Torgier Bø afhiemblaede Eedelig, at hand er indstevnt i lovelig tid. Mogens Christensens fader, Christen Veslesletten, kom for retten paa sin Søns vegne oc sagde at bem:te, hans Søn, tilstaar omgiengelsen. Erland Steenersen Eskede Dom i Sagen. Afsagt: Som Mogens Christensen ved sin fader, nu for Retten har ladet tilstaae at have haft legemlig omgiengelse med Beret Johansdaatter, saa bør hand i følge af Loven betale Bøderne med Tolf rdr: som han udreeder Maaneds dag efter forkynELSE, under Lovens tvang, i fald betalningen icke mindelig skeer.

(Vi ser at kvinna her, Beret Johansdotter, ikkje er stemna. Ho var på denne tida under rettsforfølgning for barnedrap. Ho hadde ikkje født noko barn som denne mannen var far til. Sjå artikkelen: Barnedrap i Midtbygda i 1724. Red.)

Serleg alvorleg leiermålssak

Kongl: May:ts Foged Sr. Svend Steenersen haver indstevnet Niels Skalmstad forme delst begagte leiermaal med sin Sl: Quindes Stedaatter Anne Thoresdaatter, som til lige er indstevnt, pag: 539 art: 7 at rømme Amtet, og i saamaade forlangede at Mands Personen maatte begive sig Nordenfields, og Quindes Personen udi et andet Amt her Søndenfields, hvorved de kunde blive ad skildte og Videre forargelse ei forekommet.

Indstevnte Niels Skalmstad Møder selv Personlig for Retten, svarer for sig selv og quindfolcket, tilstaar den begagte forseelse, og beklager sig derover. Beretter derhos at skal have ved andre, ansøgt hans Kongl: May:ts, om allernaadigst dispensation oc

bevilling, at maatte ægte hverandre, mens hans Commisionaire har sagt ham, endnu intet svar, at have erholdet. Fogden svarede, at Sagen herefter icke kand opholdes, mens Eskede Dom. **Afsagt.** Det er heele Bøyden beviist, endog med Niels Skalmstads egen tilstaaelse for denne Rett, klargjort, at hand udi sin Enckestand har avlet barn med hans afdøde ægtehustrues Stedaatter Anne Thorsdaatter, og som saadant strider imod lovens pagina 539 art: 6 endog eragtes at vere af stor forargelse. Saa kiendes for Rett, at Niels Skalmstad og Anne Thoresdaatter, bør efter samme loven allerede pagina artikel 7. straffes paa deris formue oc siden rømme dette amt oc fogderie, Neml: hand til Romsdalen nordenfields, og hun ud paa landet her søndenfields, for ei at forekomme videre u-leilighet.

Denne saka fekk likevel ein lykkeleg utgang for dei to den galdt. Søknaden til Kongen om dispensasjon som dei hadde inne, gav positivt resultat. I kyrkjeboka for 1722 den 15. mai - i lista over "Døbte" - har sokneprest Monrath skrivi slik:

Niels Skalmstads barn Mari avlet med hans afdøde kones Marit Iversdatters sted-datter, Anne Thorsdatter, som er saa gand-ske stridig mod Kongens Lov, men jeg udvir-kede for dem allernaadigst Kongel: dispen-sation, saa dem allernaadigst blev tilladt at Copuleres og beholde hvad de tijenede uden bøder.

Uvanleg leiermålssak

Fremkom for Retten Erland Steenersen paa PræsteEncken Berthe Sl: Hr: Knud Rings vegne i Gudsdahl som har indstevnt Ole Olsen og Kiersti Larsdaatter som har havt Legemlig omgiengelse sammen paa Folerud under Øyer Præstegaard, derfor at lide Dom til Bødernes betalning, som Citantinden efter ordre orlovs tilkommer, som PræsteEn-

ke. De indstevnte møder selv for Retten, og tilstaar at have haft Legemlig omgiengelse sammen, dog intet Barn derefter avles. Beklager sig ellers, intet at vere eiende til Bødernes betalning, saasom de paa begge sider ere fattige. Citanten paastaar Dom efter loven. **Afsagt:** Saasom de indstevnte nu for Retten selv frivillig har tilstaaet at have haft Legemlig omgiengelse sammen, som er imod Loven, saa tilpligtes de hermed, at betale til PræsteEnken, Berthe Sl: Hr: Knud Rings, deris Leyermaals Bøder, neml: Ole Olsen med tolv rdr: og Kiersti Larsdaatter Sex rdr: som de udreeder Maaneds dag efter denne doms lovelige forkynELSE under adferd efter loven.

16. juni same året kjem saka opp på nytt: Sigt og Sagefalds forpagterens fuldmegtig Erland Steenersen har indstevnt Ole Olsen og Kiersti Larsdaatter at forklare hvor de har haft legemlig omgiengelse sammen, for hvilcke de paa sidste ting blev Dømt at betale Bøderne til PræsteEnken i Gudsdall Birgitta Sl: Hr: Knud Rings paa deris angivende da, at omgiengelsen var skeed paa Præstegaardens grund, Men som Citanten har bragt i Erfaring, at det er falsk, Saa har hand nu indstevnt dem, til nermere Examination.

Indstevnte Ole Olsen og Kirsti Larsdaatter møder icke selv, Men lader svare Ved Capellanen Hr: Jens Schanche som Ole Olsen tiener hos, at omgiengelsen er skeed paa dend gaard Li, hvor tøsen Kiersti Larsdaatter dend tid tiente, Hvorom Erland Steenersen var tingsvidne begierende.

Kommentar

Dei siste ti-åra av 1700-talet skjedde ei gradvis liberalisering av leiermålslovene. I 1812 var det slutt med straff for 1. og 2. gongs leiermål. I 1842 var straffa for 3. gongs leiermål vatn og brød i 8 dagar. Først

i 1902 vart straff for leiermål heilt oppheva. Det er aldri snakk om å betale oppfostringsbidrag for barnefaren. Barnemora måtte greie utgifter til oppfostring sjølv. Først i 1763 kom lov om at faren skulle bidra med minst halvparten av kostnadene til fostring av barnet, men bidragsplikta vara berre til barnet var 10 år

Kjelder:

Tingboka for Øyer 1705 - 26
Tingboka for Ringebu 1705 - 26
Kyrkjebøkene for Øyer
Kyrkjebøkene for Ringebu
Norsk historisk leksikon

Ordforklaring:

Amt – fylke

Sigt – skuld

betle – tigge

pagina – side

copulere – vie

1 riksdaler var 4 ort også kalla mark (etter 1794: 5 ort) 1 ort var 24 skilling

Red:

Glimt fra arbeidslivet

Høykjøring fra Hornsjøen. Lyusve-Blæsa og Ivar Lien (1919-80), Hauga- Blakken og Aksel Berg (1910-82) og Skredderhaug-Blakken kjører høy i lunnmorken omkring 1950 Hornsjøvatnet i bakgrunnen. Fotograf: Kristian Berg (?). Eier: Hans Kr. Lien.

Morkeråning i Tretten østfjell 1933. Ludvik Hjelmstadstuen (1916-94) har lagt opp et moselass. Kvitmose (lav) ble brukt til kufor – somme steder til etter krigen. Ola Hjelmastadstuen eier bildet.

Magnus Blihovde (1888-1974) sår korn i Pålslrud i 1950. Billededeier: Trygve Blihovde.

Skuronn med traktor og selvbinder i Hjelmstadstuen 1968. Selvbinderen som vel var bygd for hest, er blitt traktorredskap. Ola Hjelmstadstuen kjører traktoren, Ludvik Hjelmstadstuen sitter på selvbinderen. Billededeier: Ola Hjelmstadstuen.

Høybæring med båre på Berg i 1920-30-årene. Garden Huse i Lillehammer kommune sees i bakgrunnen. Husene på Berg er for lengst borte. Mennene på bilde er ukjente.

Hjørdis Grimsrud eier bildet.

Hesjing på Nistuen Glomstad-setra ca 1945. Fra v.: Lars Larsen Mæhlum, Erling Hagen, Trondheim og Petter Heggløkken, Sør-Fron. Odd Bjerke eier bildet.

Kjerning på Lassesetra i 1953. Marit Linløkken veiver, og Marit Sletten sitter på kinna. Når fløten begynte å ”grøypes”, måtte det ballast til. Marit Linløkken Bårdseth eier bildet.

Kari Berg (1906-94) baker julelefse i 1984. Hun bruker avkjølingsrommet i fjøset fordi bryggerhuset ble for kaldt vinterstid. Brit-Ida Berg Hansen eier bildet.

Til Grunna seter med geiteflokken i 1930-årene. Geitene ble sendt til seters før kyrne – enda mens det var att snø i fjellet. Tre personer og hest med stuttkjerre sees på bildet.

Bildet hører til på Nistuen Gildbu

Ekstremt stort snøfall i fjellet først i september 1985. Ungfe på fjellbeite hentes heim fra lægeret ved Skjelbua. Det måtte kjøres med traktor for å lage veg til dyra. Bildet er tatt ved Tautra 7. sept.

Fotograf: Gunhild Skattebu, Sverre Hov eier bildet.

Vegbygging i Midtbygda 1963, "Kate-vegen". Kristian Berg (1912-98) kjører bulldozer for Øyer bulldozerlag. Han ble antagelig ansatt i selskapet i 1952 og drev med vegbygging og nydyrkning i fjellet til han ble pensjonist. Iver Berg eier bildet.

Nydyrkning på Langmyra ved Roåker omkring 1950. Arne Paulsrød (1908-99) og Gunnar Botterud (1902-82) inspirerer grøfter på nydyrkingsfeltet. Eier: Emma Pålsrød

Ole Botterud og sonen Knut med kløvhhest på Roåker i 1920.

Fotograf: Mathea Bådstø. Eier: Marthe Botterud

Seteridyll på Djupslia, Tretten

Seteridyll på Djupslia i 1930-årene. Melkebilen er fra Tretten dampysteri og sjåfør er Karstein Nordgård. De to budeiene er Sigrid Skogli og Margit Hagen. Østen Tande eier bildet.

Historielaget har nå desse bøkene og hefta å selja:

"I gamle fotefar"

1988:	kr 40,-
1989:	" 40,-
1990:	utselt
1991:	" 75,-
1992:	" 75,-
1993:	" 75,-
1994:	" 90,-
1995:	" 90,-
1996:	" 100,-
1997:	" 100,-
1998:	" 100,-
1999:	" 100,-
2000:	" 100,-
2001:	" 100,-
2002:	" 100,-
2003:	" 100,-

Tilbod for 1988–2002

(minus 1990) 14 hefter

kr. 800,- (2/3 pris)

Kyrkjebøker for Øyer og Tretten

Bok nr 1–2 (1671–1784)	kr 150,- både sokna
" " 3 (1785–1823)	" 300,- " "
" " 4 (1824–1841)	" 300,- " "
" " 5 (1842–1857)	" 300,- " "
" " 6 (1858–1874)	" 240,- " "
" " 7 (1875–1877)	" 70,- " "
" " 8 (1878–1893)	" 120,- Øyer sokn
" " 9 (1878–1893)	" uts. Tretten sokn
I alt kr 1.480,-	
Tilbod for bok 1–8 kr. 1.160,-	
(22% rabatt)	

"Og ingen kom att" Kr 120,- Ill. av Arve Hagen og Ola T. Rybakken.

(Om nedlagte heimar i Øyer og Tretten)

Odd Bjerke: **"Tretten – afstigning på høire Side"** Kr 120,- (Om jernbaneopninga i 1894)

Tor Ile: **Bygdasong for Øyer** Kr 60,- Ill. av Ola T. Rybakken.

Ola T. Rybakken: **"Ord frå bygdemålet i Øyer og Tretten"** Kr. 240,-

Tillegg til "Ord frå bygdemålet i Øyer og Tretten" Kr. 30,-

Desse bøkene og hefta får du kjøpt her:

Coop-marked, SGS-lag, avd. Øyer og avd. Tretten.

Tretten nærstasjon på Aktivitetssenteret.

Kiwi, avd. Øyer og avd. Tretten.

Hos Lars Holmen, Prestgardsv.7, 2636 Øyer, tlf. 612 78 329. Han kan også sende.

Siste nummer av "I gamle fotefar" og "Ord frå bygdemålet" får du også kjøpt i bokhandlane i Ringebu og Lillehammer .